

Ф. М. ДОСТОЈЕВСКИ

КОЦКАР

РОМАН

С руског
Никола Б. Јовановић

НАРОДНА КЊИЖНИЦА
БЕОГРАД

РУСКА КЊИЖЕВНОСТ У Н. КЊИЖНИЦИ

- БОРИС ЛАВРЕЊЕВ:** Седми сапутник, роман, прво коло.
А. ЈАКОВЉЕВ: Слободари, роман, треће коло.
Н. ОГЊОВ: Дневник Костје Рјабцева, четврто коло.
В. КАТАЕВ: Дефицитлије, роман, пето коло.
В. КАТАЕВ: Малишан брадоња и др. приче, девето коло.
М. АРЦИБАШЕВ: Робиња и бесмислица, два кратка романа,
осмо коло.
АЛ. НЕВЈЕРОВ: Ташкент град обиља, роман, десето коло.
Ф. М. ДОСТОЈЕВСКИ: Коцкар, једанаесто коло.

Скреће се пажња читаоцима да се поједина дела — свеске, ван свог означеног кола, не могу добити засебно. Народна Књижница продаје се само у колима од по неколико књига.

Народна Књижница је најјевтинија едиција у нашој земљи и једна од најјевтинијих едиција на земљи, ако с погледом на првокласну књижевност коју пружа није несумњиво и најјевтинија.

Овим романом Ф. М. Достојевскога почиње излажење целокупних дела великог руског писца, која ће временом изаћи у Народној Књижници. Доштампавања бити неће, и на то се читаоцима скреће пажња. У првим свескама изаћи ће непозната и мање позната дела Достојевскога, као и она којих нема у књижарској продаји. Преводи су сви нови и, према томе, водиће се рачуна да не заостану иза досадашњих.

НЕКОЛИКО РЕЧИ

Иако ова ствар великога рускога писца излази у времену — 1866 г. — када је Достојевски био на врхунцу свога књижевног стварања, а поред свега тога што спада у најзанимљивије његово штиво, на наш језик није ни преведена, немо ли да је превођена. Те исте, 1866 године, у јануару месецу, почиње излазити Злочин и казна у „Рускоме Веснику“ а одушевљење и усхићење били су неподељини: и код писца, који је с помоћу Божијом веровао да ће му то бити најлепша ствар, и код одушевљене читалачке публике. Одмах за „Злочином и казном“, у јесен исте године, Достојевски почиње с писањем приповетке Коцкар, и то толиком брзином да је морао узети стенографкињу. Фјодор Михаилович издржавао се књижевним својим радом и морао је радити врло брзо, за штампу и издавача, да свој рад што пре уновчи. Уз то су ово, можда, биле најтеже године пишчева живота у новчаноме погледу. И биле су то године породичне несреће. И у управи Русијом настала је, после пољскога устанка 1863 г., крута реакција. Часопис „Време“, који је ишао добро и који је уређивао његов старији брат, буде, премда нимало револуционаран, пуким неспоразумом с цензуром и владом обустављен. Тек после неколико месеци замени га „Епоха“, али су читаоци били изгубљени. Тада умре и предузимљиви Михајло Достојевски, уредник и душа „Епохе“, а млађи гениални брат одувек се одликовао непрактичношћу у стварима дневнога живота. До 1865 г. се којекако таворило а онда финансије више нису издржале, и часопис је обустављен. Ф. Достојевски, који је већ издржавао братовљеву

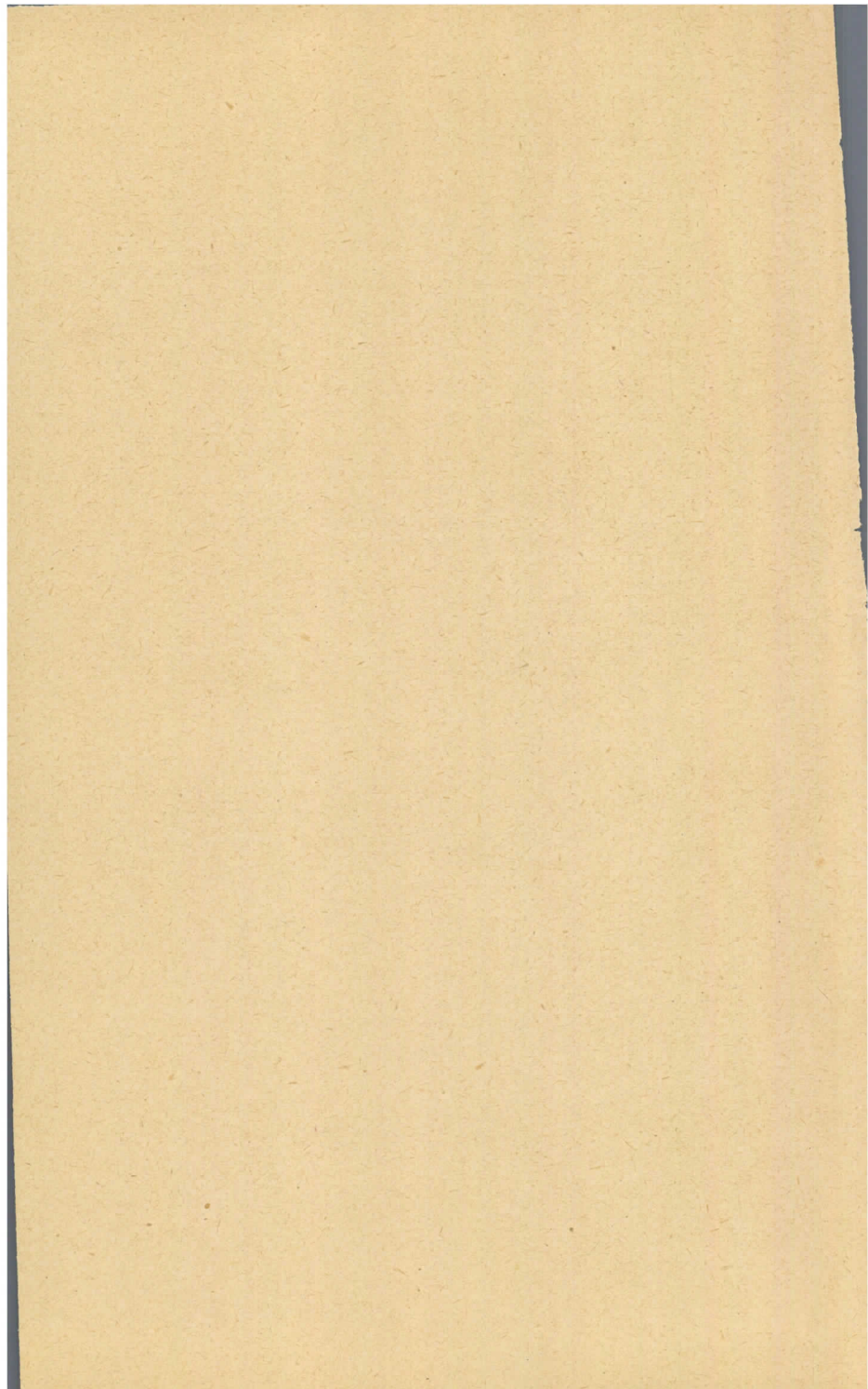
породицу и пасторка своје прве жене, натовари на себе још и све дугове часописа, ма да то по закону није морао да чини. Очајан, на врхунцу очајања, покадшто би прижељкивао и робију, поново, само да се ослободи. Али тај велики човек никад није клонуо духом. Он пише, и радећи за другога, даје, као што поменусмо, „Злочин и казну“ и „Коцкара“. Ситан и крупан детаљ: стенографкиња која му је помагала да „Коцкара“ што пре заврши за штампу, постаде му почетком 1867 г. женом. Иако млада девојка (а њему је било већ 46 година), та жена била му је највећи пријатељ и највернији сапутник у животу. Одмах су отишли у иностранство, где остају четири године, — поглавито због дугова, туђих, великодушно узетих на себе, али које он није могао отплаћивати оним темпом како су то желели повериоци.

На врхунцу стваралачке моћи и славе, Достојевскоме је, у главном, остало да до смрти (28 јануара 1881) напише још „Зле духе“, „Идиота“, „Подмладак“ и „Браћу Карамазове“ (као и да периодично даде свој „Пишчев дневник“). Остало његово дело било је већ дато, почев од „Бедних људи“ (1845), који су непознатог почетника, свршеног студента и официра-литерата, Достојевског преко ноћ прославили, и геналнога „Двојника“, који га посве незаслужено баца у прашину пресудом једне кратковиде критике, на преко низа новела („Беле ноћи“, „Користољубац“ и др. — робија и прогонство — до „Њеточке Незванове“, „Села Степанчикова“ „Записа из Мртвога Дома“ и „Понижених и увређених“.

У овоме кратком прегледу немамо намеру упуштати се у излагање и анализу дела и идеја овога великана светске књижевности. О њему је код нас доста писано, са разних тачака гледишта, и још се пише и писаће се. Специјално у „Коцкару“, велики познавалац људских страсти, који је умео завирити у човечју душу шекспировском дивинаторношћу, да би свету романтичарским полетом испричао мрак и хаос који је видео, Достојевски је — као што се већ из наслова приповетке види — хтео дати један приказ душе хазардера од рођења („рођеног“, с недостатком, инсуфицијенцијом, као што је и „слеп од рођења“, и глув, и

нем од рођења), као што је желео дати и целу скалу хардерског, коцкарског осећања које човека може да обузме тренутно, за дуже или за краће време, и т. д. Уз то је, врло занимљиво, приказао живот Руса извесних класа у иностранству, њихов међусобни однос, као и уопште однос Руса и Русије онога времена према Западу — специјално према Немцима, Французима и Енглезима, као и своје мишљење о Западу, изражено на један веома популаран и приступачан начин, сасвим различан од његових тешких траката у делима најтежега калибра. Нарочито зло пролазе Французи, на које се у „Коцкару“ Достојевски околио више него игде. Он је Европу, на првоме месту француског буржоа, замрзео приликом првог свог бављења у Европи — 1862 г. —, прошавши кроз Немачку, Швајцарску и Париз. „Коцкар“, поред своје основне тезе, показује како је Достојевски гледао на Европу и на рускога човека у Европи и према Европи. По лакоћи стила и обраде „Коцкар“ спада у најведрија дела великога писца и обилно је прожет једним нарочитим хумором своје врсте. Навикнут, код Достојевског, на дубоке али гломазне и тешке ствари, читалац ће се готово зачудити овоме делу рускога генија, које се чита лако, на душак, фељтонски. Али ће пажљиво око и ноге концентрисани дух сваки час наилазити на дубине Фјодора Михаиловича Достојевског, који их је тако вешто маскирао на површини лакоћом, у години која је дала свету дело диновске дубине и тежине, „Злочин и казну“.

Н. Б. Ј.

Вратио сам се, најзад, после двонедељног одсуствовања. Наши су већ три дана у Рулетенбургу. Мислио сам да ме ишчекују, и богзна како, али ту сам се преварио. Генерал је гледао крајње независно, проговорио са мном неколико речи с висине и послао ме сестри. Јасно је да су успели да негде прихвате коју парицу. Учинио ми се чак, да је генералу незгодно и гледати ме. Марија Филипозна била је у необичној журби и поразговарала се са мном само мало, с ногу; али је новац ипак примила, пребројала и саслушала цео мој рапорт. На ручак су позвани Мезенцов, Францушке и некакав Енглеz; увек по старом, чим паре — одмах госте на ручак, по московски. Полина Александровна, опазивши ме, запита: где сам ја толико? И, не сачекавши одговора, оде некуда. Разуме се да је она то учинила намерно. Него нас двоје треба да се објаснимо. Много се накупило.

За мене је одређен собичак на четвртоме спрату хотела. Овде се зна да ја припадам генераловој свити. Види се по свему, да су већ стигли да покажу ко су и шта су. Генерала овде сматрају сви за страшно богата рускога велможу. Још пре подне, стигао је да ми, поред осталих налога, даде две хиљадарке, да франке разменим. Разменио сам их у контоару хотела. Сад ће нас сматрати за милионаре, у најмању руку недељу дана. Хтедох узети Мишу и Нађу и отићи с њима у шетњу; али ме

са степеница одазову генералу; милостиво му је праснуло у памет да се обавести, куда их мислим водити? Тај човек, коначно, није у стању гледати ми право у очи; уосталом, желео би он то, и још колико, али му ја увек одговорим таквим упорним погледом, т. ј. пуним непоштовања, да се он као помало збуњује. Једним веома надувеним говором, слажући отсечно реченицу на реченицу и, напо-слетку, заплевши се сасвим, дао ми је на знање, да с децом шетам негде даље од железничке станице, у парку. Најзад се сасвим наљутио и додао осорно: „Јер ћете их, може бити, одвести и на станицу, на рулет. Извините, молим вас, — додаде он, — али, знам ја, ви сте још прилично лако-мислени и, можда, способни чак и на то, да се коцкате. Свакако, ма да вам ја и нисам ментор, па чак и воље немам да узимам на се такву улогу, али тек имам неко право желети, да ме ви, тако-рећи, не компромитујете...“

— Та немам ја ни новаца, — одговорих мирно; — да човек изгуби на коцки, треба да има новаца.

— Добићете одмах, — одговори генерал, по-црвенивши мало, пробрка по писаћем столу, завири у књигу, и онда се показало да код њега има мога новца неких 120 рубаља.

— Него како ћемо се обрачунати, — поче он, — ваља претварати у талире. Ево како: узмите 100 талира, да заокруглимо; — остало, наравно, неће пропасти.

Узех новац ћутећи.

— Ви се, молим вас, немојте наћи увређени због мојих речи, ви сте толико осетљиви... То што сам вам приметио, ја сам вас, у неку руку, опоменуо а ја на то, разуме се, имам извесно право...

Враћајући се пред ручак с децом кући, сусрео сам читаву кавалкаду. Ишли наши на коњима да разгледају некакве развалине. Двоје дивних лаких

кола, сјајни коњи! У једним колима *mademoiselle Blanche* с Маријом Филиповном и Полином; Францушче, Енглеz и наш генерал на коњима. Прозлазници су застајкивали и посматрали; утисак је био начињен; само што се генерал неће добро провести. Израчунао сам да са четири хиљаде франака, што сам ја донео, додавши томе оно што су они, очевидно, успели да однекуд позајме на лаку ватру, они сада имају седам или осам хиљада франака; ово је и сувише мало за *m-elle Blanche*.¹⁾

M-lle Blanche отсела је такође у нашем хотелу, с мајком; ту негде је и наше Францушче. Послуга га назива „*m-r le comte*“, мати *m-elle Blanche* зове се „*m-me la comtesse*“²⁾; па шта је, можда су они заиста неки *comte* и *comtesse*³⁾.

Знао сам ја, него, да *m-r le comte*⁴⁾ мене неће познати, кад се будемо нашли за ручком. Генералу, разуме се, не би ни на ум пало да нас упозна или макар да ме њему претстави; а *m-r le comte* био је и сам у Русији и зна, каква је то боранија — оно што они зову *outchitel*⁵⁾. Уосталом, познаје он мене добро. Него, морам признати, на ручак сам дошао и непозван; чини ми се, да је генерал сметнуо с ума да нареди, иначе би ме, свакако, послао да ручам за *table d'hôte*-ом⁶⁾. Дошао сам сам, тако да ме је генерал погледао попреко. Добра Марија Филиповна одмах ми је дала место; а сусрет с мистером Астлејем извукао ме је из неприлике, те је и нехотице испало да припадам њиховоме друштву.

С тим настраним Енглеzом срео сам се први пут у Пруској, у вагону, где смо седели један

1) *Mademoiselle* или, скраћено, *m-elle Blanche* — Госпођица (г-ђица) Бланша.

2) *M-me la comtesse* — Г-ђа графица.

3) *Comte* и *comtesse* — Гроф и грофица.

4) *M-r le comte* — Господин гроф.

5) *Outchitel* — учитељ (домаћи).

6) *Table d'hôte* — Табллот.

према другоме, кад сам оно сустизао наше; онда сам набасао на њега прелазећи француску границу, најзад у Швајцарској; за последње две недеље дана двапут, — и, ево сад, сретам се с њиме у Рулетенбургу. Још нисам у животу видео човека који би био више снебивљив; снебивљив је до глупости, па и он сам, разуме се, то зна, јер није нимало глуп. Уосталом, он је врло мио и миран човек. Натерао сам га да се расприча код првог нашег сусрета, у Прусској. Казао ми је, да је овога лета био на Рту Северном, и да је много желео да буде на вашару у Њижњем Новгороду. Немам појма како се упознао с генералом; чини ми се да се безгранично заљубио у Полину. Кад је она ушла, зажарио се као руј. Било му је врло мило, што сам за столом до њега седео ја, па ме, изгледа, сматра за свог најбољег пријатеља.

За столом је оно Францушке преко сваке мере давало тон; он је према свима немаран и прави се важан. А у Москви је, сећам се добро, на високо пућкао сапунске мехурове. Страшно је много причао о финансијама и о руској политици. Генерал би се понекад усудио и да противуречи, — али скромно, тек колико да коначно не изгуби свој значај.

Био сам некако чудно расположен; разуме се, да сам још у првој половини ручка стигао да сам себи ставим обично и вечито питање: „зашто се ја мајем с тим генералом, место да сам већ давно и давно од њих отишао?“ Покадшто бих дигао поглед на Полину Александровну; она ме чак није ни опажала. Свршило се тиме што сам се наједио и одлучио да говорим непријатности.

Почело је тако што сам се ја, без свака повода, гласно и без питања уплео у туђ разговор. Мени се, углавном, прохтело да се поцевељам с оним Францушчетом. Окренуо сам се генералу и одједном, потпуно гласно и разговетно, и чини ми се прекинувши га у говору, приметио како овога лета

Руси поготову не могу ни да ручају по хотелима за табллотом. Генерал упери у мене поглед пун чуђења.

— Ако сте човек који сам себе поштује, — ожегох ја даље, — силом ћете налетети на грдњу и мораћете трпети најнеобичније зврчке. У Паризу и на Рајни, па чак и у Швајцарској, за табллотима је обично толико мноштво пољске сојтарије и француске бораније која овима саосећа, да човек не може да каже ни беле, само ако је Рус.

То сам рекао француски. Генерал ме је посматрао у недоумици, не знајући да ли да се љути, или само да се зачуди што сам се ја толико заборавио.

— То ће рећи да вас је неко негде добро научио памети, — рече оно Францушче немарно и презриво.

— Ја сам се у Паризу дохватио прво с једним Пољаком, — одговорих ја, — затим с неким француским официром, који је оног Пољака потпомогао. А после тога је већ један део Француза прешао на моју страну, кад сам им испричао како сам хтео да напљујем у кафу једнога монсињора.

— Да напљујете? — запита генерал у достојанственој недоумици, па се чак почео и обзирати на све стране. Оно Францушче разгледало ме је с неповерењем.

— Сасвим, молим лепо, — одговорих ја. — Будући сам читава два дана био убеђен да ћу, можда, по нашем послу морати скокнути и до Рима, одем у канцеларију посланства најсветијег оца у Паризу, да визирам пасош. Тамо изађе преда ме једно попче, од својих педесетак година, сух и ледене физиономије па, саслушавши ме уљудно али до крајности сухо, замоли ме да мало причекам. Мени, иако се журило, ипак сам, разуме се, сео да причекам, извадим *Opinion nationale*¹⁾ и почнем чи-

¹⁾ Лист, Говине.

тати најстрашнију грдњу противу Русије. У том чујем, како је неко кроз суседну собу прешао монсињору; видео сам како се мој опат клања. Обратим му се пређашњом молбом; он ме још сувље замоли да причекам. Мало после уђе још један непознати, али послом, — неки Аустријанац; он је био саслушан и сместа упућен горе. Онда је мени дотужало; дигнем се, приђем опату и рекнем му одлучно да, пошто монсињор прима, може да сврши и са мном. Опат се одједном одби и устури, у необичноме чуђењу. Њему просто није ишло у главу, како се то један ништаван Рус усуђује да себе сматра равним с гостима монсињоровим? Најнеуљуднијим тоном, као да му је мило што ме може увредити, одмери он мене од пете до главе и узвикну: „Па зар сте ви озбиљно мислили, да би монсињор због вас оставио кафу?“ Онда се развичем и ја, али јаче од њега: „Слушајте ви, цљујем ја у кафу вашега монсињора! Ако сместа, овога часа, не свршите с мојим пасошем, одох ја сам до њега“.

— Како! Онда кад је код њега кардинал! — повика оно попче, склањајући се од мене ужаснут, појури вратима и истури руке у крст, показујући да ће пре да умре него би мене пропустио.

Онда сам ја њему одговорио, да сам ја јеретик и варварин, „que je suis hérétique et barbare“¹⁾, и да су за мене сви ти архиепископи, кардинали, монсињори и др., и томе подобно — сви једнаки. Једном речи, показах да се нећу откачити. Опат ме погледа бескрајно пакосно, а онда ми истргне пасош из руке и однесе га горе. Кроз минут-два већ је био визиран. Дакле видите, молим лепо, како стоје ствари? — Извадих пасош и показах римску визу.

— Па то сте ви, — поче генерал...

1) Que je suis hérétique... — ...да сам јеретик и варварин.

— Спасло вас је само то што сте сами изјавили да сте варварин и јеретик, — примети Францушче с осмехом. — „Cela n'était pas si bête.“¹⁾

— Зар тако да се гледа на наше Русе? Седе овде — не смеју ни да писну и поготову су спремни да се одрекну рускога имена. Бар у Паризу, у моме хотелу, сви су према мени почели бити много пажљивији, кад сам испричао оно о тучи с опатом. Дебели пољски пан, човек који је за оним столом био према мени највише непријатељски расположен, ишчезао је неприметно у позадини. Французи су отрпели чак и то, кад сам испричао како сам, пре две године видео човека на којег је француски ловац у осамстодванаестој испалио фишек — једино зато да испразни пушку. Тај човек био је онда још десетогодишње дете, и породица му није стигла да отпутује из Москве.

— То не може да буде, — узавре Францушче, — француски војник не пуца на децу!

— Али се десило, — одговорих ја. — Ствар ми је причао један уважен капетан у оставци, и ја сам му видео ожиљак на образу, од куршума.

Француз окупи говорити много и брзо. Генерал га почне помагати, али му ја препоручих да прочита макар, на пример, одломке из „Бележака“ генерала Перовскога, који је дванаесте године био у францускоме ропству. Најзад је Марија Филиповна окренула о нечем другом, да прекине тај разговор. Генералу је било врло криво због мене, пошто смо Француз и ја почели већ скоро да вичемо. Али се мистеру Астлеју моја препирка с Французом, изгледа, веома свидела; дижући се од стола, понуди ми да с њим у друшву пођем на чашу вина. Увече ми, управо како је и требало, пође за руком да се једно четврт часа поразговарам с Полином Александровном. Разговарали смо у

¹⁾ Cela n'était pas si bête — Није било тако глупо.

шетњи. Сви су били отишли у парк код железничке станице. Полина седне на клупу према водоскоку а Нађењуку пусти да се у близини игра с децом. И ја пустим Мишу до водоскока, те нас двоје, најзад, останемо сами.

Прво смо, разуме се, почели о пословима. Полина се просто ражљутила, кад сам јој предао само седам стотина форинти. Била је убеђена да ћу јој ја донети из Париза, за заложене њене брилијанте, у најмању руку две хиљаде форинти, па чак и више.

— Мени су, по сваку цену, потребне паре, — рече она, — и ја до њих морам свакако доћи; иначе пропаст.

Почех се распитивати шта се све десило за време мога отсуствовања.

— Ништа сем тога, да су из Петрограда примљене две вести: прва, да је старемајка врло рђаво и, два дана после тога, чини ми се, да је умрла. То извешће је од Тимотија Петровича, — додаде Полина, — а он је тачан човек. Чекамо последњу, коначну вест.

— Према томе, овде сви очекују? — запитах ја.

— Разуме се, сви и све живо; читаво пола године само смо у то полагали све наде.

— И ви се надате? — запитао сам ја.

— Па ја јој нисам никакав род, ја сам само генералова пасторка. Али знам сигурно, да ме неће заборавити у својој опоруци.

— Мени се чини да ћете ви врло много добити, — рекох ја потврдно.

— Јест, она ме је волела; него, зашто се в а м а тако чини?

— Јел'те, — одговорио сам питањем, — наш маркиз је, изгледа, такође посвећен у све породичне тајне?

— А зашто то вас занима? — запита Полина, погледавши ме окрутно и суво.

— Како да не; ако се не варам, генерал је већ стигао да од њега узајми новаца.

— Погађате врло тачно.

— Е, зар би он дао новаца, кад не би знао за бабуљењуку? Зар нисте приметили — за ручком је он, бар једно три пута, говорећи нешто о старамаци, назвао је бабуљењком, „la baboulinka“.¹⁾ Какви присни и како пријатељски односи!

— Јест, у праву сте. Чим буде дознао да је и мени припало нешто по тестаменту, одмах ће да ме запроси. Да вам није то требало да сазнате?

— Тек да запроси? А ја мислио да он већ одавно чека на одговор.

— Ви сасвим добро знате да не! — рече Полина раздражено. — Где сте се упознали с тим Енглецом? — додаде она, поћутавши минут-два.

— Знао сам да ћете сад за њега да питате.

Испричао сам јој о ранијим мојим сусретима са мистером Астлејем, на путу. — Он је снебивљив и заљубљив, и већ разуме се, заљубљен у вас?

— Јест, он је у мене заљубљен — одговорила је Полина.

— И, наравно, бар десетак пута богатији од оног Француза. Јел'те, зар Француз заиста има нешто? Да то не подлежи сумњи?

— Не подлежи. Има некакав *château*.²⁾ Колико јуче говорио ми је генерал о томе одлучно. Е, па је ли вам сад већ доста?

— Ја бих се, да сам на вашем месту, свакако удала за Енглеца.

— Зашто? — запита Полина.

— Француз је лепши, али је већи подлац; а Енглец, поврх тога што је поштен, још је десет пута богатији, — отсекох ја.

¹⁾ La baboulinka („бабулинка“) — Старамацица.

²⁾ Château — замак.

— Јест; али је опет зато Француз — маркиз и паметнији је, — одговори она најмирнијим начином.

— Па је ли то баш тако? — запитах ја као и малочас.

— Сасвим тако.

Полини се страшно нису свиђала моја питања, и ја сам видео да јој је било стало да ме наједи тоном и бесмисленошћу одговора; то сам јој одмах и рекао.

— Па да, за мене је заиста права раз-нода то како се ви жестите. Већ само зато што вам ја дозвољавам да стављате таква питања и претпоставке, ред је да платите.

— Ја заиста сматрам да имам права стављати вам свакојака питања, — одговорио сам мирно, — управо зато што сам спреман да плаћам како год узактете, и живот свој не ценим сада ни у шта.

Полина прште у смех:

— Ви сте ми, последњи пут на Шлангенбергу, рекли да сте спремни да се, на прву моју реч, сунувратите, а онде има, чини ми се, читавих хиљаду стопа. Ја ћу једном изговорити ту реч само зато да видим, како ћете ви то да платите за све, а верујте издржаћу до краја. Ја вас мрзим, — управо зато што сам вам толико много дозволила, а још сте ми и мрскији што сте ми толико потребни. Него за сада сте ми још потребни — и морам да вас чувам.

Почела се дизати. Говорила је с раздраженошћу. У последње време она је сваки разговор са мном свршавала злобно и раздражљиво, са правом прав-цатом пакошћу.

— Дозволите да вас упитам, шта је *m-elle Blanche*?¹⁾ — запитах ја, не желећи да је пустим без објашњења.

¹⁾ *M-elle Blanche* — Госпођица Бланша.

— Сами знате шта је *m-elle Blanche*. Од онда нема ничег новог. *M-elle Blanche* ће зацело постати генералица, — наравно ако се потврди глас о смрти старатајке, јер и *m-elle Blanche*, и њена мати, и њен трећебратучед-маркиз — сви они врло добро знају да смо ми пропали.

— А генерал се коначно заљубио?

— Није сада ствар у томе. Слушајте и памтите добро: узмите ових седам стотина форинти и хајдете на коцку, добите за мене на рулету што можете више; мени је сада, по сваку цену, новац потребан.

Рекавши то, викнула је Надицу и пошла железничкој станици где се придружила целом нашем друштву. Ја, међутим, скренем у прву стазицу лево, размишљајући и чудећи се. Као да ме је нешто треснуло по глави после наређења да идем на рулет. Чудновата ствар: заиста сам имао за што бих се бацио у мисли, а ја сам сав утонуо у анализу својих осећаја према Полини. Заиста, било ми је лакше за ове две недеље одсуствовања, него сад, на дан повратка, иако сам успут чезнуо као махнит, бацакао се као суманут, па сам је сваки час чак и сањао. Једанпут (било је то у Швајцарској), заспавши у вагону, чини ми се да сам почео гласно разговарати с Полином, чиме сам насмејао све остале путнике око себе. И зато сам се сада још једанпут запитао: волим ли ја њу? И још једанпут нисам умео да одговорим на то питање, то јест, тачније, опет сам и по стоти пут, одговорио себи да је мрзим. Јест, она ми је била мрска. Било је тренутака (нарочито сваки пут поткрај наших разговора), кад бих дао пола живота да је задавим! Кунем се, кад би било могућно зарити јој у прса оштар нож, ја бих га, све ми се чини, дочепао с насладом. С друге стране, пак, заклињем се свиме што је најсветије, кад би ми она, на Шлангенбергу, на оном модерном шпицу, заиста рекла: „Стрмо-

главите се“, ја бих се сместа суновратио, па чак и с уживањем. Ја сам то знао. Овако или онако, та ствар мора да се одлучи. Све то схвата она дивно, и помисао на то, да сам ја, чисто и бистро свестан све њене неприступачности за мене, све немогућности остварења мојих маштања, — та ми-сао, убеђен сам, причињава јој необичну насладу, јер зар би могла она иначе, обазрива и разборита, да буде према мени тако присна и тако отворена? Све ми се некако чини, да је она на мене до сада гледала као она стародревна царица, која се почела свлачити пред својим робом, не сматрајући га за човека. Јест, много пута она мене није сматрала човеком...

Па ипак, имао сам њен налог — да добијем на рулету, по сваку цену. Нисам имао времена за размишљање: зашто и докле треба добити на коцки, и какве су се нове намере родиле у тој глави вечитих рачуна? Поред тога је за ове две недеље дана, очевидно, дошао читав бездан нових чиње-ница, о којима ја још ни појма нисам имао. Све то ваљало је погодити, у све проникнути, и то што пре. Него за сада није било кад: морао сам на рулет.

II.

Признаћу, било ми је непријатно; ја, ма да сам одлучио да се коцкам, никако нисам имао намеру да почињем за друге. Ово ме је чак помало и збуњивало, па сам у дворане коцкарнице ушао с осећањем крајње нелагодности. На први поглед, онде ми се ништа није свидело. Не подносим ја оно лакејско подлизивање по фељтонима целог света а нарочито по нашим руским новинама, где готово сваког пролећа наши фељтонисти причају о двама стварима: прво о изванредној велелепности и раскошности дворана по коцкарницама у рулетским градовима на Рајни, и друго — о хрпама злата што, токорсем, леже по столовима. Та не плаћају им за то; то се прича тек онако, из некори-стољубиве добронамерности. Никакве велелепности нема у тим отрцаним дворанама, а злата не само да нема хрпимице по столовима, него једва да га уопште и буде. Наравно, овда и онда, у току сезоне, појави се одједном какав особењак, или Енглез, или Азијат неки, Турчин, као овога лета, и намах прокоцка или добије врло много; сви остали пак, играју у ситне форинте и, просечно узевши, на столу лежи увек мало новаца. Чим сам ушао у коцкарницу (први пут у животу), ја се још неко време нисам могао решити да играм. Поврх тога је давила гомила. Али, да сам и сам био, и онда

бих, мислим, пре отишао, но што бих почео играти. Признајем, лупало ми је срце и нисам био хладнокрван; извесно сам знао и давно сам већ доконао, да из Рулетенбурга не отпутујем тек онако; у мојој судбини неминовно ће се догодити нешто радикално и коначно. Тако треба и тако мора да буде. Ма колико било смешно да ја толику наду полажем у рулет, али се мени све ч ни да је још смешније оно рутином признато и опште усвојено гледиште, да је глупо и ружно ма шта очекивати од коцке. И зашто би коцка била гори ма од ког другог начина прибављања новаца, на пример од трговине? Душе ваља, на коцки добија један између стотине њих. Али — шта се то мене тиче?

Свакако, доконао сам да прво посматрам и схватим, и да не почињем ништа озбиљно те вечери. Оне вечери, кад би се нешто и десило, доголило би се нехотице и с ногу — па нека тако и буде. Поврх тога, треба и игру проучити; јер, без обзира на хиљаде описа рулета, које сам вазда тако пожудно читао, ја баш ништа нисам разумевао у погледу на њено уређење, све дотле док својим очима нисам видео.

Пре свега све ми се учинило тако прљаво — некако морално ружно и прљаво. Не мислим при том на сва она похлепна и немирна лица, што се десетинама па чак и стотинама тискају око столова с коцком. Ја никако не могу да видим баш ништа прљаво у жељи да се што брже и што више добије на коцки; мени се одувек чинила страшно глупа мисао једног до гуше ситог и обезбеђеног моралисте, који је на нечије оправдање: „та игра се на ситно“, одговорио — у толико горе, јер је ситна и добит. Као да ситна добит и крупна добит — није једно исто. То је ствар сразмере. Оно што је за Рочилда ситно, то је за мене врло богато, а што се тиче зараде и добити на коцки, та људи не само на рулету, него свуд ништа друго и не

раде, доли да један од другога нешто отимају или искоцкавају. Да ли су зарада и добит ствар гадна — то је друго питање. Али ја њега овде не решавам. Будући сам и сам био у највећем степену помахнутао од жеље за добићу, све то користољубље и све то блато користољубља, ако хоћете, били су за мене, при уласку у дворану, некако више к руци, приснији. Најдивнија је ствар, кад се људи не устручувају а дејствују отворено и широко. Па и зашто човеку да сам себе лаже? Најпразније и најнеуносније занимање! Најружније, на први поглед, код свег тог рулетског шљама било је оно поштовање према послу, она озбиљност па чак и страхопоштовање, с којим се сви гурају око стола. Ево зашто се овде оштро прави разлика, каква се коцка назива *mauvais genre*¹⁾ а каква је дозвољена човеку од реда. Има два начина играња, један — центлменски, други — плебејски, користољубив, коцкање свакога шљама. Овде се то строго разликује, а — како је то прављење разлике у ствари подло! Центлмен, на пример, може да стави пет или десет лујдора, ретко кад више, уосталом може да стави и хиљаду франака, ако је веома богат, али у ствари само игре ради, искључиво забаве ради, просто за то да баци један поглед на процес добијања или губљења; али никако не треба да га занима сам добитак. Кад добије, слободно му је, на пример, да се на глас насмеје, да учини неке од околи стојећих какву примедбу, може чак да улог понови, и још једанпут да дуплира, али једино из радозналости, да би посматрао шансе, ради израчунавања, никако пак у плебејској жељи за добићу. Једном речи, на све те столове с коцком, рулете и *trente* и *quaranta*²⁾ треба да гледа не друкчије него као на разоноду,

1) *Mauvais genre* — Ружач начин.

2) *Trente et quarante* — Тридесет и четрдесет, игра.

удешену једино његовога уживања ради. Да има користи и кључа, на којима почива, на којима је основана банка, он не сме чак ни да слути. Било би чак и врло лепо, кад би му се, например, учинило, да су и сви остали коцкари, све то ђубре што дрхти над сваком форинтом, — у длаку исти такви богаташи и центлмени као што је и он сам, и да се коцкају једино и само разоноде и забављања ради. То потпуно непознавање стварности и невини поглед на људе, били би, наравно, крајње аристократски. Гледао сам, како многе мамице гурају напред невине и отмене, петнаестогодишње и шеснаестогодишње мис, своје кћери, давши им неколико златника, уче их како да играју. Госпођица би добијала или губила, неизоставно би се осмехнула и одлазила, веома задовољна. Наш генерал је солидно и достојанствено пришао столу; лакеј полети да му дода столицу, али он служитеља није ни приметио; врло дуго је извлачио новчаник, врло дуго вадио из новчаника триста франака у злату, ставио их на црно поље и добио. Добитак није узео, него га је оставио на столу. Добило је опет црно поље, али он ни овога пута није дигао, а кад је, трећи пут, добила црвена боја, изгубио је одједном хиљаду и двеста франака. Отишао је с осмехом и држао се до краја достојанствено. Убеђен сам, да су му мачке раздирале утробу, и да је нешто улог био двапут или трипут већи, — он не би издржао и показао би узбуђење. Уосталом, у моме присуству је неки Француз добио и, после тога, изгубио неких тридесетак хиљада франака, весело и без икаквог узбуђења. Прави центлмен, нека изгуби и све своје имање, не треба да се узбуђује. Новац ваља да је толико испод центлменства, да о њему не треба поготову ни рачуна водити. Наравно, веома је аристократски чак и не опажати све то бласто васколиког тога шљама и целе оне околине. Али понекад није мање

аристократски и супротан начин, опажати, т. ј. за-
гледати, па чак и разгледати, на пример макар и
кроз лорњон, сав тај шљам; али никако друкчије
него као да сматрате целу ту гомилу и све то
блато разонођењем извесне врсте, као неку пред-
ставу приређену забављања џентлменскога ради.
Може човек сам да се гура кроз ту гомилу, али
само да гледа унаоколо с потпуним убеђењем да
је он стварно само један посматрач, и да ни у ко-
лико не спада у њу. Уосталом, чак ни сувише
пажљиво посматрати не треба: то већ не би било
џентлменски, будући да оно позорје ни у ком слу-
чају није вредно великог и сувише пажљивог по-
сматрања. Него, и уопште, мало је позорја достојних
сувише пажљивог посматрања једног џентлмена.
Мени лично, пак, учинило се, да све ово још и
колико заслужује веома пажљиво посматрање, на-
рочито од стране оног који је дошао не јединог
посматрања ради, него сам, искрено и савесно, себе
убраја у сав тај шљам. Што се пак тиче мојих
најскривенијих моралних уверења, у овим мојим
разглабањима њима, наравно, места нема. Нека буде
тако: колико да ми савест буде чиста. Него ево
шта бих да приметим; све ово последње време било
ми је некако страшно одвратно, да своје поступке
и мисли подешавам према каквоме било моралноме
калупу. Нешто сасвим друго господарило је мноме...

Шљам игра заиста веома прљаво. Не либим се
чак ни те мисли, да се за тим столом дешавају
најобичније крађе. Крупјеи, који седе на крајевима
стола, воде рачуна о улозима и обрачунавају се с
публиком, имају страшно много посла. А има ужа-
снога шљама! То су највећим делом Французи.
Уосталом, ја о њеде посматрам и примећујем нимало
за то, да бих дао опис рулета; ја се прилагођавам
да бих могао знати, како да се владам у будуће.
Приметио сам, на пример, да није никаква реткост,
кад се на сто пружи нечија рука и узме оно што

сте ви добили, настаје препирка, не ретко и вика, и — молим вас лепо, докажите, дајте сведоке да је улог ваш!

Прво су све то за мене биле сврачије ноге и орловске главе; ја сам се само досећао и некако разликовао, да се улог може ставити на број, на тако и лијо, и на боју. Од пара Полине Александровне решио сам се да те вечери покушам са сто форината. Мисао да прилазим игри не за свој рачун, некако ме је бунила. Осећање је било до крајности непријатно, и ја пожелех да га се што пре отарасим. Све ми се чинило да, почињући за рачун Полинин, поткопавам своју властиту срећу. Зар се човек доиста не може дотаћи стола с коцком, а да се одмах не окужи сујеверјем? Почех од тога, да сам извадио пет фридрихсдорова, то јест педесет форинти, и метнуо их на тако. Точак се окренуо и изишло тринаест, — изгубио сам. С осећањем извеснога бола, једино да се некако отарасим и одем, ставим још пет фридрихсдорова на црвено поље. Добије црвено. Ставих десет фридрихсдорова — опет добије црвено. Метнем још једном све одједном, и опет црвено. Добивши четрдесет фридрихсдорова, ставио сам двадесет на дванаест средњих бројева, не знајући шта ће испасти. Платили су ми троструко. Тако се од десет фридрихсдорова код мене појавило одједном осамдесет. Мени би толико несносно од некаквог необичног и чудноватог осећања, да сам се одлучио да одем. Учинио ми се да бих ја сасвим друкчије играо, кад бих играо за себе. Ипак сам свих осамдесет фридрихсдорова још једном ставио на тако. Сад је изишло четири; мени изруче још осамдесет фридрихсдорова, и ја, згрнувши целу гомилу од сто и шездесет фридрихсдорова, одох да потражим Полину Александровну.

Сви су они били у шетњи, негде у парку, те сам стигао да је видим тек за вечером. Сад није

било Француза, па се генерал просто расцветао: између осталог, сматрао је за потребно да ми опет примети, да не би желео видети ме за коцкарским столом. По његову мишљењу, он ће бити веома компромитован, ако ја на неки начин много изгубим на коцки: — „али чак и да добијете врло много, ја бих и онда био компромитован“, додао је он значајно. — Разуме се, немам права располагати вашим поступцима, али признаћете и сами“... Овде он, по обичају, није завршио. Ја сам му суво одговорио, да ја имам врло мало новаца и да ја, следствено, нисам у стању да изгубим на коцки већу своту, па чак и да се коцкам. Дошавши горе у своју собу, стигао сам да Полини предам добит и рекао јој да други пут нећу више да играм за њен рачун.

— Зашто то? — запита она узнемирено.

— Зато што хоћу да играм за себе, — одговорих ја, посматрајући је с чуђењем, — а то смета.

— Онда сте ви и даље одлучно убеђени, да вам је рулет једини излаз и спас, — запита она потсмешљиво. Опет сам одговорио веома озбиљно да јесте; што се пак тиче моје сигурности да ћу добити неизоставно, можда је то смешно, слажем се, „али нека ме оставе на миру“.

Полина Александровна је наваљивала, да на сваки начин поделимо данашњи добитак, па ми је давала осамдесет Фридрихсдорова, жудећи да и у будуће наставим игру под истим погодбама. Ја сам се одрекао половине одлучно и коначно, и изјавио да за другога не могу играти не зато што то не бих желео, већ зато што ћу извесно да прокоцкам.

— Па ипак се и ја, ма колико глупо то било, поготову надам једино на рулет, — рече она, тоњући у мисли. — И зато ви свакако морате на-

ставити игру, у друштву са мном, на половину, и
— разуме се — ви ћете то учинити. Ту ме је
оставила, не хотећи ни да чује даље моје при-
говоре.

III.

Па ипак, јуче целог дана, није проговорила са мном о коцки ни једне једине речи. И уопште је избегавала да са мном разговара. Њен стари начин у односу на мене није се изменио. Све иста немарност у обраћању, при сусретима, па чак и нешто презриво и пуно мрзости. Уопште, она не жели да скрива своју одвратност према мени; видим ја то. Без обзира на то она не крије од мене, да сам јој ја за нешто потребан, и да ме за нешто чува. Међу нама су се установили некакви чудновати односи, за мене у многоме непојамни, — кад се има у виду њена поноситост и охолост према свима и свакоме. Она, на пример, зна да је ја лудо волим, дозвољава ми да чак и говорим о својој страсти — а већ, разуме се, ничим ми она не би могла у већој мери да изрази своје презирање колико тим допуштењем да јој несметено и без сваких ограничења говорим о својој љубави. „Значи, као вели, толико ни у шта не рачунам твоје осећаје, да ми је сасвим свеједно шта ћеш са мном разговарати и шта све за мене осећаш“. О својим личним стварима она је са мном много разговарала и пре, али никад није била потпуно искрена. Да је само то! У пренебрегавању у погледу на мене, имала је она, на пример, и оваквих префињености: познато јој је, рецимо, да ја знам

неку околност из њенога живота, или нешто о ономе што је много узнемирује; она ће ми чак и сама испричати нешто о својим приликама, ако се укаже потреба да ме како било употреби за своје сврхе, у неку руку као роба, или као потркушу; али ће увек испричати управо онолико колико треба да зна човек, који има да се употреби као потркуша, и — ако ми је још непозната цела веза догађаја, ако и сама види како мене муче и киње њен немир и њене патње, ипак ме неће никада да удостоји потпуно своје пријатељске искрености, ма да, употребљавајући ме не баш ретко за поруке не само мучне и тегобне него чак и опасне, она је, по моме мишљењу дужна да са мном буде отворена. Него, вреди ли водити бригу о мојим осећајима, о томе да се и ја, такође, узнемирујем и можда се тројином више бринем и кињим њеним бригаама и не-успесима него ли и она сама!

Ја сам још пре једно три недеље знао за њену намеру да игра на рулету. Чак ме је и унапред обавестила да ћу морати да играм место ње, јер није пристојно да она сама игра. По тону њених речи ја сам још онда приметио, да њу мучи нека озбиљна брига а не пука жеља да добије на коцки. Шта је за њу новац сам по себи! Има ту неки циљ, по среди су неке околности о којима ја могу нагађати, али које ја за сада не знам. Разуме се, оно понижавање и ропство у коме ме она држи, могли би ми дати (врло често и дају) могућност, да грубо и просто њу саму запитам. Будући сам ја за њу роб и сувише сам ништаван у њеним очима, не треба да се налази увређена услед моје грубе радозналости. Али је ствар у томе што она, дозвољавајући ми да стављам питања, на њих и не одговара. Понекад их сасвим и не примећује. Тако стоји с нама!

Јуче се код нас много говорило о телеграму, који је још пре четири дана упућен у Петроград

и на који нема одговора. Генерал је очевидно узрујан и замишљен. Ствар се, разуме се, тиче старатајке. Узрујава се и Француз. На пример, јуче по подне су дуго и озбиљно разговарали. Тон Француза је са свима нама необично охол и немаран. Овде је управо по оној пословици: пусти петла на столицу, попеће се на полицу. Он је чак и према Полини немаран до грубости; међутим, са задовољством суделује у општим шетњама по станици или у кавалкадама и возњама ван вароши. Мени су одавно познате неке околности, које везују Француза с генералом: у Русији су у друштву оснивали неку фабрику; не знам да ли је њихов пројекат отишао дођавола, или они још о њему говоре. Осим тога, случајно сам дознао један део породичне тајне: Француз је прошле године заиста спасао генерала и дао му тридесет хиљада да попуни мањак у државноме новцу, кад је предавао дужност. Па му је генерал, разуме се, као у његовим кладама; али сада, управо сада, главну улогу у свему овоме игра ипак *m-elle Blanche*, и убеђен сам да се и овде не варам.

Ко је та *m-elle Blanche*? Овде код нас се говори да је она нека веома виђена францускиња, и да има мајку и колосално имање. Познато је, исто тако, да она пада некаква рођака нашем маркизу, нека врло удаљена, некаква кузина или трећебратучеда. Веле да је пре мога пута у Париз, однос између Француза и *m-elle Blanche* био куд-и-камо церемонијелнији, били су као на много отменијој и деликатнијој ноzi; сада њихово познанство, пријателство и рођаштво изгледају некако грубљи, некако приснији. Можда им наши послови изгледају већ толико слабо, да не сматрају за потребно да се с нама много цифрају и прикривају. Ја сам још ономад приметио, како је мистер Астлеј посматрао *m-elle Blanche* и њену мамицу. Учинило ми се да их он познаје. Чак ми се учинило и то, да се и

наш Француз виђао раније са мистером Астлејем. Уосталом, мистер Астлеј толико је снебивљив, стидљив и ћутљив, да се на њега човек може и да понада, — тај не прича све што зна. Француз бар, једва да му се и јавља и готово га и не гледа, што значи да га се нимало не боји. То је још и појмљиво: али зашто га и *m-elle Blanche* такође готово и не гледа? У толико пре што се маркиз јуче излајао: одједном је рекао, у општем разговору, не сећам се којим поводом, да је мистер Астлеј колосално богат, и да он то зна: па онда би тек *m-elle Blanche* требала да гледа мистера Астлеја! Уопште, генерал је сада узнемирен. Појмљиво је, колико сада за њега може значити телеграм о теткиној смрти!

Мени ма да се и учинило насигурно, да Полина избегава разговор самном, као у некаквој намери, и сам ја градио сам се хладан и равнодушан: мислио сам све да ће им она свакога часа да приђе. Зато сам јуче и данас сву пажњу посветио поглавито *m-elle Blanche*. Јадни генерал, он је коначно пропао! Заљубити се са педесет година живота тако страшно, — то је, наравно, несрећа. Додајте томе да је удовац, да има децу, потпуно упропашћено имање, дугове и, најзад, жену у коју се морао заљубити. *M-elle Blanche* је лепо чељаде. Али не знам да ли ће ме разумети, ако се будем изразио тако, да она има једно од оних лица, којих се човек може уплашити. Бар сам се ја вазда бојао таквих жена. Имаће зацело око двадесет и пет година. Она је висока и плећата, округлих рамена; врат и груди има раскошне; боја коже јој је црн-пурасто-жута, боја косе црна као туш, а косе има страшно много, било би доста за две фризури. Очи су јој црне, беоњаче жућкасте, поглед дрзак, зуби претерано бели, усне увек намазане; од ње мирише на мошус. Облачи се с пуно ефекта, богато, с шиком, али са много укуса. Ноге и руке су јој

дивне. Глас њен — промукао контралт. Понекад се закикоће и при том покаже све своје зубе, али обично гледа ћутљиво и дрско, — бар у присуству Полине и Марије Филиповне. (Чудан глас: Марија Филиповна путује за Русију.) Све ми се чини, да је *m-elle Blanche* без сваке школе, може бити није чак ни паметна, али је зато неповерљива и лукава. Чини ми се да јој живот није прошао без авантура. Ако је већ да се изговори све до краја, можда јој маркиз уопште није ни рођак, а мати није мати. Али има неких обавештења да су у Берлину, где смо се сви успут састали, она и њена мати имали неколико пристојних познанстава. Што се самога маркиза тиче, ма да ја и до сада сумњам да је он маркиз, ипак припадност његова пристојноме друштву, као например код нас у Москви и којегде у Немачкој, изгледа није подложна сумњи. Не знам шта је он у Француској? Говоре да има неки шато¹⁾. Мислио сам да ће за ове две недеље дана протећи много воде, али ја још не знам извесно да ли је између *m-elle Blanche* и генерала казана одлучна реч? Уопште, сада све зависи од нашега стања, то јест од тога да ли им генерал може показати много новаца. Кад би, например, стигла вест да старатајка није умрла, убеђен сам да би *m-elle Blanche* истога часа ишчезнула. Чудим се и смејем самоме себи, какав сам ја то постао сплеткаш. О, како ми је све то одвратно! С каквим бих уживањем напустио све њих и све ово. Али зар ја могу отпутовати од Полине, зар могу да не шпијунирам око ње? Шпијунирање је, разуме се подла ствар, али шта се то мене тиче?

Занимљив ми је био јуче и данас мистер Астлеј. Јест, ја сам убеђен, да је он заљубљен у Полину. Занимљиво је и смешно, колико понекад може да изрази поглед стидљива и болесно-целомудрена

¹⁾ Шато — замак.

човека, кога се љубав коснула, и то управо онда кад би човек да у земљу пропадне а не да макар шта било каже или изрази речју или погледом. С мистером Астлејем се врло често сретамо у шетњи. Он скида шешир и пролази даље, умирући разуме се, од жеље да нам се придружи. Ако га позову, он одмах одбија, На местима одмора, у станици, на музици или код водоскока он ће свакако застати негде у близини наше клупе и, ма где се ми нашли, у парку, у шуми, или на Шлангенбергу, — довољно је бацити поглед, осврнути се унаоколо па да се свакако ту негде или на најближој стазици, или иза цбуна, покаже крајичак мистера Астлеја. Чини ми се, да он све тражи прилику, да се нарочито са мном поразговара. Јутрос смо се срели и измењали две три речи. Он понекад говори некако необично отсечно. Не рекавши још ни „добар дан“, почео је тиме што је рекао:

— А, m-elle Blanchè !... Видео сам ја већ много таквих жена као што је m-elle Blanchè !

Заћутао је, посматрајући ме значајно. Шта је тиме хтео да каже, не знам, јер је на моје питање: шта то треба да значи? — с лукавим осмехом климнуо главом и додао „па онако“.

— M-elle Pauline много воли цвеће?

— Не знам, баш не знам, — одговорио сам ја.

— Како? Ви то незнате! — узвикнуо је он с највећим изненађењем.

— Не знам, некако нисам приметио, — понових ја, смејући се.

— Хм! ово ми пружа једну нарочиту мисао. — Ту је климнуо главом и отишао даље. Уосталом, изгледао је задовољан. А разговарамо нас двојица на најлошијем француском језику.

IV.

Данашњи дан био је смешан, ружан, гадан. Сад је једанаест часова у ноћи. Ја седим у својој собици и присећам се. Почело је тиме што сам јутрос ипак био принуђен да идем на рулет, да играм за Полину Александровну. Узео сам свих њених сто и шездесет фридрихсдорова, али под два погодбама: прва — да не пристајем да играм у половину, то јест ако добијем, ништа да не задржим за себе и, друго, да ће ми увече Полина објаснити: зашто јој је баш толико потребно да добије на коцки, и колико новаца управо. Ја ипак никако не могу да претпоставим, да би то било само новца ради. Ту је очевидно новац неопходно потребан, и то што пре, за некакву особиту сврху. Обећала је да ће објаснити ствар, и ја сам пошао. У дворанама за коцку била је ужасна врева. Како је дрзак тај свет, и како је све то халапљиво! Ја сам се прогурао према средини и стао поред самог крупиеја; затим сам почео бојажљиво кушати срећу, стављајући по две по три монете. Међутим посматрао сам и примећивао; учинило ми се да рачун стварно прилично мало значи и ни из близа нема онај значај, који му придају многи коцкари. Они седе с ишпартаним хартијицама, убележавају поготке, срачунавају, изводе шансове, размишљају, напослетку стављају свој улог и — губе управо

онако исто као и ми, обични смртни, који играмо без рачуна. Али сам зато извео један закључак, који је, изгледа, тачан: заиста, у току случајних шансова буде, иако не извесне системе, али тек буде неки ред, — и то је, наравно, врло чудновато. Бива, на пример, да после дванаест средњих цифара изиђе дванаест последњих; рецимо, два пута падне погодак на тих дванаест последњих, да пређе на дванаест првих. Паднувши на дванаест првих, прелази опет на дванаест средњих, удара три-четири пута узастопце по средњима и опет прелази на дванаест последњих, где опет, после два пута, прелази на прве, удара по првима опет само једанпут да поново пређе три пута на средње, па се тако ствар наставља и сат и по и читава два сата. Један, три па два; један, три па два. То је врло занимљиво. Неког дана или неког јутра бива, на пример, тако да црна боја смењује црвену и обратно, готово без свакога реда, из минута у минут, тако да на црвено или на црно поље никако не падне више од два три пута узастопце. Идућег дана међутим, или идуће вечери пада једино црвена, падне на пример и по двадесет и два пута узастопце, и све тако, извесно неко време, на пример цео један дан. Мени је ту много што шта објаснио мистер Астлеј, који је цело јутро стојао поред коцкарских столова, али сам није играо ни један једини пут. Што се мене тиче, прокоцкао сам све до последње паре, и чак врло брзо. Ја сам одмах ставио на тако двадесет фридрихсдора и добио сам, ставио поново и опет добио, и тако два или три пута. Мислим да ми се стекло у рукама неких четири стотина фридрихсдорова у року од цигло пет минута. Тада је требало да се повучем, али се у мени родило некакво чудно осећање, некакво зачикивање судбине, некаква жеља да јој дам зврчку, да јој исплазим језик. Ставио сам највиши дозвољени улог, четири

хиљаде форинти, и прокоцкао. Затим, паднувши у ватру; извадим све што ми је још остало, ставим на исто место и изгубим опет, после чега одем од стола као ошамућен ударцем по глави. Нисам чак ни схватио шта ми се то десило, и рекао сам за свој губитак Полини Александровни тек пред сам ручак. Све дотле клатио сам се по парку.

За време ручка био сам опет у раздраженоме стању, као оно три дана раније. Француз и m-elle Blanche били су опет с нама на ручку. Показало се да је m-elle Blanche била то пре подне у коцкарници и видела моје подвиге. Овога пута повела је са мном разговор некако пажљивије. Француз није толико заобилазио, него ме је просто запитао: — зар је могућно да сам прокоцкао свој властити новац. Чини ми се да сумња у Полину. Једном речи, има ту нешто. Ја сам сместа слагао и рекао да је мој.

Генерал је био до крајности зачућен: откуда мени толики новац? Објасних да сам почео са десет фридрихсдора, да ме је шест или седам дуплих згодитака узастопце довело до пет или до шест хиљада форинти, и да сам после све профућкао у два потеза.

Све је то, разуме се, било вероватно. Објашњавајући то, погледах у Полину, али не могох разабрати ништа на њеноме лицу. Међутим пустила ме је да слажем и није ме поправила; одатле сам закључио да је и требало да слажем, и да сакријем да сам играо за њу. Свакако, размишљао сам у себи, дужна ми је објашњења, па ми је ту скоро чак и обећала да ће ми што шта и открити.

Мислио сам да ће ми генерал приметити макар шта било, али је он прећутао ствар; али сам му зато видео на лицу узбуђење и немир. Можда му је, у тешким његовим приликама, просто тешко било чути, да је тако велика хрпа злата дошла и отишла за четврт часа код такве будале без рачуна, као ја што сам.

Поздрављам да је синоћ с Французом морао имати некакву ватрену препирку. Дуго су и с жаром говорили о некој ствари, иза закључаних врата. Француз је отишао као због нечега љут, а данас је долазио генералу још одјутрос — сва је прилика за то да настави јучерашњи разговор.

Саслушавши приповест о мојем губитку, Француз ми је јетко па чак и злобно приметио, да је требало бити паметнији. Не знам зашто је он то додао да — ма да се велики број Руса коцка, али по његову мишљењу Руси нису способни чак ни за коцку.

— А по моме мишљењу рулет је просто као створен само за Русе, — рекох ја, а кад се Француз на мој одговор презриво осмехнуо, ја му приметим да је истина, разуме се, већ на мојој страни, пошто, говорећи о Русима као о коцкарима, ја их куд-и-камо више грдим него што их хвалим и да се мени, према томе, слободно може веровати.

— На чему заснивате ви своје мишљење? — запита Француз.

— На томе што је у катихизис добродетељи и преимућстава цивилизованог западњака ушла историски и мал'те не у виду главне тачке, способност прибављања капитала. А Рус не само да је неспособан да стиче капитале, него их чак и расипа некако улудо и ружно. Па и поред свега тога је и нама, Русима, новац такође потребан, — додао сам ја, — па се, следствено, веома радујемо и страшно смо похлепни на такве начине као што је, например, рулет, где се човек може да обогати одједном, за два сата, без по муке. То нас веома мами; па будући ми и играмо улудо, без икаква напора, ми и губимо све!

— То је донекле тако, — примети Француз, задовољан собом.

— Не, није тако, и срамота је за вас да се

тако изражавате о својој отаџбини, — примети генерал строго и сугестивно.

— Оставите, молим вас, — одговорих ја, — јер доиста, још није извесно шта је одвратније: да ли руска наказност или немачки начин штедње поштеним трудом?

— Каква ружна мисао! — узвикну генерал.

— Колико руска мисао! — узвикнуо је Француз.

Ја сам се смејао; толико ми се било прохтело да их завадим.

— А ја бих пре цео живот провео сељакајући се с места на место под киргиском чергом, — узвикнух ја, — него што бих се поклатио немачкоме идолу.

— Каквоме идолу? — повика генерал, који се већ озбиљно почео љутити.

— Немачкоме начину спорог стицања богатава. Ја овде нисам одавно, али ипак оно што сам овде стигао да запазим и да проверим, пуни гнушањем моју татарску крв. Бога ми мога, одричем се таквих врлина! Стигао сам да овде, колико јуче, обиђем неких десетак врста унаоколо. Елем, у длачицу исто што и по моралним немачким књижицама са сликама: имају они овде у свакој кући свога фатера, до зла бога морална и необично поштена човека. Па је толико поштен, да човек просто не може ни да му приђе. Не трпим поштене људе, којима човек не сме прићи. Сваки такав фатер има породицу и вечером сви они читају у друштву поучне књиге. Над кућицом хује брестови и кестенови. Залазак сунца, на крову рода, и све је необично поетично и дирљиво... Молим вас, генерале, немојте се љутити, и дозволите ми да испричам што дирљивије. И сам се сећам, како је мој покојни отац, такође под липама, у башти, вечером, на глас читао мени и матери такве књиге... Та ја сам могу о томе да судим како треба. Елем, свака овдашња таква породица је у најпотпунијем ропству и по-

слушности код фатера. Сви раде као волови, и сви прикупљају паре као Јевреји. Фатер скупио, рецимо, већ толико и толико форината и рачуна на старијег сина, да му преда занат или земљицу; за то кћери не дају мираз, и она остаје уседелица. За то млађег сина продају у ропство, или у војнике, и новац придружују домаћем капиталу. Ваистину, овде се тако ради; распитао сам се. Све се то чини само од силног поштења, и то иде дотле да и млађи, продани син верује да га нису продали ни због чега другог него од поштења, — а то је тек идеал, кад се сама жртва радује што је воде на заклање. Шта даље? Даље је то, да ни старијем није ништа лакше: има он тамо своју Амалхен, с којом се сјединио у срцу своме, — али не може да се жени зато што још није заштеђено толико и толико форинти. Такође чекају добродетелно и искрено, и иду на заклање с осмехом на уснама. Амалхен има већ уваљене образе; вене. Најзад, за једно двадесетак година имање се умножило; форинте су скуцане поштено и добродетелно. Фатер благосиља четрдесетогодишњег старијег сина и тридесет петогодишњу Амалхен укупнелих прса и црвена носа... И плаче при томе, проповеда морал и умире. Старији се сам преобраћа у добродетелнога фатера, и опет почиње она стара прича. За неких педесетак или седамдесетак година, унук првога фатера већ је у истину остварио поприличан капитал, који предаје сину, овај своме сину, онај својем и, кроз једно пет или шест нараштаја излази сам барон Рочилд, или Хопе и комп, или већ ђаво ће их знати ко. Молићу лепо, зар то није једно величанствено позорје: столетни или двовековни наслеђени напор, стрпљење, памет, поштење, карактерност, чврстина, рачун, рода на крову! Шта ћете више, јер изнад тога нема ничега, и са те тачке гледишта почињу они сами да суде цео свет и да кривце, то јест оне који макар само малчице на њих

не личе, одмах осуђују на смрт. И дакле, ево у чему је ствар, молим ја вас лепо: па више волим ја да левентам по руски или да се некако поткожим на рулету. Нећу ја да кроз пет нараштаја будем тамо неки Хопе и Комп. Мени је новац потребан за мене самога, и ја не сматрам себе целога као један неопходни припадак капитала. Знам да сам страшно налупао, али нека буде. Таква су моја уверења.

— Не знам има ли много истине у томе што сте ви говорили, — примети генерал замисливши се, али знам сигурно, да ви почињете да се разбацујете и куражите до немогућности, чим вам се дозволи да се макар за трунчицу заборавите...

По обичају, није довршио. Чим би наш генерал почео говорити о нечем што је макар за трунчицу значајније од обичног свакодневног разговора, никад не би завршио. Француз је слушао немарно, избуљивши мало очи. Он готово није ништа разумео од свега онога што сам ја говорио. Полина је гледала с некаквом високоумном равнодушношћу. Чинило се, да она није чула не само меће, него уопште ништа што је онога пута било речено за столом.

V.

Била је необично замишљена, али ми је одмах по устајању од стола наредила да је пратим у шетњу. Узели смо децу и упутили се у парк, водскоку.

Пошто сам био у особито узбуђеном стању, одмах сам треснуо грубо и глупо питањем: зашто наш маркиз Де-Грије, оно Францушке, не само да је сад више никада не прати кад би изашла некуд, него чак с њом по читаве дане чак и не разговара?

— Зато што је он подлац, — одговори ми она чудновато. Ја још никада од ње не чух таквог мишљења о Де-Грије-у и заћутах, чисто се бојећи да случајно не схватим ту раздраженост.

— А јесте ли ви приметили, да он данас није најбоље са генералом?

— Хтели бисте знати у чему је ствар, — одговори она суво и раздражљиво. — Ви знате да је генерал од пете до перчина код њега у залози, цело имање је — његово, и ако старатајка не умре, Француз ће сместа загосподарити свиме што држи у залози.

— Е, па дакле је истина, да је све заложено? Чуо сам, али нисам знао да је баш све.

— Него како?

— И уз то збогом *m-elle Blanche*, — приметих ја. — И неће бити онда она генералицом! Него знате шта: све ми се чини да се генерал толико заљубио, да ће се готово и убити, ако га *m-elle Blanche* напусти. Опасно је у његовим годинама толико се заљубљивати.

— И мени се чини, да се њему мора нешто десити, — примети замишљено Полина Александровна.

— И како је то дивно, — узвикнуо сам ја, — већ се не може грубље показати, да је пристала да пође само због новца. Ту се чак није гледало ни на обзире, све се догађало без икаквих церемонија. Чудо једно! А што се старемајке тиче, зар има што смешније и прљавије него слати депешу за депешом и питати: је ли умрла, да ли је умрла? А? Како вам се то свиђа, Полино Александровна?

— Све су то трице, — рече она с гнушањем, прекидајући ме у речи. — Међутим, ја се просто чудим да сте ви тако страшно весело расположени. Чему се толико радујете? Зар је могуће томе, што сте прокоцкали мој новац?

— Зашто сте ми га дали да га прокоцкам? Рекао сам вам да не могу играти за друге, у толико мање за вас? Ја ћу увек послушати, па ма шта ми ви наредили; али резултат не зависи од мене. Казао сам вам унапред, да неће испасти ништа. Реците, јесте ли много убијени што сте изгубили толике паре? Шта ће вам толико?

— На шта та питања?

— Па сами сте ми обећали објаснити... Слушајте: ја сам потпуно убеђен, да, чим почнем играти за себе (а ја имам дванаест фридрихсдора), ја ћу добити. Онда узмите од мене колико год вам буде требало.

Она начини презриво лице.

— Немојте се на мене љутити, — наставих ја, — због такве понуде. Ја сам толико прожет саз-

нањем да сам за вас нула, то јест у вашим очима, да вам је од мене слободно чак и новац да узмете. Не смете се наћи увређени због поклона од моје стране. Поред тога, ја сам прокоцкао ваш новац.

Она ме брзо погледа па, опазивши да ја говорим раздражено и саркастички, поново прекине разговор.

— За вас нема ничег занимљивог у мојим околностима. Ако вам је стало да знате, ја сам просто дужна. Новац сам узела на зајам, па бих да вратим. Имала сам луду и чудну мисао, да ћу неизоставно добити, овде, за коцкарским столом. Откуда мени та мисао — не разумем, али веровала сам у њу. Ко зна, можда сам и веровала зато што ми није остало никаквих других изгледа више, да бирам.

— Или зато што вам је и сувише много требало да добијете. То је у длаку оно исто што и код дављеника, који се хвата сламчице. Признаћете и сами да, кад се не би давио, он сламчицу не би сматрао границом од дрвета.

Полина се зачудила:

— Па како то, — запитала је она, — и ви сами се у то исто надате? Пре две недеље сами сте ми говорили једном приликом, на дугачко и на широко, како сте потпуно убеђени да ћете добити овде на рулету, и уверавали сте ме да вас не гледам као на лудака; или сте се зар, шалили? Али сећам се, говорили сте тако озбиљно, да се оно никако није могло узети као шала.

— Истина је, — одговорих ја, замишљен, — ја сам још и сад потпуно убеђен да ћу добити. Признаћу вам чак и то, да сте ме ви сада навели на питање: како то да ми управо мој данашњи, глупави и ружни губитак не остави у души баш никакву сумњу? Ја сам ипак потпуно убеђен да, чим само почнем играти за себе, добићу неизоставно.

— Зашто сте ви тако сигурно убеђени?

— Ако баш хоћете — не знам. Знам само толико да ми је потребно да добијем, да је то такође и за мене једини излаз. Ето, зато се, може бити, и мени чини, да неизоставно морам добити.

— Значи дакле, да је и вама и сувише потребно, кад сте фантастички убеђени?

— Кладио бих се да ви сумњате, да сам ја у стању осећати неку озбиљну потребу?

— То ми је баш сасвим свеједно, — одговори Полина тихо и равнодушно. — Ако хоћете — јест, сумњам да би вас мучило нешто озбиљно. Ви се можете мучити, али не озбиљно. Ви сте човек сметен и још неуравнотежен. Шта ће вама новац? У свима разлозима, које сте ми тада изнели, нисам нашла ништа озбиљно.

— Ово узреч, — прекидох ја, — говорасте нешто да морате вратити неки дуг. Леп ми је то дуг. Да није Французу?

— Каква су то питања? Ви сте данас и сувише груби. Да однекуд нисте пијани?

— Ви знате да ја дозвољавам, да ми се говори свашта, и питам понекад веома отворено. Понављам, ја сам ваш роб, а робова се људи не стиде, и роб није у стању да увреди.

— Све су то трице! И још, не трпим никак о ту вашу „робовску“ теорију.

— Имајте у виду, да ја не говорим за своје ропство зато што бих желео да будем ваш роб, него говорим просто као о једној чињеници, која ни у колико од мене не зависи.

— Говорите отворено: шта ће вам новац?

— А шта ће вам да то знате?

— Како хоћете, — одговори она и поносито заврти главом.

— Робовску теорију не трпите, а ропство захтевате: „одговарај и не мисли!“ Лепо, нека буде. Шта ће ми паре, питате ви? Како шта ће ми? Новац је — све!

— Разумем, али неће тек човек да запада у такво безумље, желећи њега! И ви такође долазите до махнитости, до фатализма. Има ту нешто по среди, некаква нарочита сврха. Говорите без увијања, ја хоћу.

Она се као почела љубити, и мени се страшно допало што је она, распитујући се, била тако на крај срца.

— Разуме се да има сврхе, — рекох ја, — али не бих умео објаснити — какве. Ништа више, него да ћу с парама и за вас да постанем други човек, а не роб.

— Како? — Како ћете ви то да постигнете?

— Како да постигнем? Шта, ви чак и не разумете како бих ја могао постићи, да ви на мене почнете гледати друкчије него као на роба! Па ето, то баш ја и нећу, сва та чуђења и недоумице.

— Говорасте да је за вас то робовање права наслада. Тако сам и ја мислила.

— Тако сте мислили, — повичем ја с некаквим чудноватим уживањем. — О, како је од ваше стране лепа та наивност! Па да, јест, за мене је то моје робовање — права наслада. Има, постоји наслада у последњем степену понижења и ништавила! — наставих ја бунцати. — Ђаво ће га знати, можда је има и у корбачу, кад се корбач савија по леђима и цепа комаде жива меса... Али ја желим, може бити, да окусим и од других наслада. Мени је ту скоро генерал за столом, у вашем присуству, читао лекцију за седам стотина рубаља годишње, које ја, може бити, од њега нећу ни видети. Мене маркиз Де-Грије, дигнувши обрве, посматра па ме, у исти мах, чак и не види. А ја са своје стране, бити може, горим од жеље да маркиза Де-Грије у вашем присуству добро повучем за нос?

— Речи жутокљунца. У свакоме положају човек може да постави себе са достојанством. Ако је по среди борба, она ће још и да узвиси, а не да понизи.

— Као из читанке! Ви само претпоставите да се ја, можда, нећу умети приказати достојанствено. То јест, биће да сам ја чак и човек који има своје достојанство, али не умем да се као такав прикажем. Ви појимате да тако може да буде? Та сви Руси су такви, а знате ли зашто: зато што су Руси сувише богато и многострано обдарени, да би за себе могли брзо да нађу пристојну форму. Све је ту ствар форме. Већим делом смо ми Руси тако богато обдарени, да нам је за пристојну форму потребна гениалност. А гениалности најчешће не буде, зато што се она уопште ретко јавља. Само се код Француза и, донекле, код неких других европљана тако лепо одредила форма, да се може гледати на остали свет крајње достојанствено а бити најнедостојнији човек. Зато код њих форма тако много и значи. Француз ће отрпети увреду, праву увреду до срца и неће ни да се намршти, али зврчке по носу отрпети неће ни за шта, зато што је то нарушавање признате и овековечене форме пристојности. Зато су наше госпођице толико и похлепне на Французе, што им је форма лепа. Моје је мишљење ипак, да ту и нема никакве форме, него је само петао, *le coq gaulois*¹⁾. Уосталом, ја то нисам у стању ни да разумем, ја нисам жена. Може бити су петлови леви. А и уопште, запричао сам се, а ви ме не заустављате. Заустављајте ме чешће, кад с вама говорим, хтео бих да искажем све, све, све. Ја губим сваку форму. Слажем се чак и стиме, да ја немам не само форме, него чак ни врлина никаквих немам. То вам изјављујем. Чак ми ни бриге није за неке врлине. Сада је све у мени стало. Знате и сами зашто. У мојој глави нема ниједне човечанске мисли. Ја већ одавно не знам шта се ради на свету, ни у Русији ни овде. Ето, прошао сам кроз Дрезду, и не памтим каква је та Дрезда. Знате сами шта

¹⁾ *Le coq gaulois* — Галски петао.

ме је свега прогутало. Пошто ја немам никакве наде и у вашим сам очима нула, казаћу отворено: ја свуда видим само вас, а остало ми је свеједно. За што и како вас ја волим — не знам. Знате ли шта, па ви можда чак нисте нимало лепи? Замислите, не знам чак ни то да ли сте лепи, или нисте, бар у лицу? Срце вам свакако није добро; ум ваш није благородан, то је врло могућно.

— Можда баш зато и рачунате да ме купите за новац, — рече она, — што не верујете у моје благородство?

— Кад сам ја рачунао да вас купим за новац? — узвикнух ја.

— Ви сте се забунили у разговору и изгубили сте нит. Ако не да купите мене, мислите да ћете моје поштовање купити за новце.

— О не, сасвим није тако. Рекао сам вам већ, да ми је тешко објашњавати се. Ви ме притискујете својом надмоћношћу. Не љутите се на моје брбљање. Ви разумете, зашто се на мене не треба љутити: ја сам просто сишао с ума. Него, уосталом, сасвим ми је свеједно макар се и љутили. Довољно је да се ја горе, у своме собичку, сетим и замислим само шуштања ваше хаљине, и већ сам спреман да себи изуједам све руке. И зашто се ви на мене љутите? Зато што ја себе називам робом? Користите се, искористите моје ропство, користите се! Знате ли ви, да ћу вас ја једанпут убити. Нећу убити зато што ћу престати да волим или из љубоморе, него — онако, просто ћу да убијем, јер ме понекад нешто вуче да вас поједем. Смешно вам је?...

— Ни најмање ми није смешно, — рече она гневно. — Наређујем вам да уђутите.

Застала је, једва предишући од љутине. Бога ми мога, не знам да ли је тада била лепа, али сам увек волео гледати кад она тако преда мном застане, па сам зато и волео да често изазивам њен

гњев. Може бити је она то приметила, па се хотимично љутила. То сам јој и рекао.

— Каква прљавштина! — узвикну она с гађењем.

— Мени је свеједно, — наставих ја. — Знате ли и то, да је за нас двоје опасно да идемо у друштву: мене је већ много пута нешто гонило неодољивом снагом да вас изударам, унаказим, задавим. И шта мислите ви, да до тога доћи неће? Ви ме доводите до врућице. Или ћу се, зар, уплашити скандала? Вашег гњева? Та шта је мени ваш гњев? Ја волим без наде и знам, да ћу вас после тога волети хиљаду пута више. Ако вас ја некада убијем, онда ћу већ морати да убијем и себе; дакле тако — ја себе нећу убијати колико је год могућно дуже, да бих осетио тај несносни бол без вас. Знате ли ви ову невероватну ствар: ја вас сваким даном волим све више, а то је поготову немогуће. И да после тога не будем фаталиста? Сећате се, ономад, на Шлангенбергу, дошануо сам вам, од вас изазван: кажите само једну реч, па ћу да скочим у ону провалију. Да сте ви рекли ту реч, ја бих онда скочио. Зар ви заиста не верујете, да бих скочио?

— Какво глупо преклапање! — узвикну она.

— Мене се баш ништа не тиче, да ли је глупо или је паметно, — продерах се ја. — Знам само да у вашем присуству морам да говорим, да говорим и да говорим — и ја говорим. Ја у вашем присуству губим све своје честољубље, и све ми је једно.

— Зашто бих вас гонила да скачете с Шлангенберга? — рече она суво и некако се нарочито увредивши. — То је за мене потпуно бесциљно.

— Сјајно! — узвикнух ја, — ви сте хотимично изrekli оно сјајно „бесциљно“, само да ме згазите. Видим вас кроз. Бесциљно, велите ви? Па уживање је увек бесциљно, а луда, неограничена власт —

макар и над мувом — па и то је наслада своје врсте. Човек је деспот од природе, и воли да буде мучитељ. Ви страшно волите.

Сећам се, посматрала ме је с некаквом нарочито упорном пажњом. Мора бити да ми је лице тада изражавало сва моја луда и ружна осећања. Сада се мало по мало сећам, да се тада, реч у реч, водио разговор, како га ја овде описујем. У очи ми је ударила крв. На угловима усана запекла се пена. А што се тиче Шлангенберга, тако ми моје части, чак још и сада: да ми је онда наредила да се стрмоглавим, ја бих се стрмоглавио! Да је рекла једино из шале, да је казала с презирањем, плунувши ми у лице — и онда бих скочио!

— Не, зашто, ја вам верујем, — изговорила је она, али тако како само она уме понекад да изговори, с таквим презирањем и толиком пакошћу, толико са висине, да сам је, Бога ми мога, био у стању убити у ономе тренутку. Она се излагала ризику. Ни ту је нисам преварио, кад сам јој рекао.

— Ви нисте кукавица? — запита ме она намах.

— Не знам, можда сам и кукавица. Не знам... одавно о томе нисам размишљао.

— Кад бих вам рекла: убијте овог човека, да ли бисте га ви убили?

— Кога?

— Ког узахтем.

— Француза?

— Не питајте, него одговарајте, — ког вам ја покажем. Хоћу да знам, да ли сте малочас озбиљно говорили? — Она је тако озбиљно и нестрпљиво чекала одговор, да сам се осетио некако чудновато.

— Та хоћете ли ви мени већ једном да кажете, шта се то овде збива? — дрекнуо сам ја. — Шта је, бојите се ли ви мене, шта ли? Видим ја и сам сав овдашњи дармар. Ви сте пасторка пропалог и лудог човека, окуженог страшћу за онога сотону — Blanche; онда је ту — онај Француз, с тајан-

ственим својим утицајем на вас и, — ето, ви ми сада тако озбиљно стављате... онакво питање. Ако ништа друго, хтео бих бар да знам; иначе ћу да излудим и учинићу нешто. Или вас је стид да ме удостојите своје отворености? Па зар ви можете да се стидите мене?

— Ја с вама нисам ни мислила да о томе говорим. Питала сам вас, и чекам одговора.

— Наравно да ћу да убијем, — повичем ја. — кога год будете наредили, али зар ви можете..., зар ћете ви да наредите?

— А шта сте ви мислили, да ће ми вас бити жао? Наредићу, а сама ћу остати у страни. Хоћете ли ви то поднети? Та нећете, куд бисте ви могли! Ви ћете, може бити, и да убијете по заповести, а после ћете доћи да и мене убијете зато што сам се усудила да вас пошљем.

Код ових њених речи као да ме је нешто треснуло по глави. Разуме се, ја сам и онда њено питање у половину сматрао за шалу, као изазивање; али је ипак говорила и сувише озбиљно. Ја сам ипак био запањен, што се она изразила тако, да нада мном себи придржава такво једно право, да пристаје на такву власт нада мном и говори тако простодушно: „иди ти у пропаст, а ја ћу остати у страни.“ У тим речима било је нешто тако цинички и отворено, да је, по моме мишљењу, било већ и сувише. Па како то она гледа на мене после свега тога? То је већ прешло и границе робовања и ништавила. После таквога гледишта, човека дижу на своју висину. И, ма колико био ружан, ма колико невероватан био цео онај наш разговор, мени је срце ипак задрхтало.

Она се одједном закикота. Седели смо тада на клупи, пред децом која су се играла, управо спроћу онога места где стају фијакери и искрцавају публику у алеји пред железничком станицом.

— Видите ону дебелу бароницу? — узвикнула

је она. — То је бароница Вурмерхелм. Допутовала је овамо тек пре три дана. Погледајте јој мужа: дугајлија, сухи Прус, са штапом у руци. Сећате се како нас је ономад загледао са свих страна? Хајдете сместа, приђите бароници, скините шешир и реците јој шта било француски.

— Зашто?

— Заклињали сте се, да бисте скочили с Шлангенберга, заклињали сте се да сте готови да убијете ако ја заповедим. Место свих тих убистава и трагедија хоћу да се само мало насмејем. Хајдете, и без сваких изговора. Хоћу да видим, како ће барон да вас изудара оним својим штапом.

— Ви ме зачикавате; мислите да нећу учинити?

— Јест, зачикавам, идите, прохтело ми се!

— Молим вас, поћи ћу, ма да је то једна фантастична лудорија. Само, знате ли шта: да не испадне нека непријатност за генерала, а преко њега за вас? Тако ми Бога, не заузимам се за себе, него бринем за вас — и за генерала. И каква је то фантазија ићи и вређати жену?

— Не, ви сте само један обичан брбљивац, како ја видим, — рече она презриво. — Код вас су се малочас очи набризгале крвљу, — уосталом, можда и зато што сте за ручком пили много вина. Зар ја и без вас не разумем, да је то и глупо и јевтино, и да ће се генерал наљутити? Просто хоћу да се насмејем. Јест, хоћу, и толико! А зашто да вређате жену? Па пре ће вас изударати штапом!

Окренуо сам се и пошао ћутећи, да извршим њен налог. Разуме се, то је било глупо и, наравно, нисам умео да се извучем, али кад сам се почео приближавати бароници, сећам се да као да је и мене самога нешто боцнуло, гурнуо ме детињски несташлук гимназијалца. А био сам и страшно раздражен, као пијан.

VI

Прошло је, ево већ два дана после онога глупога дана. И колико вике, ларме, распри, лупе! И како је све то неукусно, недотупавно, глупо и јевтино, а свему сам узрок ја. Него, уосталом, час-по па дође човеку да прсне у смех, бар мени, ако ником другом. Не умем себи дати рачуна, шта је ово сада са мном, налазим ли се ја заиста у једноме стању помахниталости, или сам просто искочио из колосека па правим лудорије, док ме не вежу. Покадшто ми се учини, да ми се ремети здрави разум. А понекад ми се чини, да још нисам одмакао далеко од детињства, од школске клупе, па правим грубе ђачке испаде.

Све је то Полина, свему је крива Полина! Можда не би било ни тих ђачких несташлука, да није ње. Ко зна, може бити сам ја све то починио из очајања (ма колико, уосталом, било глупо тако расуђивати). И никако да разумем, никако, чега у њој има лепог! Уосталом, лепа је она, лепа, чини ми се да је лепа. Та узима она памет и другима! Висока и стасита. Само веома танка. Чини ми се, да би је човек могао сву везати у чвор, или превити на двоје. Стопала јој је узана и дугачка, — тегобна. Управо тегобна. Коса с риђим преливима. Очи — праве мачеће, али како гордо и с какве висине уме она да њима гледа. Пре једно четири

месеца, тек што сам био ступио, она је, једне вечери, дуго и ватрено разговарала у сали са Де-Грије-ом. И тако га гледала... да сам ја после, кад сам отишао да спавам, уобразио да га је она ошамарила, малочас ошамарила, стоји пред њим и гледа га... Ето, те вечери сам ја њу заволео.

Уосталом, на ствар.

Сишао сам стазицом на алеју, стао на сред алеје и почео чекати бароницу и барона. На једно пет корачаји растојања скинем шешир и јавим се.

Сећам се, бароница је имала на себи свилену хаљину неизмернога обима, отворено сиве боје, с карнерима, у кринолини и са скутом. Она је малога раста и једне необичне дебљине, са ужасно дебелим и отомбољеним подвратком, тако да јој се врат и не види. Лице гримизно. Очи ситне, зле и тупаво бестидне. Када ступа — као да све и свакога удостојава неке особите части. Барон је сув, висок. Лице, као обично код Немаца, искривљено и са хиљаду ситних борица; у наочарима; око четрдесет и пет. Ноге му започињу мал'те не испод самих груди; то је, значи, раса. Поноси као паун. По мало тром. Има нешто овнујско у изразу лица, што на свој начин замењује дубину.

Све ми је то промакло испред очију за три секунде.

Моје јављање и шешир у руци у почетку једва да су и зауставили њихову пажњу. Само је барон малчице сабрао веће. Бароница је просто такорећи пливала, право на мене.

— *Madame la baronne*, — изговорих ја гласно и разговетно, одсецајући сваку поједину реч: — *j'ai l'honneur d'être votre esclave.*¹⁾

Онда сам се поклонио, ставио шешир на главу и прошао поред барона, уљудно му окрећући лице и осмехујући се.

¹⁾ *Madame la baronne*... — Госпођо баронице... Част ми је бити вашим робом.

Да шешир скинем наредила ми је она, али сам се поклатио и правио ђачке лудости већ сам од себе. Ђаво би га знао, шта ме је гурнуло? Као да сам полетео низбрдо.

— Ген!¹⁾ викнуо је или, тачније, закрештао барон, окрећући ми се са љутитим чуђењем.

Окренем се и станем у ишкекивању пуном поштовања, посматрајући га и даље и осмехујући се. Он је, очевидно, био у недоумици и саставио обрве до *nes plus ultra*.²⁾ Лице му је постајало све натмуреније. Бароница се такође окренула на моју страну и погледала такође у гњевној недоумици. Некоји пролазници почну заглядати. Неки су чак и застали.

— Ген! — викнуо је поново барон удвојивши крештање и са двоструким гњевом.

— *Ja wohl!*³⁾ — отегнем ја, гледајући га и даље право у очи.

— *Sind Sie rasend?*⁴⁾ — дрекне он, махнувши штапом и, чини ми се, почевши да се као мало прибојава. Можда га је бунило моје одело. Био сам одевен врло пристојно, па чак и кицошки, као човек који потпуно спада у најпристојније друштво.

— *Ja wo-o-o-ohl!*⁵⁾ викнем ја одједном из све снаге, отегнувши о како га истежу берлинци, који у говору сваки час употребљавају фразу „*ja wohl!*“ и при том отежу глас о час више час мање, да би дали израза разним преливима мисли и осећања.

Барон и бароница окрену се брзо и готово појуре од мене од страха. У публици неки почеше говорити, док су ме други посматрали у недоумици. Уосталом, не сећам се добро.

Окренем натраг и пођем обичним кораком Полини Александровни. Али нисам стигао још ни на

1) Ген — *gehen!* — Одлазите! Даље!

2) *Nes plus ultra* — Да не може бити више.

3) *Ja wohl* — Јакако, него.

4) *Sind Sie rasend* — Јесте ли ви махнити?

5) *Ja wo-o-o-ohl* — *Ja wohl* — Него. јакако.

стотину корачаји од њене клупе, а већ видех како се диже и одлази с децом према хотелу.

— Стигао сам је код степеница.

— Извршио сам... лудорију, — рекох ја, ступајући упоредо с њоме.

— Па шта је било! Сад се распетљавајте, — одговорила је она и не погледавши ме чак, и пође уз степенице.

Цело то вече провео сам ходајући по парку. Кроз парк а онда кроз шуму прешао сам чак и у другу кнежевину. У једној страћарици јео сам кајгану и пио вина; за ту идилу одерали су ме са читавих талир и по.

Кући сам се вратио тек у једанаест сати. Генерал је одмах послао по мене.

Наши заузимају у хотелу два одељења: имају четири собе. Прва — велика, — салон, с клавиром. До ње још једна велика соба — генералов кабинет. Ту је он мене чекао, стојећи на средини кабинета у невероватно величанственоме ставу. Де-Грије је седео, изваливши се, на дивану.

— Дозволите да вас запитам, господине мој, шта сте ви то све починили? — почео је генерал, обраћајући се мени.

— Желео бих, генерале, да одмах пређете на ствар, — рекох ја. — Ви свакако имате намеру да им говорите о мом данашњем сусрету са једним Немцем?

— Са једним Немцем?! Тај Немац је — барон Вурмерхелм и важно је лице, молићу лепо! Према њему и бароници били сте груби.

— Никако.

— Уплашили сте их, господине драги, — викнуо је генерал.

— Ни најмање. Мени је још у Берлину записало у уху оно њихово „Ja wohl“, које они небројено пута понављају уз сваку реч, и које тако одвратно отежу. Када сам се с њима срео на алеји,

одједном ми је, не знам ни сам зашто, пало на памет то „ja wohl“, и деловало на мене раздражљиво... Поврх тога је бароница, ево већ три пута у сусрету са мном, испољила навику да иде право на мене, као да сам ја црв неки, који се може ногом да згази. Признаћете да и ја могу имати неко своје честољубље. Скинуо сам шешир и учтиво (уверавам вас, било је учтиво) рекао: „Madame, j'ai l'honneur d'etre votre esclave“. Кад се барон окренуо и рекао: „Ген!“, — мене је одједном нешто гурнуло да исто тако викнем: „ja wohl!“ Онда сам и викнуо два пута: први пут обично, а други — отегнувши колико највише могу. И ништа више.

Признајем, веома сам се радовао томе своме у највећем степену мангупскоме објашњењу. Страшно ми се било прохтело да размазујем сву ту аферу, колико је могуће наказније.

И шта даље, све сам више погађао тон.

— Ви се са мном шегачите, шта ли, — викнуо је генерал. Окренуо се Французу и изложио му француски, да ја просто сам себи хоћу да натоварим на врат аферу. Де-Грије се осмехне презриво и слеже раменима.

— О, избаците ту мисао из главе, као да ништа није ни било! — повичем ја генералу, — мој поступак, наравно, леп није, признаћу вам и сам најискреније. Мој поступак може се назвати чак и глупим и непристојним ђачким испадом, али — више не. И, знате ли, генерале, да се ја особито кајем. Него има ту једна околност, која ме, у мојим очима, ослобођава чак и од кајања. У последње време, ове две па чак и три седмице, осећам се рђаво: болестан, нервозан, раздражљив, фантастичан да, у понеким случајевима, потпуно над собом изгубим власт. Богами, већ сам неколико пута био добио вољу, да се тако одједном обратим маркизу Де-Грије и ... Него, уосталом, нема смисла рећи све до краја, могао би се наћи увређен. Једном речи, то су знаци

болести. Не знам да ли ће бароница Вурмерхелм имати у виду ту околност, кад је будем молио за опроштај (пошто намеравам да је замолим за опроштај)? Претпостављам да неће, у толико пре што се, у колико је мени познато, та околност у последње време почела да злоупотребљава у правничкоме свету: адвокати на кривичним претресима почели су врло често правдати своје клијенте, преступнике, тиме да ови у тренутку преступа ништа нису памтили, и да је то, косанћим, таква болест. „Издарао, вели човек, и ничег се не сећа.“ И замислите само, генерале, медицина као да им одобрава, — доиста потврђује, да има таква болест, привремена пометеност, кад човек готово ништа не памти, или се сећа упола, или памти тек четвртину. Али су барон и бароница — људи старога нараштаја, и уз то пруски јункери и велепоседници. Биће да је њима тај напредак у правничко-медицинскоме свету још потпуно непознат, па зато неће ни хтети да од мене чују објашњење. Шта ви мислите, генерале?

— Доста је било, господине! — отсечно и са уздржаваним негодовањем рече генерал, — доста! Постараћу се већ, да се једном за свагда ослободим ваших дечачких испада. Да се барону и бароници ви извињавате, то нећете. Сваки однос с вама, па макар се исти састојао једино у вашој молби за опроштај, био би за њих и сувише понижавајући. Барон, дознавши да ви припадате мојој кући, већ се објаснио са мном на железничкој станици и, признаћу вам, није много требало да од мене затражи задозољење. Разумете ли ви, чему сте излагали мене, — мене, господине мој? Ја, ја сам био принуђен, да барона молим за извињење, и дао сам му реч, да истога часа, још данас, ви нећете више припадати мојој кући.

— Дозволите, дозволите генерале, је ли то он сам тако неизоставно затражио да ја више не при-

падам вашој кући, како сте се ви изволели изразити?

— Није; али сам ја сам себе сматрао обавезним да му пружим то задовољење, и барон се, разуме се, задовољио. Ми се растајемо, драги господине. Остаје да од мене још примите остатак од ова четири Фридрихсдора и три форинте по овдашњем рачуну. Ево новца, а ево и цедуље с обрачуном; можете проверити. Збогом. Од сада смо туђинци. Осим брига и непријатности ја од вас нисам видео ништа. Сад ћу да позovem келнера и да му саопштим, да од сутра не одговарам више за ваше трошкове у хотелу. Имам част да вам се најпокорније препоручим.

Узео сам новац, цедуљицу на којој је писаљком био изведен обрачун, поклоних се генералу и рекнем му врло озбиљно:

— Генерале, ова ствар не може тек тако да се сврши. Врло ми је жао што сте се од бароново стране изложили непријатностима, али — извините ме — томе сте криви ви сами. Како сте ви то примили на себе, да за мене дајете одговора барону? Шта значи израз, да ја припадам вашој кући? Ја сам просто учитељ у вашој кући, и ништа више. Нисам вам син рођени, нисам под вашим титорством, и за моје поступке не можете одговарати ви. Ја сам сам лице правнички-компетентно. Двадесет и пет ми је година, свршио сам универзитет, племић сам, вама потпуно туђ. Једино моје неограничено поштовање ваших заслуга задржава ме, да од вас сместа не потражим задовољења и рачуна, што сте на себе узели право да за мене одговарате.

Генерал је био толико запрепашћен, да је раширио руке, а онда се одједном обратио Французу и у журби му испричао, да га ја ово сад за мало нисам позвао на двобој. Француз прште у громки смех.

— Али зато немам никакве воље да барона оставим тек онако, — наставио сам ја потпуно хладнокрвно, нимало се не збуњујући смехом m-r Де-Грије-а, — па будући сте ви, генерале, приставши да саслушате тужбе барона и ушавши у његове интересе, приказали себе самога као учасником у целој тој ствари, овим имам част саопштити вам да ћу, никако касније него сутра ујутро затражити од барона, у своје име, формално објашњење узрока, услед којих се он, имајући посла са мношвом, мимо мене обратио на друго лице, — као да ја нисам могао или нисам био достојан, да му дадем одговора за самога себе.

Што сам предосећао оно се и догодило. Генерал, чувши ту нову глупост, уплаши се страшно.

— Како, зар ви збиља намеравате да наставите ту проклету аферу! — повиче он, — па шта ви то са мношвом радите, о Господе! Не усуђујте се, не усуђујте се, господине, или, кунем вам се!... И овде има власти, и ја... ја... једном речи, према мојој рангу... и барон такође... једном речи, вас ће ухапсити и одавде полицајно протерати, да не правите неред! Јесте ли разумели ви то, молим лепо! — И ма да му је нестало даха од гњева, али се он ипак страховито уплашио.

— Генерале, — одговорио сам ја са за њега несносном мирноћом, — човек се не може ухапсити за неред пре него учини неред. Ја још нисам ни почињао своја објашњавања с бароном, и вама је потпуно непознато, у каквој форми и на каквој основи намеравам приступити тој ствари. Желим само да изведем на чисто ону за мене увредљиву претпоставку, да се налазим под туторством некога лица, које тобоже има власт над мојом слободном вољом. Без сваке потребе се ви узбуђујете и узнемирујете.

— Тако вам Бога, тако вам Бога, Алексije Ивановичу, оставите ту бесмислену намеру! —

мрмљао је генерал, замењујући одједном свој гњевни тон преклињањем, па ме је чак и за руке ухватио. — Хајдете, замислите, шта ће из тога изићи? Нова непријатност. Признаћете и сами, да се ја сад овде морам да понашам на један особени начин, нарочито сада!... Сада нарочито!... О, ви не знате, не знате све моје прилике!... Кад одавде будемо отпутовали, спреман сам да вас опет примим у службу. А сад сам само онако, де, једном речи — та ви већ појимате разлоге! — повика он очајно: — Алексије Ивановичу, Алексије Ивановичу!...

Повлачећи се вратима, ја сам га још једанпут особито замолио да не брине; обећао сам да ће све испасти лепо и пристојно, и похитах да изађем.

Покадшто бивају Руси у иностранству страшне кукавице и ужасно се плаше шта ће други да кажу, и како ће да их сматрају, и да ли ће бити пристојно ово или оно. Једном речи, држе се као у стежнику, нарочито они који претендују на неки значај. Највише воле — неку унапред примљену, већ устањену форму, којој се ропски покоравају — по хотелима, у шетњи, на скуповима, при путу... Али се генерал издао да, преко свега тога, има неке нарочите обавезе, да он мора некако „нарочито да се понаша“. Зато се одједном тако малодушно и уплашио и променио према мени тон. Ја сам то примио к знању и припамтио. И, разуме се, он је у стању да се сутра, из чисте глупости, обрати ко зна којој власти, тако да заиста морам бити на опрези.

Уосталом, мени ни најмање није било стало да љутим баш генерала; али ми се прохтело да мало наљутим Полину. Полина је поступила са мном тако сурово и сама ме је гурнула на тако глуп пут, да сам заиста пожелео довести је дотле, да ме она сама замоли да се зауставим. Моје гимназијалско лудовање могло би, напоследку, да компромитује и њу. Осим тога, у мени су се формирали и други.

неки осећаји и жеље; ако ја, на пример, ишчезавам пред њом од своје воље ни у шта, то још ни мало не треба да значи да сам ја и за остали свет покисла кокошка, а већ, разуме се, није барон тај који ће мене „изударати штапом“. Било ми се прохтело да им се свима наругам, а сам да испаднем сила. Нека виде. Дајбуди, уплашиће се да не буде скандала и позваће ме опет. Па чак и да ме позове, ипак ће видети да нисам покисла кокошка.

(Чудновата вест: малопре сам чуо од наше дадиље, с којом сам се срео на степеницама, да је Марија Филиповна отпутовала вечерњим возом сама самцита за Карлсбад, својој сестри од тетке. Каква је ово вест? Дадиља каже да се одавно спремила; али како да нико за то не зна? Уосталом, можда нисам знао само ја. Дадиља ми се изланула, да је Марија Филиповна још ономад имала с генералом неки крупан разговор. Разумем, молим лепо. Биће на сваки начин — *m elle Blanche*. Јест, код нас настаје нешто одлучно.)

VII

Ујутру сам позвао келнера и саопштио му, да ми се рачун иставља засебно. Моја соба није баш тако скупа, да бих се морао много плашити и сасвим напустити хотел. Имао сам шеснаест фридрихсдорова, а после... после, можда богатство! Чудновата ствар, још нисам добио, а поступама, осећам и мислим као богаташ, и не могу себе да замислим друкчије.

Намеравао сам, без обзира на то што је рано да сместа одем до мистера Астлеја у хотел д'Англтер, ту близу, кад одједном уђе у моју собу Де-Грије. То се још никад није десило а, поврх свега, с тим сам господином, цело последње време, био у најчуднијим и да не може бити више затегнутим односима. Он отворено није крио да ме не мари, чак се старао да не крије; а ја — ја сам имао својих нарочитих разлога да га не милујем. Једном речи, мрзео сам га. Долазак његов зачудио ме је много. Одмах сам схватио, да се закувало нешто нарочито.

Ушао је врло љубазан и казао ми неки комплимент на рачун моје собе. Видећи ме с шеширом у руци, запитао је зар ја тако рано излазим у шетњу. Кад је пак чуо да идем мистеру Астлеју послом, замисли се, схвати, и лице му доби крајње замишљен изглед.

Де-Грије био је као и сви Французи, то јест весео и љубазан, кад му је то потребно и корисно, а до немогућности досадан, кад би престала потреба да буде весео и љубазан. Француз бива ретко кад од природе љубазан; он је љубазан вазда као по наредби, из рачуна. Ако, например, види нужност да буде фантастичан, оригиналан, што безазленији, онда ће му се машта, па нека је и најглупља и најнеприроднија, сложити у израније већ примљене а давно отрцане форме. Природан Француз пак састоји се из најифтинскије, најситније, најсвакодневније позитивности, — једном речи то вам је најдосаднији створ на свету. Ја мислим да Француз може да преласти једино новајлију и, нарочито, руске госпођице. А сваки пристојан човек сместа ће опазити и замрзити ту званичност већ давно устаљених форми салонске љубазности, лакоће и веселости.

— Дошао сам до вас послом, — поче он крајње самостално, премда, уосталом, уљудно, — и нећу да прећутим да вам долазим као изасланик или, тачније, као генералов посредник. Знајући врло рђаво руски, ја јуче нисам разумео готово ништа; али ми је генерал објаснио све у појединости и, морам признати...

— Ама слушајте, m-г Де-Грије, — прекинем га ја у речи, — ви сте се, ето, примили да посредујете и у овој ствари. Ја сам, разумем се, само „un outchitel“ и никад нисам ни претендовао на част да будем присни пријатељ те куће или на неке особито интимне односе, па ми зато све околности нису ни познате; али да ви мени растумачите: зар ви сад баш сасвим спадате међу чланове те породице? Јер, најзад, ви у свему узимате толико учешће, и одмах за сваку ствар посредујете...

Моје питање није му се свидело. За њега је оно било и сувише провидно, а да се ма у чему излане није хтео.

— Мене за генерала везују једним делом по-
слови а делом извесне нарочите околности, — рече
он суво. — Генерал ме је послао с молбом да се
оставите својих јучерашњих намера. Све што сте
ви измислили, наравно, веома је духовито; али ме
је нарочито молио да вам скренем пажњу, да вам
ствар апсолутно неће поћи за руком; па не само то
— вас барон чак неће хтети ни да прими, и најзад,
он у сваком случају располаже свима средствима
да се ослободи даљих непријатности од ваше стране.
Признаћете и сами. И на што, молим вас, настав-
љати ствар? А генерал вам обећава, да ће вас си-
гурно примити натраг у своју кућу првом згодном
приликом, а дотле ће вам рачунати плату, vos
appointements¹⁾. Зар то није доста повољно, је л'те?

Ја сам му сасвим мирно приговорио, да се он
унеколико вара; да ме, може бити, из баронове куће
и неће отерати него ће ме, напротив, да саслушају,
и замолио сам га да призна да је, по свој прилици,
тога ради и дошао да искуша: на који начин мислим
повести целу ту ствар?

— Па, Боже мој, кад је генерал толико заин-
тересован, разуме се, биће му пријатно да сазна,
шта и како ви мислите радити? То је тако природно!

Ја окупих објашњавати а он стаде слушати, из-
валивши се, накрививши мало према мени главу, с
отвореним, неприкривеним, ироничним једним пре-
ливом на лицу. Уопште, држао се и сувише са ви-
сине. Ја сам се свим силама трудио претварати се,
да на ту ствар гледам с најозбиљније тачке гле-
дишта. Објаснио сам да, будући се барон обратио
на генерала с тужбом противу мене, као да сам ге-
нералов слуга, он је тиме, прво, — лишио ме места
и, друго, третирао ме је као лице, које није у
стању да за себе одговара и с којим нема смисла
ни разговарати. Разуме се, ја себе сматрам правично

¹⁾ Vos appointements — Вашу плату.

увређеним; међутим, појимајући сву разлику у годинама, положај у друштву и остало и друго (једва сам се уздржавао од смеха на овоме месту), нећу да узмем на себе нову лакомисленост, то јест да просто од барона затражим илимакар да му само понудим задовољење. Па ипак ја себе сматрам у пуноме праву да му понудим, и то нарочито бароници, моје извињење, у толико пре што се у последње време не осећам најздравији, растројен сам и такорећи фантастичан, и друго, и томе подобно. Међутим, сам барон је својим јучерашњим, по мене увредљивим обраћањем на генерала и настојањем да ме генерал лиши места, мене довео у такав положај, да ја њему ни бароници сад већ више не могу понудити извињење, зато што ће и он, и бароница, и цео свет свакако помислити, да сам дошао да се извиним из страха, да бих повратио место. Из свега тога следује да сам ја сада принуђен замолити барона да се он претходно мени извини, у најумеренијим изразима, — да, рецимо, каже да никако није желео да ме вређа. И кад барон буде то изјавио, онда ћу ја одрешених руку, од чистог срца и искрено њему да се извиним. Једном речи, — завршио сам ја, — ја молим само толико да ми барон одрешу руке.

— Пих, какво ситничарење и колика истанчаност! И за што да вам се извини? Та, признаћете ваљда *m-r... m-r...* да ви све ово закувавате навалице, да досадите генералу... а можда имате и неке особене циљеве... *mon cher monsieur ... pardon, j'ai oublie votre nom, m-r Alexis? ... N'est-ce pas?*¹⁾

— Ама дозволите, *mon cher marquis*²⁾, шта се вас све то тиче?

¹⁾ *Mon cher monsieur... pardon...* Извините, драги господине, заборавио сам вам име, г. Алексис... Је л' те?

²⁾ *Mon cher marquis* -- Драги маркиже...

— Mais le general...¹⁾

— А шта се то тиче генерала? Он говораше јуче нешто о томе, да се мора држати не знам на каквој нози... и толико је био узнемирен... али ја га баш ништа нисам разумео.

— Има ту, — ту баш постоји нарочита једна околност, — прихвати Де-Грије молећивим гласом, у коме се све више и више чула зловоља. — Ви познајете m-elle Cominges?...

— То јест, m-elle Blanche?

— Па јест, m--ellè Blanche de Cominges... et madame sa mere...²⁾ признаћете и сами, генерал... једном речи, генерал је заљубљен па чак... чак ће се, може бити, овде и брак да закључи. И сад замислите разне скандале, афере...

— Не видим ја ту ни скандала, ни афера, који би имали везе с браком.

— Али le baron est si irascible, un caractere prussien, vous savez, enfin il fera une querelle d'Allemand.³⁾

— Само мени, вама не, јер ја не припадам више кући... (навалице сам се упињао да будем што блесавији.) Дозволите, молим вас, дакле свршена је ствар да m-elle Blanche полази за генерала? Па шта чекају? Хоћу да кажем — зашто крију бар од нас, домаћих?

— Не бих вам могао... уосталом, није то још сасвим... међутим... знате и сами... чекају из Русије извештај; генерал мора да доведе у ред своје ствари...

— А, а! La baboulinka!

Де-Грије ме погледа с мржњом.

¹⁾ Mais le general -- А генерал?

²⁾ M-elle Blanche de Cominges... et madame... -- Г-ђу Бланш де Коминж и г-ђу њену матер...

³⁾ Le baron est si... -- Барон је тако напрасит, права пруска нарав, знате, најзад тај ће направити лом...

— Једном речи, — прекиде он, — потпуно се нада у вашу урођену љубазност, на вашу памет, на такт ...ви ћете то, разуме се, учинити за породицу, у којој сте били примљени као рођак, били вољени, поштовани...

— Оставите, био сам истеран! Ви, ето, сада тврдите да је то било само кобајаги; али, признајте и сами, ако вам кажу: „Ја, наравно, не мислим да ти извучем уши, али због кобајаги дозволи да ти извучем уши“... Па зар то није готово исто?

— Ако је већ тако, кад на вас не утичу никакве молбе, — почео је он строго и заносећи се, — дозволите да вас уверим, да ће бити предузете извесне мере. Има ту власти, вас ће протерати још колико данас, — *que diable! Un blanc-bec comme vous*¹⁾ хоће да позове на двобој такво лице као што је барон! И ви још мислите, да ће вас оставити на миру? И верујте, да вас се овде нико живи не боји! Ако сам молио, то је било више од моје стране, зато што сте узнемирили генерала. И, зар, зар ви озбиљно мислите, да барон неће наредити лакеју, да вас просто најури?

— Па нећу ићи ја лично, одговорио сам са највећом мирноћом, — ви сте у заблуди, *m-r* Де-Грије, све ће се то обавити куд-и-камо пристојније него ви мислите. Ево, из ових стопа идем мистеру Астлеју с молбом за посредовање, једном речи да ми буде *second*.²⁾ Тај ме човек воли, и зацело неће одбити. Он ће отићи барону, и њега ће барон да прими. Ако сам већ ја само *un outchitel* и чиним се као неки *subalterne*³⁾ и најзад сам без заштите, мистер Астлеј је синовац једнога лорда, право правцатог лорда, то зна свако, лорда Пиброка, и тај лорд је овде. Верујте ми да ће барон бити

¹⁾ ...*que diable*... — Дођавола. Жутокљунац као ви.

²⁾ *Second* -- Секундант.

³⁾ *Subalterne* -- Потчињени.

уљудан према мистеру Астлеју и саслушаће га. А ако га не саслуша, мистер Астлеј сматраће то као личну увреду (знате већ како су Енглези упорни) и упутиће барону једног од својих пријатеља, а он има добре пријатеље. И сад размислите, да ће изићи не баш све онако како ви претпостављате.

Француз се коначно уплашио; заиста, све је то много личило на истину, па према томе испадало је, да сам ја заиста био у стању да направим аферу.

— Али вас ипак молим, — поче он потпуно молећивим гласом, — оставите се тога! Вама баш као да је пријатно што ће се излећи афера! Не тражите ви задовољење, треба вама афера! Казао сам већ да ће све то да испадне занимљиво па чак и духовито — што ви, можда, и желите да постигнете, али — једном речи — завршио је он видећи да сам се ја дигао и машио шешира, — дошао сам да вам предам ове две три речи од једне особе, прочитајте, — имам налог да сачекам одговор.

Рекавши то, извадио је из џепа и предао ми малу, савијену и обландом запечаћену цедуљицу.

Полинином руком било је написано:

„Учинило ми се да намеравате терати даље с оном ствари. Наљутили сте се и почињете правити гимназијалске испаде. Али су овде по среди неке нарочите околности, и ја ћу вам их после, може бити, и објаснити; а ви, молим вас, да престанете и да се смирите. Какве су то лудорије! Ви сте ми потребни, и сами сте обећали послушност. Сетите се Шлангенберга. Молим вас будите послушни а, ако треба, наређујем. Ваша П. — P. S. Ако сте на мене још љути због јучерашњице, опростите, молим вас.“

Кад сам прочитао те ретке као да ми се све окренуло у очима тумбе. Усне ми побелеше, и ја сам почео дрхтати. Проклети Француз гледао је усиљено скромно и кријући очи, као да не би видео

моју забуну. Боље би урадио, да се закикотао на мој рачун.

— Лепо, — одговорио сам ја, — реците *m-elle*¹⁾ нека буде мирна. Само дозволите да вас запитам, — додао сам оштро, — зашто ми тако дуго нисте предавали ту цедуљицу? Место да сте торокали о свакојаким трицама, чини ми се требало је, да сте почели тиме... кад сте већ дошли управо са том поруком.

— О, ја сам хтео... уопште, све ово је тако чудновато, да ћете ви да ми опростите за моју сасвим природну нестрпљивост. Хтео сам да што пре дознам, сам ја лично, ваше намере од вас самих. Уосталом, ја не знам шта је у тој цедуљици, и мислио сам да ћу већ стићи да је предам.

— Разумем, вама је просто на просто наређено да је предате тек у крајњем случају, а ако ствар удесите речима, да је и не предајете. Зар није? Говорите како јесте, *m-г* Де-Грије!

— *Peut-etre*,²⁾ — рекао је он, узимајући изглед некакве нарочите уздржљивости и посма-трајући ме некаквим нарочитим погледом.

Узео сам шешир; он климне главом и изађе. Учинило ми се да му на уснама видим подругљив осмех. Па зар је и могло бити друкчије?

„Обрачунаћемо се већ нас двојица, Францушке моје, има када, огледаћемо се ми!“ — мрмљао сам, силазећи низ степенице. Још ништа нисам могао да схватим, као да ме је нешто лупило по глави. Ваздух ме је донекле освежио.

За једно два минута, чим сам почео бистро да схватам ствари, у свој јасноћи изађу ми пред очи две мисли: прва, — да се из таквих ситница, из неколико невероватних гимназијалских просто де-чачких претњи, изречених јуче, више у лету, дигла

¹⁾ Госпођици.

²⁾ *Peut-etre* -- Може бити.

толика свеопшта бука; и друга мисао — какав је управо утицај тога Француза на Полину? Једна његова реч — и она чини све што њему треба, пише цедуљице, па чак и моли мене. Разуме се, њихови односи били су за мене увек, од самог почетка, права загонетка; још од времена кад сам се с њима почео познавати; међутим, последњих дана — приметио сам код ње одлучну одвратност па чак и презирање према њему, а он је чак и не гледа, чак је према њој и неуљудан. Ја сам то приметио. Сама Полина говорила ми је о одвратности; из њених речи су се већ отимала крајње значајна признања... Значи, да он њоме просто господари, она је за њега везана некаквим ланцима...

VIII.

На променади, како је овде зову, то јест на стази кестенова, срео сам се са мојим Енглезом.

— О, о! — поче он, кад ме је опазио, — ја пошао к вама, а ви мени. Ви сте се, дакле, већ растали с вашима?

— Реците, пре свега, на који начин ви све то знате, запитах ја у чуду, — зар је могуће да је већ свима познато?

— О не, није свима познато; а и не треба да буде познато. Нико не говори.

— Па откуда ви знате?

— Знам, то јест имао сам прилике да сазнам. Куд мислите одавде? Ја вас волим, и зато сам к вама и пошао.

— Диван сте ви човек, мистере Астлеју, — рекох ја (уосталом, мене је страшно запањило: откуд он зна?) и пошто ја још нисам пио кафу а и ви сте је, вероватно, слабо пили, хајдемоте до станице у кавану, да поседимо, запалимо по једну, и ја ћу вам све испричати, и... ви ћете мени такође да испричате.

До каване није било више од стотине корачаји. Донели су нам каву, поседамо, ја сам запалио цигарету, мистер Астлеј ништа није запалио и, уперивши у мене поглед, спремио се да слуша.

— Не мислим путовати, остаћу овде, — почех ја. Идући мистеру Астлеју, ја никако нисам имао намеру па чак и нарочито му ништа нисам хтео да причам о својој љубави за Полину. Свих ових дана нисам с њим о томе проговорио готово ни једне речи. Уз то је он био врло снебивљив човек. Ја сам још првога пута приметио, да је Полина на њега учинила изванредан утисак, али он никада није ни споменуо њено име. Али, чудновата ствар, сада одједном, чим је он сео и упио се у мене својим упорним, оловним погледом, код мене се, не знам зашто, родила жеља да му испричам све, то јест целу моју љубав са свима њеним преливима. Причао сам читаво пола часа и било ми је необично пријатно; први пут сам ја о томе причао! Приметивши пак, да се на неким, нарочито ватреним местима, збуњује, ја сам хотимично појачавао ватреност мојег причања. Једно се кајем: могуће је да сам казао по нешто излишно за Француза...

Мистер Астлеј је слушао, седећи спроћу мене, непомичан, не нрозборивши ни једне речи, не пустивши гласа и гледајући ми право у очи; али, кад сам почео за Француза, он ме одједном ућутка, запитавши строго: имам ли ја право помињати ту сасвим страну околност? Мистер Астлеј је увек на врло чудноват начин стављао питања.

— У праву сте: бојим се да не, — одговорих ја.

— За тога маркиза и за мис Полину не можете рећи ништа одређено, изузев голих претпоставки?

Опет сам се зачудио тако категоричкоме питању од тако снебивљива човека као што је мистер Астлеј.

— Не, одређено ништа, — одговорих ја, — разуме се, ништа.

— Кад је тако, онда сте учинили рђаву ствар не само тиме што сте са мном о томе повели раз-

говор, него чак и тиме што сте у души помислили.

— Лепо, лепо! Признајем; него сад није у томе ствар, — упадох ја, сам себи се чудећи. Ту сам му испричао целу јучерашњу историју, до најмањих ситница, испад Полине, мој доживљај с бароном, моју оставку, необичну генералову малодушност и, напоследку, подробно изложио данашњу посету Де-Гријеа, са свима преливима; као закључак, показао сам му цедуљицу.

— Шта изводите из тога? — запитах ја. — Дошао сам само зато да дознам шта мислите. Што се мене лично тиче, ја бих, чини ми се, убио то Францушке па ћу, може бити, тако и да урадим.

— И ја, — рече мистер Астлеј. — Што се пак мис Полине тиче, ми... знате и сами, ступамо у односе чак и с људима који су нам мрски, ако нас нужда на то нагони. Овде могу бити по среди односи вама непознати, који зависе од сасвим страних околности. Мислим да ви можете бити мирни — донекле, наравно. Што се пак јучерашњег њеног поступка тиче, он је, разуме се, чудноват, — не зато што се њој прохтело да вас се отараси па вас је послала под баронову мочугу (коју, не знам зашто, није употребио, имајући је у рукама), него зато што је такав испад за такву... за такву одличну мис — једна непристојност. Наравно, она није могла погодити, да ћете ви њену подругљиву жељу испунити буквално...

— А знате ли шта? — узвикнух ја одједном, гледајући упорно мистеру Астлеју у очи, — мени се све чини, да сте ви о томе већ слушали, и знате ли од кога? — Од саме мис Полине!

Мистер Астлеј погледа ме с чуђењем.

— Очи вам севају, и ја у њима читам подозрење, — поче он најзад, повративши одмах све малопређашње спокојство, — али ви немате баше никакво право да испољавате своја подозрења. Н

могу никако да вам признам то право, и потпуно одбијам да вам одговорим на питање.

— Онда доста! И не треба! — повиках ја, чудновато се узрујавајући, и не схватајући како то да ми падне на памет! И када је, где, на који начин мистер Астлеј могао да од Полине буде изабран за повереника? Уосталом, у последње време сам донекле испустио из вида мистера Астлеја, а Полина је већ одузек за мене била загонетка, — у толикој мери загонетка да сам, на пример сада, упустивши се да мистеру Астлеју испричам целу историју моје љубави, одједном, за време самог причања, био просто запањен тиме, што о својим односима према њој нисам умео рећи готово ништа одређено и позитивно. Напротив, све је било фантастично, чудновато, неосновано, па чак није имало ни главе ни репа.

— Онда добро, лепо; ја сам збуњен и сада још много што шта нисам у стању да схватим, — одговорио сам ја, готово гушећи се. — Уосталом, добар сте ви човек. А ово сад је друго, и ја бих вас замолио не за савет, него за ваше мишљење.

Поћутах и почех:

— Шта мислите, откуда толика малодушност генералова? Зашто су из најглупљег мог ветрогоњства сви они испрели толику аферу? Толику аферу да је чак и сам Де-Грије нашао за нужно да се умеша (а он се утиче само у најважнијим случајевима), посетио ме је (замислите!), молио, преклињао мене — он Де-Грије, мене! Најзад, обратите пажњу, дошао је у девет сати, пред десет, и већ је имао у рукама цедуљицу мис Полине. Па када је она, питам се ја, била написана? Можда су мис Полину за то дигли из постеље! Поред тога што из овога видим, да је мис Полина његова робинја (јер чак и мене моли за опроштај) — поред тога, — шта се све ово тиче ње, лично ње? Зашто се она толико интересује? Зашто су се уплашили не-

каквог барона? И шта је с тим, што ће се генерал оженити *m-elle Blanche*-ом *de Cominges*? Све говоре, како се због те ствари морају да држе некако особито, али је ово сад већ и сувише особено, признаћете и сами! Како мислите? По очима вашим сам убеђен, да ви и ту знате више од мене!

Мистер Астлеј се осмехне и климне главом,

— Доиста, чини ми се да и ту знам много више од вас, — рече он. — Овде се цела ствар тиче једине *m-elle Blanche*, и ја сам убеђен да је то цела истина.

— Па, шта је то с *m-elle Blanche*? — узвикнем ја нестрпљиво (у мени се одједном појавила нада, да ће се сада открити нешто о *m-elle* Полини).

— Чини ми се да *m-elle Blanche*, у овоме тренутку, има нарочити интерес да избегава сусрет с бароном и с бароницом на сваки могућан начин, — а у толико више сусрет непријатан, и још и горе — скандалозан.

— Де, де!

— *M-elle Blanche* је, преклане, за време сезоне, већ била овде, у Рулетенбургу. Налазио сам се овде и ја. *M-elle Blanche* тада се није звала *m-elle de Cominges*, као што ни мати њена *m-me veuve Cominges*¹⁾ тада није постојала. У најмању руку, о њој није било ни помена. Де-Грије — Де-Грије — такође није постојао. Ја сам дубоко убеђен, да они не само нису у родбинским везама, него да се чак и познају тек одскора. Маркизом је Де-Грије постао такође сасвим одскора, — у то сам убеђен из једне околности. Може се претпоставити чак и то, да се и Де-Грије почео звати тек одскора. Познајем овде једнога човека, који га је сретао и под другим именом.

— Међутим, он има заиста веома солидан круг познанстава.

¹⁾ *M-me veuve*... — Г-ђа удова Коминож.

— О, то може да буде. Може га имати чак и *m-elle Blanche*. Али је преклане *m-elle Blanche*, на тужбу ове исте баронице, добила позив од овдашње полиције да напусти град, и она га је напустила.

— Како то?

— Тада се она појавила овде — прво с једним Талијаном, некаквим кнезом с историским именом, нешто као Барберини или томе слично. Човек сав у прстењу и у брилијантима; па нису чак ни лажни били. Возили су се у дивноме фијакеру. *M-elle Blanche* играла је у *trente et quarante* у почетку лепо, а онда је почне страшно да изневерава срећа; тако се сећам. Сећам се да је једне вечери прокоцкала огромну своту. Али је најгоре од свега што је, *un beau matin*¹⁾ њен кнез отумарао незнано куд; ишчезли су и коњи, и кола, све је ишчезло. Дуг у хотелу страховит. *M-elle* Зелма (место Барберини одједном се претворила у *m-elle* Зелму) била је на последњем ступњу очајања. Урлала је и скичала да се орио цео хотел, и раздерала је хаљину у своме бесу. Ту, у хотелу, био је одсео један пољски гроф (сви Пољаци на путу су — грофови), и *m-elle* Зелма, која је раздирала своје хаљине и као мачка гребала себи лице својим дивним рукама окупаним у мирису, начинила је на њега извештан утисак. Они су се споразумели, и до ручка се већ била утешила. Увече се он с њоме појавио испод руке на станици. *M-elle* Зелма смејала се, по обичају, веома гласно, а у манирима је испољила нешто више слободе. Она је ступила одмах у онај ред дама што играју на рулету које, прилазећи столу, свом снагом, раменом одгурују играче, да себи начине места. То је овде нарочити шик код тих дама. Приметили сте их, наравно?

— О, јесам.

¹⁾ Un beau matin -- Једног лепог јутра.

— Не вреди ни пажње обраћати. На јед пристојне публике овде није никада без њих, бар без оних међу њима које свакодневно мењају за столом хиљадарке. Уосталом, чим престану мењати новчанице, одмах их моле да се удаље. M-elle Зелма још је мењала новчанице; али била је на коцки још несрећнија. Имајте у виду да те даме врло често имају среће у коцки; оне изванредно господаре собом. Уосталом, моја је прича свршена. Једном, сасвим онако исто као и кнез, ишчезао је и гроф. M-elle Зелма дошла је увече на коцку сама; сада јој нико није понудио руку. За два дана прокоцкала је све што има. Ставивши последњи лујдор и изгубивши га, обазре се унаоколо и виде поред себе барона Вурмерхелма, који ју је посматрао с пажњом и дубоким негодовањем. Али m-elle Зелма није умотрила негодовање, него, обративши се барону извесним једним осмехом, замоли га да за њу стави десет лујдора на црвено поље. Услед тога, на тужбу баронице, под вечер је добила позив да се више не појављује у станици. Ако се чудите како то да ми буду познате све те ситне и непристојне појединости, онда је то зато што сам их чуо од мистера Фидера, једног мог рођака, који је те вечери својим колима m-elle Зелму одвезао из Рулетенбурга у Спа. Сад разумете: m-elle Blanche хоће да буде генералица, вероватно ради тога, да убудуће не би морала примати онаквих наређења, као оно преклане од железничке полиције. Сад се она више не коцка; али то је зато што, по свима знацима судећи, има свој капитал, који даје под камату овдашњим играчима. То је много уносније. Подозревам чак и то, да јој је дужан и кукавни генерал. Можда је дужан и Де-Грије. Можда је Де-Грије с њоме у компанији. Признаћете и сами да, у најмању руку пре свадбе, она не би хтела да ма чиме било обрати на себе пажњу баронице и барона. Једном речи, у њеноме положају, њој би

скандал користио онајмање. Ви сте везани за њихову кућу и ваши поступци могли су да изазову скандал, у толико пре што се она посведневно појављује међу светом испод руке с генералом или с мис Полином. Сад схватате?

— Не, не схватам! — протрерах се ја, треснувши по столу свом снагом, тако да је *garçon*¹⁾ дотрчао, претрашен.

— Слушајте, мистеру Астлеју, — понових ја ван себе од гњева, — кад сте већ знали целу ту историју и, према томе, знате напамет, шта је *m-elle Blanche de Cominges*, онда како то да не обавестите макар мене, — или, најзад генерала, а главна, главна ствар, мис Полину, која се појављивала овде на станици, међу светом, са *m-elle Blanche* испод руке? Зар је то могућно?

— Вас да обавештавам нисам имао зашто, јер ништа не бисте могли учинити, — одговори мирно мистер Астлеј. — Уосталом шта да вас обавестим? Генерал о *m-elle Blanche* зна можда чак и више од мене, па ипак се шетка с њом и с мис Полином. Генерал је један несрећан човек. Гледао сам јуче како је *m-elle Blanche* галопирала на дивноме коњу са *m-r* Де-Грије и с оним малим руским кнезом, а генерал галопирао за њима на риђану. Ујутру је говорио да га боле ноге, али је став имао добар. И ето баш у томе тренутку, одједном ми је пало на памет, да је он потпуно пропао човек. Поред свега тога то није моја ствар, и ја сам тек ту скоро имао част упознати се с мис Полином. А, уосталом (тргао се одједном мистер Астлеј), ја сам вам већ рекао, да вам не могу признати право на извесна питања без обзира на то што вас искрено волим...

— Доста, — рекох ја, дижући се од стола; — сада ми је јасно као дан да и мис Полина зна све о *m-elle Blanche*, али није у стању да се растане

¹⁾ *garçon* -- келнер.

са својим Французом, па се зато и усуђује шетати се са *m-elle Blanche*. Верујте да је никакав други утицај не би могао нагонити да шета с *m-elle Blanche* и да ме преклиње у цедуљици, да не дирам барона. Баш ту мора бити онај утицај, пред којим се све приклања! А ипак ме је гурнула на барона! Дођавола, ако ту човек може да буде паметан!

— Ви смећете с ума, прво и прво, да је та *m-elle de Cominges* генералова вереница и, друго, да мис Полина, генералова пасторка, има малога брата и малу сестру, рођену децу генерала, које је тај луди човек потпуно напустио а, чини ми се, и опљачкао.

— Да, јест! То је тако! Отићи од деце — значило би потпуно их напустити, остати — значи заштитити њихове интересе а, може бити чак, спасти и последње остатке имања. Јест, јест, све је то истина! Али ипак, ипак! о, сад тек разумем, зашто све њих толико занима бабуљенка!

— Ко? — запита мистер Астлеј.

— Она матора вештица у Москви, која никако неће да умре и за коју све чекају телеграм да је умрла.

— Па да, разуме се, сад је у њој усредсређен васколики интерес. — Цела је ствар у наследству! Буде ли наследства, генерал се одмах жени; мис Полина ће такође имати одрешене руке, а Де-Грије...

— Шта Де-Грије?

— Па то, да ће Де-Гријеу бити исплаћен новац; он овде на то само и чека.

— Само! Мислите да само то чека?

— Више ја не знам ништа, — заћута мистер Астлеј упорно.

— А ја знам, ја знам! — понављао сам у јарости; — он такође чека наследство, пошто ће Полина добити мираз, а, добивши новац, истога часа ће му обиснути о врат. Све су жене такве! И најохотије међу њима — те тек испадају нај-

празноглавије робиње! Полина је способна једино да страсно воли, и ни за шта друго! То вам је моје мишљење о њој! Посматрајте је, нарочито кад седи, задубљена у мисли: то је нешто предодређено, већ осуђено и проклето! Она је способна за све страхоте живота и страсти ...она... она... али ко ме то зове? — узвикнух ја одједном. — Ко виче? Чуо сам, викали су руски: Алексије Ивановичу! Женски глас, чујете ли, чујете!

У том смо дошли у близину нашега хотела. Већ смо одавно, и не приметивши напустили кавану.

— Чуо сам женске узвике, али не знам кога зову; то је руски; а сад већ видим одакле узвици, — показивао је мистер Астлеј, — виче она жена што седи у великој наслоњачи и коју је овога часа унело уз степенице толико слугу. За њом носе куфере, значи да је воз стигао малочас.

— Али зашто она зове мене? виче опет; гледајте, маше нам.

— Видим да маше, — рече мистер Астлеј.

— Алексије Ивановичу! Алексије Ивановичу! Господе Боже, грдна ли клипана! — разлегала се очајна вика са хотелских степеница.

Готово потрчасмо прилазу. Кад сам ступио на степенице... руке су ми се саме спустиле од запрепашћења, а ноге просто урасле у камен.

IX.

На горњем одморишту широког степеништа хотелског, узнесена уз степенице у наслоњачи и окружена слугама, слушкињама и многобројном понизном чељади, у присуству самога обер-келнера, који је изашао пред високу гошћу, што допутова с толиком лармом и буком, са властитом послугом и с толиким бошчама и куферима, — седела је као у столовима старам ајка! Јест, била је то она главом, страшна и богата, седамдесетпетогодишња Антонида Васиљевна Тарасевичева, последница и московска госпођа, *la baboulinka*, о којој су се одашиљале и примале депеше, која је умирала а никако да умре, и која је одједном сама сопственолично упала међу нас, као плусак за врат. Дошла је, макар и без ногу, ношена као и увек за ових последњих пет година, у фотели, али по обичају, жива, кочоперна, задовољна собом, права у својој наслоњачи, вичући гласно и заповеднички, грдећи све и свакога, једном речи, у длаку онаква каквом сам је имао част видети два пута од времена кад сам у својству домаћег учитеља ступио у генералову кућу. Природно је, да сам пред њом стојао као укипљен идол од силног запрепашћења. Међутим, она ме је сагледала својим погледом као уписа још на стотину корачаји растојања, кад су је

уносили у наслоњачи, познала ме и позвала по мом и по очевом имену, — које је, по свом обичају, запамтила једанпут за свагда. „И ову су, тикву, чекали да виде у гробу, сахрањену и да им остави наследство, — пролети ми у мислима, — та она ће посахрањивати и све нас и цео хотел приде! Него, Боже мој, шта ли ће сада бити од наших шта ће бити с генералом! Она ће окренути цео хотел тумбе!“

— А што си се ти, прико, тако удипио и очи искрљештио! — викала је старатајка на мене и даље; — да клинеш главом — да се поздравиш, не умеш, шта ли? Или си се похасио, па нећеш? Или ме, зар, ниси познао? Чујеш, Потапичу, — обратила се она седоме чичици у фраку, с белом краватом и ружичастом ћелом, своје најстојнику, који ју је пратио на њеном путовању, — јеси ли чуо, не може човек да ме позна! Сахранили они мене! Шаљу људи депешу за депешом: је ли умрла ја л' није умрла! Ама знам ја, знам. А ја, ето ви'ш, жива живцијата.

— Молим вас, Антонија Васиљевна, зашто бих ја да вам желим зло? — одговори сам весело, дошавши к себи, — само сам се много зачудио... А и како да се човек не чуди, тако изненада...

— Па шта је ту чудновато? Села и пут под ноге. У вагону је мир, не труцка. Био си у шетњи, шта ли?

— Јест, шетао мало по железничкој станици.

— Лепо је овде, — рече старатајка, осврћући се унаоколо, — топло је и богато дрвеће. Тако ја волим. Јесу ли наши код куће? Генерал?

— О, код куће су; у ово доба су извесно сви код куће.

— А, код њих иде и овде све на сате, и са свима церемонијама? Дају тон? Чујем, држе фијакер,

les seigneurs russes¹⁾! Профућкали све, и одмах у иностранство! С њима је и Прасковија?

— И Полина Александровна, такође.

— И Францушке оно? Него, видећу их већ сама. Показуј пут, Алексеје Ивановичу, право к њему. А је ли теби добро овде, је ли?

— Па тако, Антонијо Васиљевна.

— А ти, Потапичу, да кажеш том клипану, келнеру, да ми даду удобан стан, леп, да није високо, па да одмах пренесеш ствари. И зашто се сви гурају, да ме носе? Куд су наврли? Фукара! Који ти је тај с тобом? — обратила ми се опет.

— То је мистер Астлеј, — одговорих ја.

— Какав мистер Астлеј?

— Путник, мој добар познаник; познаје и генерала.

— Енглеz. Види молим те како пиљи, и како је вилице стегао. Уосталом, волим ја Енглеze. Хајд вуците ме горе, право њима у стан; где су они?

Понесу старемајку; ја сам ишао напред по широким хотелским степеницама. Наша поворка била је пуна ефекта. Сваки, који би случајно наишао, — застао би и гледао разрогачених очију. Наш хотел сматра се као најбољи, најскупљи и највише аристократски у купалишту. На степеницама и по ходницима увек се сретају сјајне даме и важни Енглези. Многи су се обавештавали доле, код оберкелнера, који је, од своје стране био дубоко поражен. Он је, разуме се, одговарао свима што питају, да је то једна важна странкиња, *une russe, une comtesse, grande dame*²⁾, и да ће заузети онај исти апартман, који је пре недељу дана имала *la grande duchesse N*³⁾. Заповедничка и господствена спољашност старемајке, ношене високо у наслоњачи,

¹⁾ Les seigneurs russes — Руска госпоштина.

²⁾ Une russe... -- Рускиња, грофиња, велика дама..

³⁾ La grande duchesse... -- Велика кнегиња Н...

била је узроком главног ефекта. При сусрету са сваким новим лицем она би га одмах мерила радозналим погледом и о сваком се код мене гласно распитивала. Старамајка је била крупнога соја и, ма да се није дизала из наслоњаче, осећало се, кад је човек гледа, да је веома висока раста. Леђа су јој била права, као даска, и није их упирали у наслон. Седа и велика њена глава, с крупним и оштрим цртама лица, држала се високо; гледала је она чак помало и кочоперно и изазивачки; и, видело се, да су јој и поглед и покрети природни. Без обзира на седамдесет и пет година, лице је било прилично свеже, па чак ни зубе није погубила. На себи је имала свилену црну хаљину и белу капицу на глави.

— Она ме необично занима, — дошапнуо ми је, пењући се упоредо са мном, мистер Астлеј.

„За телеграме зна, — помислих ја; — Де-Грије-а такође зна, али јој је *m-elle Blanche*, изгледа, мало знана“. Одмах сам то саопштио мистеру Астлеју.

Баш је човек грешан! Чим ме је прошло прво чуђење, ја сам се страшно обрадовао ономе грому из ведра неба, који ћемо сада начинити код генерала. Мене као да је нешто зачикавало, и ја сам грабио напред необично весело.

Наши су становали на трећем спрату; ја нисам ни пријавио, па чак нисам ни закуцао, већ сам просто отворио врата широм, и старамајку унесу тријумфално. Сви су они, као навалице, били на окупу, код генерала у кабинету. Било је дванаест сати и пројектовао се, изгледа, некакав излет, — неки су дошли колима, други на коњима, велико друштво; осим тога, били су позвати и још неки познаници. Осим генерала, Полине с децом, њихове дадиље, у кабинету су се налазили: Де-Грије, *m-elle Blanche*, опет у амазонци, мати јој *m-me veuve Cominges*, мали кнез и још некакав учен путник, Немцац, којег сам код њих видео још првога пута.

Наслоњачу са старамажком спустили су просто на сред кабинета, на три корака од генерала. Боже, никад онога утиска заборавити нећу! Пред сам наш улазак генерал је нешто причао, а Де-Грије га поправљао. Ваља приметити, да су се *m-elle Blanche* и Де-Грије, ево већ два-три дана, из неких разлога страшно удварали маломе кнезу — *a la barbe du pauvre general*¹⁾, па је друштво, иако можда на вештачки начин, ипак било расположено да не може бити веселије и у срдачном породичном тону. Опазивши старамажку, генерал се одједном згрануо, зинуо и застао на пола речи. Гледао је разрогачених очију, као омађијан струком босиљка. Старамажка је посматрала њега такође ћутећи, непомична, — али колико је тај поглед био пун ликована, изазивачки и подругљив! Гледали су се они тако, међусобно, добрих десет секунда, у дубокоме ћутању околостојећих. Де-Грије се прво био укочио, али му је брзо необичан немир затитрао на лицу. *M-elle Blanche* диже обрве, отвори уста и осматраше старамажку блесаво. Кнез и научник задубили су се у ту слику у дубокој недоумици. У погледу Полине изразило се крајње чуђење и недоумица, али је одједном пребледела, као платно; за тренутак крв јој брзо навре у лице и прелије образе. Јест, била је то катастрофа за све њих! Ја сам само преносио поглед са старамажке на све остале унаоколо, и натраг. Мистер Астлеј стајао је у страни, по свом обичају, мирно и достојанствено.

— Е, па ево и мене! Место депеше, да! — загрме најзад старамажка, прекидајући мук. — А баш се нисте надали, је ли?

— Антонидо Васиљевна... тетице... На који начин... — промрмља несрећни генерал. Да старамажка није проговорила још неколико секунда, њега би, може бити, ударила капља.

¹⁾ *A la barbe...* -- Испред самога носа кукавноме генералу.

— Како то, на [који начин? Села и пут под ноге. За што је железница? А ви мислили: ја отегнула и оставила наследство? Ама знам ја добро, како си ти одавде сипао телеграме. Колико си се новаца за њих надавао, могу мислити. Није јевтино одавде. А ја, пут под ноге, и ево ме овде. Је ли то онај Француз? М-г Де-Грије, ако се не варам?

— *Oui, madame*, — прихвати Де-Грије, — *et croyez, je suis si enchanté... votre santé... c'est un miracle... vous voir ici... une surprise charmante*¹⁾...

— Баш, *charmante*²⁾; знам ја тебе, пеливана никаквог, али ти ја не верујем, еб' ни'волицно! — и показа му мали прст. — А која ти је ова? — обрати се она, показујући на *m-elle Blanche*. Стасита францускиња, у амазонци, с камџијом у руци, очевидно ју је запањила. — Овдашња, шта ли?

— То је *m-elle Blanche de Cominges*, а ово овде јој је мамица, *m-me de Cominges*; станују у овоме хотелу, — рапортирао сам ја.

— Је ли удата та кћи? — распитивала се старемајка без сваког устручавања.

— *M-elle de Cominges* је девојка, — одговорих ја што сам могао са више поштовања и навалице полугласно.

— Лака?

Ја некако нисам схватио питање.

— Поред ње човеку није досадно? Зна ли руски? Ето, Де-Грије, извештио се код нас у Москви, па лупа ли лупа, све као преко бундева.

Објасних да *m-elle de Cominges* никад није била у Русији.

— *Bonjour*³⁾ — рече старемајка, обративши се, одједном, отсечно *m-elle Blanche*-и.

¹⁾ *Oui, madame*... -- Јест, госпођо... и верујте, очаран сам... ваше здравље... право је чудо... видети вас овде... изненађење... чаробно.

²⁾ *Charmante* .. -- чаробно.

³⁾ *Bonjour* -- Дobar дан.

— Bonjour, madame¹⁾, — церемониално и отмено поклекнула је мало m-elle Blanche, пожуривши се да, под велом необичне скромности и учтивости, искаже целим изразом лица и фигуре крајње чуђење на тако чудно питање и обраћање.

— Види, молим те, оборила очи, цифра се и врчка; одмах видиш птичицу; глумица нека. А ја отсела доле, у хотелу, — обрати се она одједном генералу; — бићу ти суседа; је ли ти мило, или ти није мило?

— О, тетице! Верујте искреним осећајима... мога задовољства, — прихвати генерал. Он је већ унеколико дошао к себи, а будући је, у прилици, умео да говори с успехом, окупио је и сада, на дугачко и на широко.

— Били смо тако узнемирени и запрепашћени вестима о вашој слабости... Добијали смо тако безнадежне депеше, кад одједном...

— Лажеш, лажеш, немој! — прекиде стара-мајка истога часа.

— Него како сте се, — прекинуо је исто тако брзо генерал и дигао глас, потрудивши се да не примети оно „лажеш“, — ипак, како сте се могли решити на такво путовање? Признаћете и сами, да је, у вашим годинама, и код нашега здравља... у најмању руку све то тако неочекивано, да је наше чуђење појмљиво. Али је мени тако мило... и сви ми (ту се почео умилно и с усхићењем осмехивати) стараћемо се свима силама, да вам овдашњу сезону учинимо најпријатнијим проводом...

— Доста, де; празно нагваждање; налупао читава кола, као и увек; умећу већ и сама да проживим. Уосталом, не либим се ни од вас; никакво зло видеда нисам. А како, питаш ти. Па шта би ту било чудновато? На најпростији начин на свету. И чему се сви они чуде? Здравно, Прасковија! Како ти овде?

¹⁾ Bonjour, madame -- Добар дан, госпођо.

— Добродошли, старатајка, — рече Полина, прилазећи јој, — јесте ли одавно на путу?

— Ето видите, ова је питала најпаветније, а не: куку и леле! Знаш овако је било: лежала ја — належала се, лечили ме — налечила се ја, а онда најурим све докторе и позовем црквењака од Св. Николе. Он је од исте такве болести трињем излечио једну жену. Да видиш, помогао је и мени; трећег дана ознојим се у голу воду и придигнем. После тога опет се искупе моји Немци, помећу наочаре и окупе саветовати: „Кад бисте сада, веле, у иностранство у бању и да се лечите, потпуно би вас прошли затвори“. А зашто и не бих, као мислим ја? Дур-Зажигини окупе јаукати: „Треба ви, веле, и да стигнете на место!“ Е, па ето ти на! За један дан ја се спаковала, и прошле недеље у петак узела девојку, и Потапича, и Фјодора лакеја, па тог Фјодора најурим кући из Берлина, јер видим, баш ми ништа не треба, допутовала бих и сама самцита. Вагон сам узела засебан, а носача на свима станицама колико хоћеш, за два петака пренеће те куд хоћеш. Види, молим те, какав вам је стан! — Заврши она, осврћући се унаоколо. — А од каквих то пара, пријатељу? Па код тебе је све заложено. Та само овом Францушчету колику си силу пара дужан! Ама знам ја све, све знам!

— Ја сам, тетице... — поче генерал, збунивши се сав, — чудим се, теткице... чини ми се да могу и без ичије контроле ...уз то моји расходи не премашају моја средства, и ми овде...

— Код тебе па не премашају? Рекао и жив остао! Од деце си, мора бити, већ и последње опљачкао, туторе наш!

— После овога, после оваких речи... — поче генерал негодујући, — ја просто не бих знао...

— Које ти то? А код рулета, не знам ја, окукао! Профућао све!

Генерал је био толико запањен, да се замало

није загушио од прилива умораних осећања својих.
— Код рулета! Ја? Ово што сам... Ја? Приберите се, тетице; ви, мора бити, још нисте сасвим здрави...

— Хајде, не лажи, лажеш; не знам ја, зацело не могу да те одвуку од рулета; само лажеш! А ја идем да видим, како изгледа тај рулет, још данас. Ти, Прасковија, да ми испричаш где и шта овде има да се види, па ће и Алексије Иванович да ми покаже, а ти, Потапичу, да си записао сва места до којих треба отићи? Шта има овде за разгледање?
— обратила се она одједном опет Полини.

— Има овде у близини рушевине једнога замка, после тога Шлангенберг.

— Шта је тај Шлангенберг? шумарак, шта ли?

— Не, није шумарак, брдо је то: на њему је шпиц...

— Какав ти је то шпиц?

— Највиша тачка на брду, заграђено место. Оданде је неописан изглед.

— Па то фотеља да се вуче на брдо? Хоће ли моћи да извуку, или неће?

— О, можемо да нађемо носаче, — одговорио сам ја.

У то време приђе старамајки, да се поздрави, дадиља Федосја, и приведе генералову децу.

— Оставите лизање, де! Не марим да се љубим с децом: сва су деца слинава. Па како ти овде Федосја?

— Овде је здраво, здраво лепо, мајчице наша, Антонида Васиљевна, — одговори Федосја. — А како сте ви, мајчице? зажелели смо вас се много.

— Знам, ти си бар проста душа. Шта је ово код вас, јесу ли све ово гости? — обратила се она опет Полини. — Који је овај смољави, с наочарима?

— Кнез Ниљски, старамајко, — прошапта Полина.

— Е, Рус?! А ја мислила, не разуме! Можда

није чуо! Мистера Астлеја већ сам видела. Него ево га опет, — опазила је старатајка, — добар дан! — обрати се она одједанпут њему.

Мистер Астлеј поклони јој се ћутећи.

— Па, хајдете да ми кажете нешто лепо! Реците што! Преведи му то, Полина!

Полина преведе.

— То што вас посматрам с великим задовољством и радујем се што сте у доброме здрављу, — одговорио је мистер Астлеј озбиљно, али с изванредном готовошћу. Старамајци преведу, и њој се, очевидно, свидело.

— Како Енглези увек лепо одговарају, — примети она. — Ја сам однекуд увек волела Енглезе, Французија се с њима ни поредити не може! Наиђите који пут до мене, — обрати се она опет мистери Астлеју. — Потрудићу се да вам не досадим. Преведи му то и реци му, да сам ја овде доле, — овде доле — јесте ли чули, доле, доле, — понављала је она мистери Астлеју, показујући прстом на ниже.

Мистери Астлеју било је врло мило због позива.

Старамајка пажљивим и задовољним погледом разгледа Полину од пете до главе.

— Ја бих тебе, Прасковија, могла да волим, — одједном рече она, — дивна си ти девојка, најбоља од свих, али нарав ти је — уух! Оно јест, и ја имам гадну нарав; окрени се, де; да ти ово у коси није уметак, а?

— Није, старамајко, моја је.

— Ако, ако, не волим ти ја данашњу глупу моду. Здравно си лепа. Ја бих се у тебе заљубила, да сам кавалер. А зашто се не удајеш? Него, време је за мене. Хтела бих и да се мало прошетам, све вагон па вагон... А ти, зар се још ниси одљутио? — обрати се она генералу.

— Оставите, тетице, којешта! — ухвати се,

обема рукама, обрадовани генерал, — потпуно схватам, у вашим годинама...

— *Cette vielle est tombee en enfance,*¹⁾ — дошапне ми Де-Грије.

— Хоћу да све овде разгледам. Уступићеш ми Алексија Ивановича? — наставила је бабушка генералу.

— О, до миле воље, али ћу и ја лично... и Полина, m-r Де-Грије... сви ми, сви сматраћемо за задовољство да вам правимо друштво...

— *Mais, madame, cela sera un plaisir...*²⁾ — подметну леђа Де-Грије са чаробним осмехом.

— *Plaisir,*³⁾ баш! Смешан си ми много, пријатељу. Уосталом, новаца ти ја дати нећу, — додала је она одједном генералу. — А сад у моје собе: да их прегледамо, а онда на сва она места. Дижите, хајд!

Старамажку су опет подигли, и сви се кренули, цумле, за наслоњачом, низ степенице. Генерал је корачао као ошамућен ударцем мотке по глави. Де-Грије је нешто размишљао. *M-elle Blanche* хтеде прво остати код куће, али се однекуд предомисли, и пође с целим друштвом. За њом се упути одмах и кнез и горе, у стану код генерала, остану само Немац и *madame veuve Cominges*.

1) *Cette vielle...* — Та стаја је подетињила...

2) *Mais, madame...* — Али, госпођо, то ће бити једно задовољство.

3) *Plaisir* — задовољство.

Х.

По купалиштима, — па, изгледа, и у целој Европи, — директори хотела и обер-келнери, приликом одређивања соба гостима, руководе се не толико захтевима и жељама истих, колико својим личним гледиштем о њима, и, ваља приметити, ретко се кад варају. Али су старамажци, богзна зашто, дали тако богат стан, да су чак и пресолили: четири дивно намештене собе, с купатилом, одељењима за послугу, засебном собицом за собарицу, и друго, и тако даље. Заиста је, у тим собама, пре недељу дана, била одсела некаква *grande-duchesse*,⁴⁾ што је, наравно, сместа и саопштавано новим гостима, да би се собама још више дигла цена. Старамажку су пренели или, тачније, провозали кроз све собе, и она их је пажљиво и строго разгледала. Обер-келнер, већ човек у годинама, ћелаве главе, пратио је с пуно поштовања при овом првом прегледу.

Не знам за кога су они сви сматрали старамажку, али изгледа, за веома значајну и, главна ствар, за необично богату личност. У књигу су унели истогачаса: *Madame la generale princesse de Tarassevitcheva*,⁵⁾ премда старамажка никад није била:

⁴⁾ Grande duchesse -- Велика кнегиня.

⁵⁾ Madame la generale... -- Г-ђа генералица кнегиня Тарасевич.

кнегиња. Лична послуга, засебан одељак у вагону, море непотребних бошчи, куфера па чак и сандука што су дошли са старемајком, свакако су послужили као почетак престижа; а фотеља, отсечан тон и глас старемајке, њена ексцентрична питања, која је она стављала без трунке устручавања и с изгледом који не трпи поговора, једном речи цела фигура старемајке — правз, оштра, заповедничка, — допуњавали су опште страхопоштовање за њу. За време прегледа, старемајка би одједном наредила да се фотеља заустави, скренула пажњу на неку ствар код намештаја и обраћала се неочекиваним питањима обер-келнеру, који се с поштовањем осмехивао, али је већ почињао губити храброст. Старемајка је стављала питања на францускоме језику, који је, усталом, говорила прилично рђаво, тако да сам обично преводио ја. Одговори обер-келнера махом јој се нису свиђали и нису је задовољавали. А и она као да није питала о ствари, него Бог ће га знати о чему. Одједном би, на пример, застала пред сликом, — прилично слабом копијом каквог чувеног оригинала, с митолошким предметом.

— Чији је овај портре?

Обер-келнер је изјавио да је, вероватно, какве грофице.

— Како то не знаш? Живиш овде и не знаш. Шта ће он овде и зашто су му очи зрикаве?

На сва та питања обер-келнер није могао дати задовољавајући одговор, па се чак и изгубио.

— Е, страшна ли билмеза! — даде мишљење старемајка на руском.

Понеше је даље. Иста ствар се поновила с једном саксонском статуетицом, коју је старемајка дуго разгледала а онда наредила да је изнесу, незнано зашто. Најзад окупи обер-келнера: шта су стали ћилимови у спаваћој соби, и где их ткају? Обер-келнер обећа да ће се обавестити.

— Е, јесу магарци! — гунђала је старемајка и сву пажњу посветила кревету.

— Много величанствен балдахин! Разгрните га. Постељу отворише.

— Још, још, све да се разгрне. Поскидајте јастуке, навлаке, дигните перину.

Преврнуше све. Старемајка разгледа пажљиво.

— Добро што немају стеница. Свеколико рубље доле! Да се метне моје рубље, и моји јастуци. Уосталом, све је то и сувише сјајно, шта ће мени старој, такав стан: досадно је то кад је човек сам. Алексије Ивановичу, ти да ми долазиш чешће, чим престанеш с поучавањем деце.

— Ја од јучерашњег дана не служим више код генерала, — одвратих ја, — и живим у хотелу потпуно за свој рачун.

— А зашто то?

— Допутовао ономад овамо један важни немачки барон с бароницом, својом супругом, из Берлина. Јуче, у шетњи, ословим ја њега немачки, не придржавајући се берлинскога нагласка.

— Па шта?

— Он је то сматрао за дрскост и пожалио се генералу, а генерал ме, јуче, отпустио из службе.

— Да ниси опсовао, шта ли, тог његовог барона (па да си и опсовао, шта је с тим)!

— О, нисам. Напротив, барон је на мене потегао штапом.

— И ти си, слинчо један, дозволио да се тако обраћају с твојим учитељем, — окрете се она одједном генералу, — па си га још и из службе истерао! Млакоње сте ви, сви сте ви шоње, како видим.

— Будите мирни, тетице, — одговорио је генерал са извесне висине донекле фамилијарним тоном, — умем ја сам да водим своје послове. Поред тога, Алексије Иванович није вам баш најтачније представио ствар.

— А ти прогутао, је ли? — окрене се она мени.

— Ја сам барона хтео да позовем на двобој, — одговорих ја колико је могућно скромније и мирније, — али се генерал успротивио.

— А зашто то да се ти успротивиш? — обрати се старемајка поново генералу. (А ти, пријатељу, да идеш, па да дођеш кад те буду звали, — обрати се она, у исти мах, обер-келнеру; — шта си ту стао и зинуо. Е, баш не могу да поднесем ову нирнбершку њушку!) — Онај се поклониле колико пута и изађе, наравно не схвативши старемајкин комплимент.

— Молим вас, тетице, па зар су двобоји могућна ствар? — одговори генерал презриво.

— А зашто би били немогући? Сви мушкарци су петлови; зато нека се туку. Сви сте ви шоње, видим ја већ, не умете да осветлите образ отаџбини својој. Него хајдемоте! Потапичу, нареди; нека увек буду при руци два носача, погоди и договори се. Доста их је двојица. Да носе имају само по степеницама, а по глаткоме, по улици, — котрља се само, тако и да им кажеш; и још, да их исплатиш унапред, више ће да поштују. А сам ћеш увек да будеш уз мене; ти, пак, Алексије Ивановичу, да ми оног барона покажеш у шетњи: какав ли је тај фон-барон, да ми је да га видим, ако ништа друго. Него где је тај ваш рулет?

Објасних да се рулети налазе на железничкој станици, по дворанама. Онда су следовала питања: има ли их много? Игра ли много њих? Игра ли се целога дана? Како су удешени? Напослетку сам рекао, да је најбоље видети све својим очима, јер је прилично тешка ствар описивати на невиђено.

— Онда да носе право онамо! Хајде ти напред Алексије Ивановичу.

— Како, зар ви, теткице, нећете ни да се одморите с пута? — запита генерал брижно. Он се

као мало узврдао, а и сви они као да су се узнемирили и почели се згледати. По свој прилици, била је за њих помало шкакљива ствар, па чак их је морало бити и стид да прате старамајку право на станицу, где она, наравно, може да почини свакојаке ексцентричности, али сада већ јавно; међутим, сви су се понудили да је прате.

— А шта имам да се одмарам? Нисам ја уморна; и тако седела сам пет дана. А после ћемо да видимо какви су овде извори и лековити кључеви, и где су. А после... како оно — рече, је ли Прасковија, — шпиц, шта ли је?

— Шпиц, старамајка.

— Кад је шпиц, нека буде шпиц. И шта још има овде?

— Има ту много ствари, старамајка, — нађе се Полина у неприлици.

— Ето не знаш ни сама! Марфа, и ти ћеш са мном, — рече она својој собарици.

— Шта ће то њој, тетице? — устумара се одједном генерал, — и, најзад, не може; тешко да пропусте у саму станицу чак и Потапича.

— Трице! Је л' зато што је слушкиња, па да је оставим! И она је жив човек; ево, лутамо по разним путевима већ читаву недељу дана, хоће и она да види. А с киме би, ако неће са мном? Сама ни на сокак носа да помоли не би се усудила.

— Слушајте, старамајка...

— Да тебе није срамота са мном, шта ли? Остани, човече, код куће, не зове тебе нико. Генерал, иш не праши; и ја сам генералица. А и шта ћете ми толики у репу, да се само за мном вуче? Разгледаћу ја све и са самим Алексијем Ивановичем...

Али је Де-Грије одсудно наваљивао да је сви прате, и просу најљубазније фразе о задовољству што ће је пратити, и остало. Сви кренуше.

— Elle est tombee en enfance, — понављао је

Де-Грије генералу, — *seule, elle fera des betises...*¹⁾
— даље нисам могао да разаберем, али је очевидно
имао некакве намере, а можда су му се повратиле
чак и наде.

До железничке станице било је око пола врсте.²⁾
Пут нас је водио по алеји кестенова, до сквера,
који треба да се обиђе да би се ушло у станицу.
Генерал се унеколико умирио, јер наша поворка,
ма да је била прилично ексцентрична, ипак је била
достојанствена и пристојна. Јест, и пристојна. А и
ничег чудноватог нема у чињеници, што се у ку-
палишту појавило болесно и онемоћало створење,
без ногу. Али се генерал, очевидно, плашио ста-
нице: шта ће болесник без ногу, па још кад је уз
то старица, на рулету? Полина и *m-elle Blanche*
ишле су с обеју страна, упоредо с наслоњачом која
се котрљала напред. *M-elle Blanche* се смејала, била
је скромно весела па би, с времена на време, по-
чела чак и љубазно да се забавља са старатајком,
тако да ју је ова најзад похвалила. Полина је, с
друге стране, морала сваки час да одговара на
безбројна питања старатајке, која су просто пљу-
штала и изгледала овако: „Који је тај што је про-
шао? Која се ово провезла? Је ли само место ве-
лико? Да ли је парк велики? Које је ово дрвеће?
Каква су ово брда? Лете ли овде орлови? Какав
је ово смешан кров?“

Мистер Астлеј ишао је упоредо са мном и до-
шапнуо ми, да се тога јутра нада многим којечему.
Потапич и Марфа ишли су позади, одмах за насло-
њачом, — Потапич у своје фраку, с белом кра-
ватом али у качкету, а Марфа, — девојка од својих
четрдесетак година, румена али која је већ почела
да седи, под капицом, у цицаној хаљини и ципе-

¹⁾ Elle est tombee... -- Подетињила је... сама ће починити
силне глупости..

²⁾ Врста -- 1.066 метара

лама од козје коже, које су шкрипале. Старамајка би се често осврнула, да с њима проговори понеку реч. Де-Грије и генерал заостали су мало и разговарали о нечем с највећом ватреношћу. Генерал је био као утучен. Де-Грије је говорио с изразом одлучности на лицу. Можда је он генерала храбрио; очевидно, саветовао га је нешто. Али је старамајка још јуче изговорила фаталне речи: „Новаца ти дати нећу.“ Можда се Де-Грије-у та вест чинила невестоватном, али је генерал добро познавао своју тету. Приметио сам да су Де-Грије и *m-elle Blanche* и даље продужили с намигивањем. — Кнеза и Немца — путника успео сам да проотрим на самоме крају алеје; они су заостали и отишли некуд на другу страну.

На станицу смо ушли тријумфално. Код вратара и код лакеја показало се оно исто поштовање, које и код послуге хотела. Али су, ипак, посматрали с радозналошћу. Старамајка прво нареди да је пронесу кроз све двсране, понешто је похвалила, према осталом остала потпуно равнодушна; распитивала се о свему. Најзад смо дошли и до дворана за коцку. Послужитељ, који је као пожарни стојао пред закључаним вратима, као запањен, одједном нам отвори врата широм.

Појава старамајке код рулета начинила је дубок утисак на публику. Око коцкарских столова с рулетом и на другој крају дворане, где је био сто *sa trente et quarante*, тискало се, можда, око стотопедесет и двеста играча, у неколиким редовима. Они који би успели да се пробију до самога стола, по обичају, стојали су чврсто и нису пуштали својих места све дотле, док све не би прокоцкали; јер стојати тек онако, као обичан посматрач и напразно заузимати место за коцку, није дозвољено. Ма да су око стола постављене столице, ипак су ретки играчи који седају, нарочито кад је велика навала публике, — јер, стојећи, човек може чвршће да се

постави и, следствено, да срећно себи ископа место, па чак и вештије да ставља. Други и трећи ред наваљују за првим, ишчекујући и проучавајући свој ред, али би, нестрпљиви, покадшто кроз први ред провлачили руку, да метну своје улоге. Па чак су, на тај исти начин, успевали и они из трећег реда да провлаче улоге; после тога не би прошло десет, па чак ни пет минута, да се на неком крају стола не створи „афера“ због спорних улога. Уосталом, станична полиција је прилично добра. Гурњава се, наравно, да избегне не може; напротив, овде се радују навали публике, јер је то уносно; али осморика крупикеа, размештених око стола, отварају добро очи, водећи рачуна о улозима; они врше и обрачун, а кад се изроди спор, они га и решавају. У крајњем случају, пак, позивају полицију, и ствар се свршава у тренутку. Полицајци се налазе у истој дворани, у цивилноме оделу, међу посетиоцима, тако да их познати не можете. Они нарочито воде рачуна о ситним лоповима и „трговцима“, којих код рулета има веома много с обзиром на необичну лакоћу те трговине. И заиста, на сваком другом месту мора се красти из џепова и испод катанца, — и то се, у случају неуспеха, свршава врло незгодно. Овде пак, просто на просто, човек прилази рулету, почне игру и, одједном, отворено и гласно, узима туђ добитак и спушта га себи у џеп; ако се, пак, изроди спор, кесарош громогласно понавља да је улог — његов. Ако је ствар изведена вешто и сведоци се колебају, лопов врло често успе да новац извојшти за себе, наравно ако свота није нарочито велика. У последњем случају њу ће крупикеа извесно запазити, или још пре њих који од играча. Али ако свота није тако знатна, прави газда ће се врло често просто одрећи да наставља спор, бојећи се скандала, и одлази. Међутим, ако пође за руком да се лопов ухвати на делу, њега истогача изводе са скандалом.

Све је то старатајка посматрала поиздаље, с лудом радозналешћу. Много јој се допало што кесароше изводе. *Trente et quarante* мало је побудило њену радозналост; више јој се свидео рулет, и то што се лоптица котрља. Најзад је изјавила жељу, да игру разгледа изближе. Не разумем како се то десило, тек лакеји и неки други агенти који се онуда врте (на првоме месту Пољачићи који су све прокоцкали па силом натурају своје услуге срећним играчима и свима странцима), истога часа пронађу и рашчисте место за старатајку, без обзира на сву ону тескобу, код саме средине стола, поред главног крупијеа, и примакну фотељу. Мноштво посетилаца који се не коцкају али са стране посматрају игру (махом Енглези и њихове породице), одмах се почну тискати око њиховога стола, да иза леђа других играча посматрају старатајку. Мноштво лорњета уперило се на њену страну. Код крупијеа се родила нада: такав ексцентричан играч, заиста, као да обећава нешто необично. Седамдесетпетогодишња жена, без ногу, и која жели да игра — наравно није свакодневни случај. Ја се такође прогурам до стола и наместим се поред старатајке, Потапич и Марфа остадоше негде далеко у страни, међу оним светом. Генерал, Полина, Де-Грије и *m-elle Blanche* такође су заузели место у страни, међу гледаоцима.

Старатајка почне прво разгледати играче. Стављала ми је оштра, отсечна питања, полушапатом: који је овај? Која је ова? Нарочито јој се свидео, у дну стола, неки веома млад човек, који је водио врло крупну игру, стављао хиљаде и надобијао, како се шапутало унаоколо, већ неких четрдесетак хиљада франака, који су лежали пред њим на гомили, у златницима и новчаницама. Био је блед; очи су му блистале и руке се тресле; сад је већ стављао без икаквог рачуна, колико руком дограби, добијао је и само добијао, згртао и само згртао.

Послужитељи су се око њега били устумарали, подметали му одостраг наслоњачу, рашчишћавали око њега место, да има више простора, да га други не гурају, — све то у нади на богату захвалност. Има играча који им од добитка дају и не бројећи, већ, у радости, колико руком из цепа захвате. Поред младог човека већ се угњездило једно Пољаче, које се врпољило из петних жила и, с поштовањем, без прекида нешто му дошаптавало, вероватно показујући како да ставља, саветујући и руководећи игром, — наравно, такође се надајући милостињи кад се све сврши! Али играч га готово није ни гледао, метао је како било и само згртао. Очевидно се већ почео да губи.

Старамајка га је посматрала неколико минута. — Реци му, — узврпољи се одједном старамајка, гурајући ме, — реци му, нека све остави, нека што пре узме новац и одлази. Прокоцкаће, сад ће све да изгуби! — устумарала се она, готово се загрцнувши од узбуђења. — Где је Потапич? Сместа да му се пошаље Потапич. Та реци му, реци, — гурала је она мене, — та где је тај Потапич! *Sortez! Sortez!*) — поче она сама викати младоме човеку. — Ја се пригнух и одлучно прошапћем, да се овде не сме тако викати; није дозвољено чак ни разговарати нешто мало гласније, јер то омета срачунавање, па ће нас сад истерати.

— Е, баш ми је криво! Пропаде човек! Силом тражи ђавола... не могу просто да га гледам, све се у мени преврће. Страшна ли глупака! — и старамајка се нагло окрене на другу страну.

Тамо лево, на другој половини стола, међу играчима, могли сте приметити једну младу даму и поред ње некакав патуљак. Ко је био тај кепец не знам: да ли неки њен рођак, или га је водила тек онако, утиска ради. Ту госпођу запажао сам и ра-

1) *Sortez!* — Изађите!

није; долазила је за коцкарски сто посведневно, у један сат по подне, и одлазила тачно у два; свакога дана играла би по један сат. Њу су већ познавали и одмах јој подметали наслоњачу. Она би извадила из џепа нешто злата, неколико хиљадарки и почињала метати мирно, хладнокрвно, с рачуном, бележећи на хартијици писаљком бројеве и трудећи се да пронађе систем, по коме се у датоме тренутку групишу шансови. Стављала је прилично крупно. Добијала је посведневно једну, две, највише три хиљаде франака, — не више и, чим добије, одмах би отишла. Старатајка ју је дуго посматрала.

— Ова неће изгубити! Јест, та изгубити неће!

— Која је она? Не знаш? Каква је?

— Францускиња, мора бити, од оних, — шапуо сам ја.

— Да, познаћеш тицу по лету. Има, има та оштре канџице. А сад да ми растумачиш, шта значи сваки потез и како се ставља?

Колико је могућно растумачио сам старатајци, шта значе оне силне комбинације улога, *rouge et noire, pair et impair, manque et passe*,¹⁾ и, напошетку, разне преливе у систему бројева. Старатајка је слушала пажљиво, памтила, питала поново и учила напамет. За сваки систем улога могао се одмах навести и пример, тако да се много што шта учило и памтило врло лако и брзо. Старатајка је била веома задовољна.

— А шта је *zero*?²⁾ — Ено онај чурави крупније, онај главни, викнуо малочас *zero*? И зашто је згрнуо све што год је било на столу? Оволику гомилу, све згрнуо он? Шта је то?

— Е, *zero* је, старатајка, у корист банке. Ако лоптица падне на *zero*, онда све што се год налази на столу припада банци без обрачуна. Истина, даје

¹⁾ Rouge et noire... — Црвено и црно, тако и лијо, промашај и пролази.

²⁾ Zero — нула.

се још један ударац за реванш, али за то банка ништа не плаћа.

— Ето ти на! А ја ништа не добијам?

— Не, старемајка, кад ви ставите на zero, па изиђе zero, онда вам плаћају тридесет и пет пута више.

— Како, тридесет и пет пута, и често изађе? Па зашто, будале, не стављају?

— Тридесет шест шансова су против, старемајко.

— Трице и кучине! Потापичу! Потापичу! Него стани, имам и ја новаца, — ево! Извадила је из џепа дебело набијен новчаник, и узела из њега Фридрихсдор. — На, метни одмах на zero.

— Старемајка, zero је изишао малопре, — рекох ја, — то ће рећи да дуго неће излазити. Много ћете метнути напразно; сачекајте макар мало.

— Де, не лажи, мећи!

— Изволите, али до довече, по свој прилици, изићи неће, и ви ћете и хиљаду ставити узалуд; дешавало се већ.

— Иди молим те, којешта! Ко се курјака боји, у шуму нека не иде. Како? Изгубио? Мећи још! Прокоцкали смо и други Фридрихсдор: ставили трећи: Старемајка, регби, не седи на месту, упила се успламтелим очима у лоптицу, која је скакутала по зупцима точка у окрету. Изгубимо и трећи. Старемајка из коже да изађе, не може да се скраси на месту, чак је и песницом треснула по столу, кад је крупије најавио „trente six“¹⁾ место ишчекиваног zero.

— Види га, молим те! — љутила се старемајка, — та хоће ли већ једном то проклето зеренце? Макар умрла, хоћу да дочекам zero! Свему је криво оно чупаво крупијерче, код њега никад не излази! Алексије Ивановичу, метни два златника одједном!

¹⁾ Trente six — Тридесет шест.

Човек може да их толико наређа па кад и изађе
zer, а он ништа није добио.

— Старамajка!

— Мећи! Мећи! Није твој.

Ставих два фридрихсдора. Лоптица је дуго ле-
тела по точку, најзад почне скакати по жљебовима.
Старамajка је премрла и стегнула ми руку, кад од-
једном трас!

— Zero! — објавио је крупије.

— Видиш, видиш! — окрете се брзо стара-
маjка мени, сијајући од задовољства. — Зар ти
нисам рекла? И научио ме сам Господ Бог да метнем
два златника!

Па, колико ћу ја сада да добијем? Зашто не
издају? Потापичу, Марфа, та куд су се денули?
Куд су се изгубили наши? Потапичу, Потапичу!

— Старамajко, после, — шапутао сам ја. —
Потапич је код врата, њега овамо неће да пусте.
Гледајте, старамajка, издају вам новац; примите! —
Старамajци добаце запечаћен у плаву хартијцу,
тежак фишек са педесет фридрихсдорова и одброје
још двадесет незапечаћених фридрихсдорова. Све
сам то ја згрнуо старамajци лопатицом.

— *Faites le jeu, messieurs! Faites le jeu, mes-
sieurs! Rien ne va plus!*) — најављивао је крупије,
позивајући да се стављају улози и спремајући се
да окрене рулет.

— Боже! Задончили! Сад ће да окрене! Мећи,
мећи! — ужурбала се старамajка, — та шта се
скањераш, брже, — излазила је она из коже, гу-
рајући ме из све снаге.

— Па куда да ставим старамajко?

— На zero, на zero! Опет на zero! Мећи ко-
лико год можеш више! Колико имамо у свему?
Седамдесет фридрихсдорова? Шта имаш да их жа-
лиш, мећи по двадесет фридрихсдорова одједанпут!

¹⁾ *Faites le jeu...* -- Играјте, господо! Играјте господо!
Ништа више, свршено.

— Дођите к себи, старамажка! По некад неће да изађе ни по две стотине пута узастопце! Уверавам вас, ставићете улудо цео капитал.

— Де, лажеш, не лажи! Мећи ти само! Пишти ми уво? Знам ја шта радим, — и ту се старамажка чисто устресла у својој махнитости.

— По правилнику је забрањено, старамажка, стављати на zero више од дванаест фридрихсдорова, — и, ето, ја сам метнуо.

— Како то забрањено? Да ти мене не лажеш? Мусје! Мусје! — почне она мувати крупијеа, који је седео поред ње, с леве стране, и спремао се да окрене: — *combien zero? Douze? Douze?*¹⁾

Ја брже боље растумачим питање на француски.

— *Oui, madame*, — потврди крупије уљудно, — као што ни сваки поједини улог не сме, према правилнику, да пређе одједном четири хиљаде фринти, — додаје он као објашњење.

— Шта ћеш, мећи дванаест.

— *Le jeu est fait!*²⁾ — викне крупије. Точак се стаде окретати и изиђе тридесет. Изгубили!

— Још! Још! Још! Мећи још! — викала је старамажка. Ја више нисам противуречио и, слежући раменима, ставим још дванаест фридрихсдорова. Точак се окретао дуго. Старамажка је просто дрхтаола, пратећи очима точак. „Зар она заиста мисли да опет добије zero?“ помислих ја, посматрајући је с чуђењем. Одсудно убеђење о добитку сијало је на њеном лицу, — неминовно очекивање да ће сад, тек што нису викнули: zero. Лоптица скочи у хелију.

— *Zero!* — викне крупије.

— *Неро!!!* — с махнитим тријумфом обратила се мени старамажка.

¹⁾ *Combien* .. -- Колико нула? Дванаест? Дванаест?

²⁾ *Le jeu est*... -- Игра је закључена.

Ја сам и сам коцкар; осетио сам то управо у ономе тренутку. Руке — ноге су ми дрхтале, у главу појурила крв. Разуме се, редак је то случај, да у току од неких десетак узастопних потеза три пута искочи zero; али нешто особито чудновато то било није. Ја главом био сам сведок, како је ономадне zero изашло три пута узастопце, и при том је један од играча, који је ревносно бележио на хартију поготке, гласно приметио да је, не давније него колико јуче, то исто zero пало само једанпут у року од двадесет и четири сата.

Са старатајком, као са оним који је имао најкрупнији добитак, обрачунали су се с особитом пажњом и поштовањем. Имала је да прими равно четири стотине двадесет фридрихсдорова, то јест четири хиљаде форинти и двадесет фридрихсдорова. Двадесет фридрихсдорова издали су јој у злату; а четири хиљаде у новчаницама.

Сада старатајка није више звала Потапича; није њу више то занимало. Она се чак више није ни гурала, нити је дрхтала споља. Она је, ако се човек може тако да изрази, дрхтала изнутра. Сва се на нечем усредсредила, и просто испалила у нишан.

— Алексије Ивановичу! Казао је да се одједном може ставити само четири хиљаде форинти? На, узми, метни ове све четири на црвено — докона старатајка.

Било је бесциљно разуверавати је. Точак се окренуо.

— Rouge!⁵⁾ — објави крупније.

Опет добитак од четири хиљаде форинти; у свему дакле осам.

— Четири дај мени овамо, а четири да метнеш опет на црвено, — командовала је старатајка.

⁵⁾ Rouge -- Црвено поље.

Ставио сам поново четири хиљаде.
— Rouge! — објави крупије.
— Укупно дванаест! Дај све овамо. Злато са-
спи овде, у новчаник, а новчанице сакри.
— Доста! Кући! Одмакните фотељу!

XI.

Наслоњачу откотрљају вратима, на други крај дворане. Старамајка је сијала. Сви наши опколе је одмах у тесноме кругу, да јој честитају. Ма колико било ексцентрично понашање старамајке, али тријумф је покривао много што шта, и генерал се више није плашио да се компромитује у публици родбинским односима с том чудноватом женом. Са снисходљивим и фамилијарно-веселим осмехом, као да забавља дете, честитао је он старамајки. Уосталом, он је био очевидно запањен, баш као и сви остали гледаоци. Свуда су говорили и показивали старамајку. Многи су пролазили поред ње, да је изближе разгледају. Мистер Астлеј расправљао је о њој у страни с двојцом познаника Енглеза. Неколико надувених посматрачица, дама, посматрали су је у охолој недоумици, као неко чудо. Де-Грије се сав растопио у честитањима и осмесима.

— *Quelle victoire!*¹⁾ — говорио је он.

— *Mais, madame, c'était du feu!*²⁾ — додаде са титравим осмехом *m-elle Blanche*.

— Јесте ли видели, молим лепо ја вас, узела лепо и добила дванаест хиљада форинти? Каквих дванаест, а злато? Са златом изићи ће и тринаест

¹⁾ *Quelle victoire!* — Каква победа!

²⁾ *Mais, madame..* Али, госпођо, оно је био жар!

хиљада. Колико је то у нашем новцу? Једно шест хиљада, шта ли, хоће ли да буде?

Рапортирах да је превалило и седам, а по садашњем курсу досегнуће, поготову и осам.

— Ситница, осам хиљада! А ви седите овде, као маме, и ништа не радите! Потапичу, Марфа, јесте ли видели?

— Мајчице, па како сте могли? Осам хиљада рубаља, — клицала је, успијајући, Марфа.

— Ево на, ово вам је од мене по пет златника, узмите!

Потапич и Марфа појуре да љубе руку.

— И носачима да се да по један фридрихсдор. Дај свакоме по златник, Алексије Ивановичу. Што се овај лакеј клања, и онај онде? Честитају? Дај и њима по један фридрихсдор!

— *Madame la princesse... un pauvre expatrié... malheur continuel... les princes russes sont si généreux...*¹⁾ — увијала се око наслоњаче једна личност у изношеном капуту, шареном прснику, с брковима, држећи качкет раздалеко са ропским осмехом на лицу.

— Дај и њему фридрихсдор. Немој, дај му два; а сад доста, јер ми неће бити краја. Дижите, возите. Прасковја, — обрати се Полини Александровни, — купићу ти сутра за хаљину, и оној ћу да купим, *m-elle...* како се оно зваше, *m-elle Blanche*-и, шта ли, и њој ћу да купим за хаљину. Преведи јој, Прасковја!

— *Merci, madame*, — учини умилно лаки реверанс *m-elle Blanche*, исцеривши уста у потсмешљив осмех, који измења с Де-Грије-ом и са генералом. Генерал је био помало збуњен, и страшно му је било мило кад смо се докотурали до дрвореда.

— Федосја, а што ће тек Федосја да се за-

¹⁾ *Madame la princesse* .. Госпођо кнегињо... сиромах емигрант... стална несрећа... руски кнежеви су тако дарежљиви...

чуди, — говорила је старатајка, сећајући се старе генералове дадиље. — И њој треба да поклоним за хаљину. Еј, Алексије Ивановичу, Алексије Ивановичу, дај оне просјаку.

Путем је пролазио неки одрпанац искривљених леђа, и посматрао нас.

— Па овај старатајка, може бити, и није просјак, већ нека суклата.

— Дај, дај! Дај му форинту!

Прићох и дадох. Он ме погледа у блесавој недоумици, али ћутећи узме форинту. Из њега је ударало вино.

— А ти, Алексије Ивановичу, ниси још кушао срећу?

— Нисам, старатајко.

— А очи ти све гореле, видела сам ја.

— Кушаћу, старатајка, на сваки начин, доцније.

— И одмах да метнеш на zéro! Па ћеш да видиш. Колико капитала имаш?

— Укупно само двадесет фридрихсдорова, старатајко.

— Није много. Педесет фридрихсдорова даћу ти на зајам, ако хоћеш. Ево овај фишек овде, узми њега, а ти пријане, немој ни да се надаш, теби не дам! — окрене се она одједном генералу.

У ономе као да се нешто окренуло, али је оћутао. Де-Грије се намршти.

— *Que diable, c'est une terrible vieille!*¹⁾ — прошапће он кроза зубе генералу.

— Просјак, просјак, и опет просјак! — повиче старатајка. — Алексије Ивановичу, дај и овоме форинту.

Овога пута били су сусрели седега старца, с дрвеном ногом, у некаквом плавом капуту дугих пола и с дугачком трском у рукама. Личио је на старога војника. Али кад сам му ја пружио фо-

¹ *Que diable.* . — Дођавола, страшне ли бабе!

ринту, он устукне корак уназад и погледа ме сурово.

— Was ist's, der Teuffel!¹⁾ — дрекне он, додавши томе још једно десетак псовки.

— Нека будала, — викне старемајка, одмахнувши руком. — Возите даље! Огладних! А сад одмах, да се руча, онда ћу мало да се проваљам, па опет онамо.

— Ви хоћете опет да играте, старемајко? — узвикнух ја.

— А шта си ти мислио? Како ви овде седите и коњошете, па да седим и да вас такове гледам?

— Mais, madame, — приђе јој Де-Грије, — les chances peuvent tourner, une seule mauvaise chance et vous perdez tout... surtout avec votre jeu... c'était terrible!²⁾

— Vous perdez absolument,³⁾ — зацвркута m-elle Blanche.

— А шта се вас свих то тиче? Нећу прокоцкати ваш новац, — него свој! И где је онај мистер Астлеј? — запита она мене.

— Остао у станици, старемајко.

— Штета; ето, тај је један заиста добар човек.

Дошавши кући, старемајка је, још на степеницама, сретнувши обер-келнера, истога призвала и похвалила се добитком; онда позове Федосју, поклониле јој три Фридрихсдора и нареди да се изнесе ручак. Федосја и Марфа пред њом су се просто топиле за ручком.

— Гледам ја вас, мајчице наша, — трештала је Марфа, — и велим Потапичу, шта ли то наша мајчица хоће да чини. А на столу новаца, новаца, богојово! За цео живот не видех толике паре, а

¹⁾ Was ist's... — Шта, врага!

²⁾ Mais, madame... — Слушајте, госпођо... срећа се може окренути, само једна рђава шанса, а ви ћете изгубити све... нарочито код ваше игре... било је страшно.

³⁾ Vous perdez... -- Изгубићете апсолутно...

унаоколо господа, седе све сама господа. И откуда овде, кажем ја, Потапичу, овде све сама толика господа? Мислим, нека јој помогне сама мати Божија. Молим се ја за вас, мајко, а срце ми све само премире, дрхтим, сва дрхтим. Помози јој, Господе, мислим, и ево, дао јој Бог. И ево и сад још дрхтим, мајко, сва се тресем, сва се тресем.

— Алексије Ивановичу, после ручка, тако око четири сата, спреми се, да идемо. А за сада, збогом, и немој заборавити да ми пошаљеш неко докторче, треба и вода да се пије. Још човек и да заборави, баш.

Изишао сам од старемајке, као да сам се бунике најео. Трудио сам се да замислим, шта ће сада бити са свима нашим; и како ће се окренути ствари? Видео сам јасно, да они (генерал на првоме месту) још нису стигли да дођу к себи, чак ни од првог утиска. Чињеница да се појавила сама старемајка, место телеграма о њеној смрти који се ишчекивао од часа до часа (па, дакле и о наслеђу) у толикој мери је уништила цео систем њихових намера и донесених одлука, да су се они с потпуном недоумицом и као да их је напала згранутост, односили према даљим подвизима старемајке на рулету. Међутим, ова друга чињеница била је поготову важнија од прве, зато што, ма да је старемајка и поновила два пута да генералу новаца дати неће, ипак ко ће знати — не треба никако губити наду. Та кад је не губи Де-Грије, који је заплетен у све ствари генералове! Убеђен сам да је и сама *m-elle Blanche* много уплетена (како не би: генералица и прилично наследство!); — кад би изгубила наду, она би употребила сва средства саблажњавања једне кокете над старемајком, — у противности са охолом Полином, која се не сналази нити уме да се помази. Али, сада сад кад је старемајка извршила такве подвиге на рулету, сад кад се личност старемајке оцртала пред њима тако јасно и типично (тврдо-

глава, властољубива старица *et tombee en enfance*,¹⁾ — сад је поготову све пропало; — та она се радује, као дете се радује, што је истерала своје, и као што је већ обичај, прокоцкаће све до последње крајцаре. Боже, помислио сам ја (и, опрости ми Боже, са најзлурадијим смехом), — Боже, па сваки фридрихсдор, који је старатајка ставила оно малопре, падао је као сињи терет на срце генерала, љутио Де-Грије-а и доводио до махнитости *m-elle de Cominges*, којој је пуна кашика проношена мимо самих уста. И још једна чињеница: чак и после добитка, у радости кад је старатајка делила новац свима и сваког пролазника сматрала за просјака, чак јој се и ту отело за генерала: „А теби ипак не дам!“ То значи: појახала ту мисао, упрла се, задала себи реч; — опасно! опасно!

Све те представе кружиле су ми по глави у време кад сам се од старатајке дизао главним степеницама на највиши спрат, у своју собицу. Све то јако ме је заокупило; премда сам, разуме се, и пре могао нагађати главне и најдебље нити, које преда мном међусобно везују глумце, ипак нисам познавао коначно свих средстава и тајни те игре. Полина није према мени никад била потпуно поверљива. Ма да се, додуше, догађало да ми, с времена на време, открије, више као нехотице, своје срце, приметио сам, да често, па поготову и увек, после таквих откровења, или све оно што је рекла претвори у шалу, или замрси и намерно свему даде лажан изглед. О, много што шта је она тајила. Свакако, предосећао сам да се приближује финале целом том тајанственом и запетоме стању. Још један ударац — и све ће бити свршено и откривено. О својој судбини, иако у свему овоме заинтересован, — ја готово нисам ни рачуна водио. Чудновато је моје расположење: у цепу имам само двадесет

¹⁾ ...*et tombee*... -- ...,и подетињила.

фридрихсдорова; далеко сам, у туђој земљи, без места и без средстава за живот, без наде, без свакога рачуна, — а не бринем нимало! Да ми није мисли о Полини, ја бих се сав предао комичноме интересу предстојећег расплета и кикотао би се на сва уста. Али ме Полина збуњује; решава јој се судбина, то сам предосећао али, кајем се, нимало ме њена судбина не узнемирује. Да ми је да проникнем у њене тајне; да ми је да она сама дође к мени и каже: „Па тебе ја волим“, а ако не, ако је то безумље бесмислица, онда... ну, па шта бих да онда пожелим? Зар знам ја шта желим? Сам сам као изгубљен; да ми је да само будем покрај ње, у њеноме ореолу, у њеноме сјају, вечито, увек, целог живота. Даље не знам ништа. И зар могу ја да одем од ње?

На трећем спрату, у њиховоме ходнику, чисто као да ме је нешто гурнуло. Окренем се, и на једно двадесетак или и више корачаји спазим Полину, која је излазила из врата. Она као да ме је намерно ишчекивала и изгледала, и одмах ми учини знак да јој приђем.

— Полина Александровна...

— Лакше! — рече она.

— Замислите, — прошапћем ја; — малочас нешто као да ме је мунуло у ребра; осврнем се, — кад тамо ви! Као да некаква електрина из вас излази!

— Узмите ово писмо, — брижно и натмурено изговорила је Полина, зацело и не чувши добро оно што сам ја рекао, — и предајте га лично мистеру Астлеју, сместа. Брже, молим вас. Одговор не треба. Сам је он...

Није довршила. „Мистеру Астлеју?“ — питах ја поново, у чуду.

Али је Полине већ нестало у вратима.

„Ехе, па између њих се води преписка!“ Разуме се да сам истога часа потрчао да пронађем

мистера Астлеја, прво у његов хотел, где га не затекнем, затим на станицу, где сам оптрчао све дворане да га, најзад, зловољан, поготову очајан, враћајући се кући, сусретнем случајно, у кавалкади неких Енглеза и Енглескиња, на коњу. Даднем му знак, зауставим га и предам оно писмо. Нисмо стигли ни да се међусобно погледамо. Али ја подозревам да је мистер Астлеј намерно потерао коња.

Да ли ме је мучила љубомора? Међутим, био сам у најубијенијем расположењу. Нисам се хтео ни да уверавам о чему се то они дописују. Дакле, њен повереник! „Лепо, пријатељ — пријатељ“, мислио сам ја, и то је јасно (и кад пре стиже да то постане) — него, има ли ту љубави! Разуме се да нема, — дошаптавао ми је разум. Али је, у таквим случајевима, разум понајмања ствар. У сваком случају, требаће и то да се изведе на чистину. Ствар на непријатан начин постаје све сложенија.

Још нисам стигао ни да уђем у хотел, кад ми вратар и обер-келнер, који је изашао из своје собе саопштише, да су ме тражили, да су трипут слали и распитивали се: где сам? — моле да што пре одем до генерала. Ја сам био у најодвратнијем расположењу. Код генерала, у кабинету, затекао сам, осим самога генерала, Де-Грије-а и *m-elle Blanche* саму, без матере. Мати је била потпуно подметнута особа, која се употребљава само за параду; али кад би био по среди прави посао, *m-elle Blanche* дејствовала је сама. Него тешко да је она жена имала и појма о пословима своје мнине кћери.

Уосталом, они су се о нечем ватрено саветовали, па су чак и врата од кабинета била закључана, — што се никад није дешавало. Прилазећи вратима, разабрао сам вику, — дрзак и отрован говор Де-Грије-а, дрску грдњу и бесни криск Бланшин и бедан глас генерала, који се, очевидно, због нечега правдао. Кад сам се ја појавио, сви су се као мало почели уздржавати и упристојавати. Де-

Грије поправи косу и љутито лице развуче у осмех — онај огавни, званично-уљудни, француски осмех, који је мени толико мрзак. Убијени и изгубљени генерал придаде себи нешто мало важности, али некако махинално. *M-elle Blanche*, једина, готово није изменила физиономију, која је севала срџбом, и само је заћутала, управивши на мене поглед у нестрпљивоме очекивању. Приметићу да ме је она досад пренебрегавала на један више него невероватан начин, чак ми није ни на поздраве одговарала, — она ме просто није хтела да види.

— Алексисје Ивановичу, — поче генерал тоном нежног изобличавања, — дозволите да вам изјавим, да је чудновато, у највећој мери чудновато... једном речи, ваши поступци у односу на мене и на моју породицу... једном речи, у највећем степену чудновато...

— *Eh! se n'est pa ça,*¹⁾ — утаче се Де-Грије зловољно и с презрењем. (Конечно, он управља свиме!) — *Mon cher monsieur, notre cher general se trompe,*²⁾ — падајући у такав тон (наставићу његов говор на руском), а хтео вам је рећи... то јест скренути вам пажњу, или боље, замолити вас најлепше, да га не упропашћујете, — јест, да га не упропашћујете! Употребио сам намерно тај израз...

— Али чиме, чиме, молим вас! — прекидох ја.

— Идите, молим вас, ви сте узели на себе да будете руководилац (или како бих да се изразим?) — те старице, *cette pauvre terrible vieille,*³⁾ — спотицао се сам Де-Грије, — та она ће прокоцкати све; изгубиће све до голе коже! Сами сте видели, били сте сведоком, како она игра! Ако она почне губити, она се више неће ни дигнути од стола, из упорности од пакости, и све ће играти, и играти,

¹⁾ *Eh! se n'est . . .* — Па то није то...

²⁾ *Mon cher monsieur...* -- Драги мој господине, ваш мили генерал није у празу...

³⁾ *...Cette pauvre...* Те кукавне ужасне старице...

а у таквим случајевима човек никад не може да поврати, и онда... онда...

— И онда, — прихвати генерал, — онда ћете ви упропастити целу породицу! Ја и моја породица, — ми смо њени наследници, она нема ближе родбине. Рећи ћу вам отворено: ствари моје нису у реду, стање ми је крајње пољуљано. Ви то делом и сами знате... Ако она прокоцка неку већу своту или чак, ко зна, можда и цело имање (о, Боже!), шта ће онда бити од њих, од моје деце! (Генерал се осврте на Де-Грије-а). — Од мене! (Ту је погледао *m-elle Blanche*, која се с презрењем од њега окренула.) Алексије Ивановичу, спасите, спасите нас!...

— Па чиме бих, генерале, реците, чиме бих ја могао... Шта ја овде значим?

— Одреците се, одбите, оставите је!...

— Наћи ће се други! — узвикнуо сам ја.

— *Ce n'est pas ça, ce n'est pas ça,*⁴⁾ — упадне опет Де-Грије, — *que diable!* Не, немојте је напуштати, али је вратите савести, наговорите, склоните на нешто друго... Најзад, не дајте јој да изгуби и сувише много, одвратите је на неки начин.

— А како то да учиним? Кад бисте се ви сами латили тога, *m-r* Де-Грије. На лицу Де-Гријеову блесне нешто нарочито, нешто искрено, чега се није могао уздржати.

— У томе и јесте чвор, што она сада за мене неће ни да зна! — повика, одмахнувши руком, Де-Грије. — Кад би... доцније...

Де-Грије брзо и значајно погледа *m-elle Blanche*.

— *Oh, mon cher monsieur Alexis, soyez si bon*⁵⁾ коракне према мени са замамним осмехом *m-elle Blanche* главом, ухвати ме за обе руке и стисне

⁴⁾ *Ce n'est pas ça...* — Није то, није то оно...

⁵⁾ *Oh, mon cher...* — О, драги мој господине Алексисе, будите тако добри...

их снажно. Дођавола. То сатанско лице умело је да се измени у једној секунди. У томе тренутку указало се код ње тако молећиво лице, тако мило, са детињским осмехом, па чак и обешечачко; поткрај реченице она је на мене шеретски намигнула, да нико не види; да ме покоси одједном, шта ли је она хтела? И, да видите, није рђаво испало, — само је било грубо, ипак, страшно грубо.

Прискочи за њом и генерал, — управо је прискочио.

— Алексије Ивановичу, опростите што сам оно малочас онако с вама започео, нисам ја баш тако мислио... Ја вас молим, преклињем, до земље вам се клањам, по руски, — ви једини, и само ви можете да нас спасете! Ја и *m-elle de Cominges* преклињемо вас, — ви разумете, па ви већ разумете? — преклињао је он, показујући ми очима *m-elle Blanche*. Био је врло бедан.

У том тренутку разлегосе се три тиха удара у врата, с пуно поштовања; отворише, куцао је ходнички слуга, а иза њега, на неколико корачаји, стојао је Потапич. Изасланство је било од старатајке. Тражило се да ме пронађу и истога часа доставе; „љути су“, — саопштио је Потапич.

— Па сад је тек пола четири!

— Ни да заспе нису могли, све су се превртали, а онда су одједном устали. тражили фотелу, па по вас. Чекају на степеницама...

— *Quelle megerre.*¹⁾ — викне Де-Грије.

Заиста, затекао сам старатајку на степеницама, и она је губила стрпљење што ме нема. Четири сата да сачека могла није.

— Хајд, дижи! — викне она, и ми поново кренусмо на рулет.

¹⁾ *Quelle megerre!* -- Каква мегера [злоба]!

XII.

Старамајка је била нестрпљива и раздражљива; видело се да јој се рулет чврсто усадио у главу. Ни на шта друго није обраћала пажњу и била је уопште крајње расејана. На пример, ни за шта се више није распитивала уз пут, као оно јутрос. Видевши једну веома богату кочију, која је поред нас пролетела вихровито, дигла је била руку и запитала: Шта је? Чија је? — али, чини ми се, и не чу мојега одговора: њена замишљеност непрекидно се прекидала отсечним и нестрпљивим покретима тела, и испадима. Кад сам јој показао издалека, већ прилазећи железничкој станици, барона и бароницу Вурмерхелм, она погледа расејано и рече сасвим равнодушно: „А!“ и, брзо се окренувши Потапичу и Марфи, који су корачали позади, отсече:

— А што сте се ви пришљамчили? Нећу ваљда сваки пут вас да вучем! Кући се вуците! Довољан си ми и ти, — додаде она мени, кад су се они ужурбано поклонили и пошли натраг кући.

На станици су старамајку већ очекивали. Истога часа ослободили су јој оно исто место, поред крупијеа. Мени се све чини да ови крупииеи, вазда тако достојанствени и на око обични чиновници, којима је готово сасвим свеједно: да ли ће банка добити или изгубити, — нису нимало равнодушни

на губитак банке, па су, наравно, снабдевени и некојим инструкцијама ради привлачења играча и ради најбрижљивијег вођења рачуна о интересима благајне, — за што свакако и сами добијају награде и премије. Бар су на старамажку већ гледали као на жртвицу. После тога, оно што се код нас претпостављало, то је и наступило.

Ево како је ствар текла:

Старамажка се одмах набацила на зего и сместа наредила да стављам по дванаест фридрихсдорова одједном. Метнемо једанпут, двапут, трипут — зего никако да изађе. „Мећи, мећи!“ — гурала ме је старамажка у нестрпљењу. Ја сам се покоравао.

— Колико смо пута метнули? — запита она најзад, шкргућући зубима од нестрпљења.

— Па ово је, старамажко, већ дванаести пут да стављамо. Метнули смо до сада сто четрдесет и четири фридрихсдора. Казао сам вам, старамажко, може се десити да чак и до довече...

— Тути! прекине ме старамажка. — Метни на зего, а да ставиш одмах и хиљаду форинти на црвено. Ево, држ' новчаницу.

Црвено изађе, а зего оде опет врагу, и врате нам хиљаду форинти.

— Видиш, видиш! — шапутала је старамажка, — вратили нам готово све што смо метнули. Мећи опет на зего; метнућемо још једно десетину пута, па ћемо да се махнемо.

Али је код петог пута старамажки већ сасвим досадило.

— Остави то гадно зеренце, нека иде до ђавола. На, ове четири хиљаде форинти да метнеш на црвено, — нареди она.

— Старамажко! Да не буде много; шта ћемо ако црвено не изиђе, — преклињао сам ја; него, мало је требало да ме старамажка не истуче. (Уосталом, она се толико гурала, да се поготову може рећи да се и тукла.) Шта да се ради, ставио сам на цр-

вено поље све четири хиљаде форинта што су малочас биле добивене. Точак се стане окретати. Старамајка је седела мирно и гордо се усправивши, и не сумњајући да ће неизоставно добити.

— Zero, — објави крупије.

Прво старамајка није разумела, али кад је видела да је крупије згрнуо њених четири хиљаде форината заједно са свим осталим што је било на столу, и чула да је zero, који тако дуго није излазио и на који смо ми напразно ставили око двеста фридрихсдорова, искочио као за инат, онда кад га је старамајка за неки тренутак раније наружила и напустила, она је јаукнула и пљеснула у дланове да се разлегло целом двораном. Око нас су се чак почели и смејати.

— Бого-Јово! Види молим те, зар сад да искочи проклетиња! — завапи старамајка, — јеси ли га видео како је покварен! Ти си то! То је твоје масло! — обори се она на мене свирепо, гурајући ме. — То си ме ти отсаветовао!

— Старамајка, ја сам вам говорио како је у ствари, а откуд ја могу да одговарам за све шансове?

— Даћу ја теби шансове! — говорила је она свирепо, шапатом, — одлази!

— Збогом, старамајко, — окренух се ја да одем.

— Алексије Ивановичу, Алексије Ивановичу, остани! Куд си пошао? Де, шта ти је, шта је? Где ти њега, наљутио се човек! Будало! Хајд' остани, остани још мало, де немој да се љутиш, луда сам ја! Хајд', научи ти мене, шта да радим сад?

— Ја, старамајко, нећу да вам говорим, јер ћете опет мене да кривите. Играјте сами; ви само наређујте, а ја ћу да покривам.

— Хајде-де! Па метни још четири хиљаде форинти на црвено! Ево ти новчаника, узми. — Извадила је из џепа новчаник, и дала ми га. Хајд',

узимај — не скањерај се, има ту двадесет хиљада рубаља само у новцу.

— Старамајко, — промуцах ја, — тако крупни улози...

— Жива бити нећу — ако не повратим. Мећи!
— Метнусмо и изгубисмо.

— Мећи, мећи, читавих осам да метнеш!

— Не може, старамајко, највећи улог је четири!...

— Онда метни четири!

Сада смо добили. Старамајка се охрабрила.
„Видиш — видиш! — стаде ме гурати, — опет да си метнуо четири!“

Метусмо — изгубисмо; онда опет — и опет смо изгубили.

— Старамајко, отишло је свих дванаест хиљада, — рапортирао сам ја.

— Видим да су отишле, — каза она у некаквој мирноћи гњева, ако човек може тако да се изрази; — видим, пријатељу, видим, — мрмљала је она, гледајући непомично преда се и као премишљајући; — ех! Жива бити нећу, мети опет четири хиљаде форинти.

— Па немамо новаца, старамајка; овде, у портфељу, има наших петопроцентних папира и још некаквих преноса, али пара нема.

— А у новчанику?

— Нешто ситнине, старамајко.

— Има ли овде мењачница? Казали су ми, да се сви наши папири могу овде да размене, — запита старамајка одлучно.

— О, до миле воље! Али колико ћете изгубити приликом размене, ужаснуће се... и сам Јеврејин!

— Трице! Повратићу! Одведи ме! Нека се позову они клипани!

Одгурам фотелју, дођу носачи, и ми се откотрљамо са станице. „Брже, брже, брже! — командовала је старамајка. — Показуј пут, Алексије Ивановичу, и код најближег... је ли далеко?“

— Неколико корачаји, старамајко.

Али на завијутку из сквера у алеју сретнемо цело наше друштво: генерала, Де-Гријеа и m-elle Blanche с мамицом. Полине Александровне с њима није било, као ни мистера Астлеја.

— Де, де, де! Терај даље! — викала је старамајка, — шта сте наврели? Немам ја каде!

Ја сам ишао позади; Де-Грије прискочи.

— Све старо је прокоцкала и стуцала даљих својих дванаест хиљада форинти. Сад идемо да мењамо петопроцентне обвезнице, — дошапнем му ја набрзо.

Де Грије тресне ногом и појури да јави генералу. Ми продужисмо да возимо старамајку.

— Зауоставите, задржите! — стане ми генерал шаптати у срџби.

— Е, покушајте ви да је зауоставите, — рекнем ја њему шапатам.

— Тетице! — приђе генерал, — тето... ми се спремамо... ми сада... — глас му је дрхтао и падао,

— узимамо коње, па ћемо изван вароши... Чаробан изглед... шпиц... и баш смо пошли да вас позовемо!

— Море, иди и ти и тај твој шпиц! — окупи старамајка одбијати рукама, раздражена.

— Има тамо једно село... па ћемо да пијемо чај... — настави генерал већ у пуноме очајању.

— *Nous boirons du lait, sur l' herbe fraiche,*¹⁾ додаде Де-Грије са зверском пакошћу.

*Du lait, de l' herbe fraiche,*²⁾ — то је оно најидеалније у идиличности код парискога буржоа; у томе је, као што је познато, садржано цело његово гледиште на „*nature et la verite*“³⁾!

— Иди, молим те, и с тим твојим млеком! Лопај сам, а мене од њега трбух завија. И што се

¹⁾ *Nous boirons...* -- Пијемо млека, на свежој трави...

²⁾ *Du lait...* Млека, свежа трава.

³⁾ *Nature et...* -- Природу и на истину.

не откачите?! — повиче старатајка, — кажем вам, немам кад!

— На месту смо, старатајко! — повиках ја, — овде!

Притерасмо кући, у којој је био контоар банкара. Ја одем да разменим; старатајка остане код прилаза, да чека; Де-Грије, генерал и Blanche стојали су у страни, не знајући шта би. Старатајка их је гњевно погледала, и они оду путем, према железничкој станици.

Мени понуде тако страشان курс, да се нисам могао одлучити, и вратим се старатајци по упуства.

— Ух, разбојници! — повиче она, плеснувши у дланове. — Него ништа! — Размени ти само! — викне она одлучно: — стани, зовни ми часком банкара!

— Или кога од чиновника, старатајко?

— Чиновника, де, свеједно. Грдних ли разбојника!

Контоариста пристане да изађе, чувши да га зове стара, онемоћала грофица, која не може да иде. Старатајка га је дуго, гњевно и гласно корела за лупештво и цењкала се с њиме једном смешом руског, француског и немачког језика, причему сам јој ја помагао у превођењу. Озбиљни контоариста погледао нас је, обоје, и ћутећи вртео главом. Старатајку је разгледао чак и са претерано упорном радозналости, — што је већ било неуљудно; најзад се почео осмехивати.

— Иди, торњај се! — викне старатајка. — Задавиле те моје паре да Бог да! Размени код њега, Алексије Ивановичу, немамо кад, иначе бисмо могли потражити другога...

— Контоариста каже, да ће други дати још мање.

Не сећам се тачно тадашњег обрачуна, али био је страشان. Разменио сам некаквих дванаест хиљада

форинти које у злату које у новчаницама, узео обрачун и изнео га старамajци.

— Де! Де! Де! Шта имаш да бројиш — стаде она махати рукама, — брже, брже брже!

— Никад више нећу да мећем на тај проклети зего нити на црвено, — каза она, прилазећи станици.

Овога пута сам се свима силама трудио утицати на њу да ставља колико је могућно мање, уверавајући је да, кад се срећна окрене, никада није доцкан ставити и велики улог. Али је она била толико нестрпљива да, ма да се прво и слагала с тиме, ипак није било могућно зауставити је за време саме игре. Чим би почела добијати на улоге од десет, од двадесет Фридрихсдорова. — „Ето, видиш! Је си ли видео! — стала би да ме гура, — „ето, добили смо; — да је било четири место десет, добили бисмо четири хиљаде, а овако шта? Све ти, свему си ти крив!

И ма колико да ме је распињао бес посматрајући њену игру, најзад сам се ипак одлучио да ћутим и да ништа више не саветујем.

Одједном прискочи Де-Грије. Они су били ту, све троје; приметио сам да је *elle Blanche* стојала с мамицом у страни и измењивала љубазности са оним малецним кнезом. Генерал је отворено био у немилости, поготово као најурено псето. *Blanche* чак није хтела ни да га гледа, ма да је он око ње свима силама понизно вртео репом. Кукавни генерал! Он је бледео, црвенео, трептао, па чак више није ни пратио старамajкину игру. Најзад су *Blanche* и малецни кнез изашли, генерал потрча за њима.

— *Madame, madame*, — шапутао је старамajци меденим гласом Де-Грије, прогуравши се до самога њенога уха. — *Madame*, овако улог неиде... не, не, не могуће... спрдао је он руски, — не!

— А како? Научи ме, де! — обрати му се ста-

рамајка. Де-Грије почне намах брзо лапарати француски, окупи да саветује, устумара се, говораше како треба сачекати срећу, почне срачунавати некакве бројеве... старемајка није разумела ништа. Он се непрестано обраћао мени да ја преводим; упирао је прстом у сто, показивао; најзад, зграбио писаљку и почне брзо срачунавати на парченцету хартије. Напоследку је старемајка изгубила стрпљење.

— Иди, молим те, одлази! Трабуњаш којешта! „Madame, madame“, — а сам ни појма; одлази!

— Mais, madame, — зацвркуће Де-Грије и почне поново тумачити и показивати. Њега је, ваистину, страховито распињало.

— Хајд', метни једанпут како он каже, — нареди ми старемајка, — да видимо: можда ће заиста нешто да буде.

Де-Грије хтео је једино одвратити је од великих улога; предлагао је да се покривају бројеви, појединачно и у целим групама. Ставио сам, по његовоме савету, по један фридрихсдор на низ непарних бројева од један до дванаест и по пет фридрихсдорова на групе бројева од дванаест до осамнаест и од осамнаест до двадесетчетири: ставили смо укупно шеснаест фридрихсдорова.

Точак се поче окретати. „Zero“, — викне крупије. Прокоцкали смо све.

— Грдна ли билмеза! — викне старемајка, обраћајући се Де-Гријеу. — Е јеси ми ти неки мали француски гадић! И још савете дели, изрод један! Иди, одлази! Нема ни појма, а завлачи нос!

Страшно увређени Де-Грије слеже раменима, погледа старемајку презриво и одмаче. И њега самога би стид што се прилепио; заиста није могао да отрпи.

За један сат, ма колико да смо се отимали, — прокоцкали смо све.

— Кући! — викне старемајка.

До саме алеје није проговорила ни једне је-

дине речи. У алеји, и кад смо већ прилазили хотелу, почеше јој се отимати узвици:

— Луда! Сакалуда! Матора, стара лудача!

Чим смо се довели у стан: „Чаја! — повиче старатајка, — и да се сместа пакује! Путујемо!“

— Куда, мајчице, изволите путовати? — поче Марфа из далека.

— А шта се то тебе тиче? Не трпај се куд ти није место! Потапичу, купи све, цео пртљаг! Путујемо натраг, у Москву! Профершпиловала¹⁾ сам петнаест хиљада здравих рубаља!

— Петнаест хиљада, мајчице! Јаој, Боже! — викнуо је Потапич, умилно пљеснувши у дланове, вероватно мислећи да се тиме додвори.

— Хајде, хајде, будало! И одмах да кмечи! Ђути! Да се пакује! Рачун, брже, брже!

— Најскорији воз креће у девет и по часова, старатајко, — саопштио сам ја да мало задржим њен бес.

— А колико је сад?

— Пола осам.

— И то још! Него свеједно! Алексије Ивановичу, ја новаца немам више ни паре. Ево ти још две обвезнице, трчи часком, па размени! Јер нећу имати ни за пут.

Отидох. Кад сам се, кроз пола сата, вратио у хотел, затекао сам код старатајке све наше. Дознавши да старатајка коначно одлази у Москву, били су, изгледа, запрепашћени још више но због њенога губитка на коцки. Рецимо да се одласком спасава њено имање; али зато, шта ће сада бити с генералом? Ко ће да исплати Де-Гријеа? M-elle Blanche, разуме се, неће хтети да чека на смрт старатајчину, него ће свакако да кидне са малецним оним кнезом, или с ким другим. Стојали су пред њом, тешили је и умиривали. Полине опет није

¹⁾ Verspielen (немачки) -- Прокоцкати, дакле: прокоцкала

било. Старамајка је махнито на њих викала.

— Откачите се, ђаволи! Шта се вас тиче? Шта се ту око мене вула тај брадати јарац, — викала је она на Де-Гријеа; — а шта тражиш ти, кујо? — обратила се *m-elle* Бланши. — Шта ми се ту врцкаш?

— *Diantre*²⁾! — прошапта *m-elle* *Blanche*, бесно севнувши очима, али се одједном закикота и изађе.

— *Elle vivra cent ans*³⁾! — довикне она генералу с врата.

— А тако, па ти рачунаш на моју смрт? — завапи старамајка генералу, — напоље! Истерај их све, Алексије Ивановичу! Шта се вас тиче! Спискала сам своје, ваше нисам!

Генерал слегне раменима, пригну се и изађе; Де-Грије за њим.

— Да се позове Прасковија! — нареди старамајка Марфи.

Кроз пет минута Марфа се врати, с Полином. Све то време седела је Полина у својој соби с децом и, изгледа, одлучила хотимично да целога дана не излази. Лице јој је било озбиљно, сетно и забринуто.

— Прасковија, — почела је старамајка, — је ли истина ово што сам малочас дознала са стране, као да она будала, та онај твој очух, намерава да се ожени оном глумом вртирепком, Францускињом — глумица ли је, шта ли је, или још нешто горе? Говори, је ли истина?

— Сигурно не знам, старамајко, — одговори Полина, — али из речи саме *m-elle* *Blanche*, која не налази за потребно да крије, закључујем...

— Доста! прекиде старамајка енергично, — разумела сам све! Увек сам рачунала да ће тако нешто урадити, и увек сам га сматрала најпразнијим

²⁾ *Diantre*... -- Врага!

³⁾ *Elle vivra*... -- Живеће та сто година?

и најлакомисленијим човеком. Нагутао се силе што је генерал (пуковник у оставци, па добио), и сад се шепури. Ја, душо моја, знам све, како сте слали у Москву депешу за депешом, — „хоће ли, вели, она стара бабускера скоро да отегне папке?“ Надали се наследству; без пара га она подла девојчура, како се оно зваше, — de Cominges, шта ли, — не би узела ни за лакеја, па још са лажном вилицом. Она, веле, има и сама читаво брдо новаца, даје под интерес, стекла женска на леп начин. Ја тебе, Прасковија, не кривим; ниси ти слала оне телеграме; а ни за оно старо нећу да спомињем. Знаш да имаш гадну нарав, осица си права! Кад упечеш, одмах се надује, али мене те је жао: покојну Катрину, матер твоју, волела сам. Дакле, хоћеш ли? Остави све ово овде и хајде са мном. Та куд би се — динула; а ни пристојно није за тебе сада с њима. Чекај! — прекиде старатајка Полину, која поче одговарати, — још нисам довршила. Ништа ја од тебе тражити нећу. Моја кућа у Москви, знаш и сама, — читав дворца; ако хоћеш, узми цео спрат и слободно ти је не силазити до мене читаве недеље, ако ти се не буде свидела моја нарав! Хоћеш ли, дакле, или нећеш?

— Дозволите да вас прво запитам: зар ви заиста намеравате да путујете сад одмах?

— Шалим ли се ја, женска главо, шта ли? Рекла сам, и отпутоваћу. Данас сам профућкала петнаест хиљада здравих рубаља на рулету вашем триклетом. У Подмосковној сам се пре пет година заветовала, да дрвену цркву президам у камен, кад тамо место тога ја овде проћердала све. Сада ја, женска главо, идем да градим цркву.

— А вода, старатајко? Па ви сте овамо дошли да пијете лековиту воду?

— Та остави ме већ једном с том твојом водом! Немој да ме љутиш, Прасковија; је л' намерно, шта ли? Говори, мислиш ли путовати, или не?

— Ја вам, старатајко, много, много захваљујем, одговори Полина топло, — за уточиште, које ви мени нудите. Донекле сте погодили моје стање. Ја сам вам толико захвална, да ћу вам, верујте ми, доћи, па може бити чак и врло скоро; а сада има извесних узрока... важних... и да се решим, сада, овога часа, не могу. Кад бисте остали бар недељу две дана...

— Значи нећеш?

— Значи да не могу. Поред тога, ни у ком случају не могу оставити брата и сестру, пошто... пошто се заиста може десити, да остану као напуштени, и ...ако ме будете узели с дечицом, старатајко, ја ћу вам, наравно, доћи и, верујте, умећу да то од вас заслужим — додаде она ватрено; — а без деце, старатајко, не могу.

— Де, немој ту да ми кмечиш! (Полини није било ни на крај памети да кмечи, и уопште она никада није плакала), и за пилиће наћи ће се већ место, велики је кокошињак. Осим тога, време је да пођу у школу. Дакле, сад нећеш да путујеш! Онда, Прасковија, пази! Желела бих ти свако добро, а знам већ зашто не путујеш? Све ја знам, Прасковија! Онај француски гад неће ти донети никакво добро.

Полина је запламтела. Ја се устресох сав. (Сви знају! Једини ја, према томе, не знам ништа!)

— Де, де, немој се мрштити! Нећу ја сад да ту размазујем. Само гледај да не буде зла, јеси ли разумела? Ти си девојка паметна; биће ме те жао. Него, доста је било, да ми је да вас више не гледам, све колико год вас има! Одлази, збогом!

— Ја ћу, старатајко, да вас испратим, — рече Полина.

— Не треба; немој да ми сметаш; а и дојадили сте ми сви!

Полина пољуби старатајку у руку, али је ова руку истргнула и сама је пољубила у образ.

Пролазећи поред мене, Полина ме погледа брзо и одмах одврати очи.

— Па збогом и теби, Алексије Ивановичу! Само још један сат до воза. А и уморио си се око мене, могу мислити. На, узми ових педесет златника.

— Захваљујем покорно, старатајка, незгодно ми је...

— Де, де! — викнула је старатајка, али тако енергично и толико сурово, да не смедох одбијати, него примим.

— У Москви, кад се будеш клатарио без места, — да дођеш к мени; препоручићу те коме год. А сад, чисти се!

Дошао сам у своју собу и легао на кревет. Мислим, лежао сам тако једно пола сата наузнак, забацивши руке изнад главе. Катастрофа се већ схорила, имало је о чему да се поразмисли. Одлучио сам да сутра неминовно разговарам с Полином. Види, молим те, оног малог француског гада? Дакле, биће ипак истина! Али чега је ту, могло бити у ствари? Полина и Де-Грије! Боже, зар је могуће — њих двоје!

Све је то било просто невероватно. И ја одједном скочим, изван себе, да одмах пођем и потражим мистера Астлеја и да га, по сваку цену, натерам на говор. Разуме се да и у тој ствари он више зна од мене. Мистер Астлеј? Опет једна загонетка за мене!

Кад одједном на мојим вратима куцање. Гледам — а тамо Потапич!

— Добри господине, Алексије Ивановичу, тражи вас госпођа!

— Зашто то? Путује, шта ли? Па има још двадесет минута до воза.

— Узнемирани су, драги господине, с муком седе на месту. „Брже, па брже!“ то јест, да вас зовемо, добри господине; тако вам Христа, пожурите.

Из оних стопа слетео сам доле. Старатајку су

већ извезли у ходник. У рукама је имала портфељ.

— Алексије Ивановичу, хајде напред, да идемо!

— Куда, старатајко?

— Жива бити нећу, ако не повратим. Напред марш, и не питај много! Тамо траје до поноћи, је ли?

Згрануо сам се, размислио малчице, али сам се одмах одлучио.

— Воља ваша, Антонида Васиљевна, али ја не идем.

— Зашто то? Шта то значи? Јесте ли се бунике најели, сви колико год вас има?

— Воља ваша, а после сам себе да корем нећу. Нећу да будем ни сведок ни учесник; ослободите ме тога, Антонида Васиљевна. Ево вам, узмите натраг својих педесет фридрихсдорова; Збогом! — И, метнувши фишек с фридрихсдорима на сточић, поред кога је стојала наслоњача са старатајком, поклоним се и одем.

— Којештарије! — викне старатајка за мном, — немој, молим те, наћи ћу пут и сама! Потапичу, хајде са мном! Дижите, носите!

Мистера Астлеја нашао нисам, те се вратим кући. Касно, тек после поноћи, чуо сам од Потапича, чиме се свршио дан старатајке. Прокоцкала је све што сам јој разменио, то је у нашем новцу још десет хиљада рубаља. Било јој се прикомандовало исто оно Пољаче, коме је она прошли пут дала два фридрихсдора, и све време руководио је у игри. У почетку, док није дошло оно Пољаче, морао је Потапич да ставља улоге, али га је брзо отерала; онда се намах створило оно Пољаче. Као за пакост разумео је руски па је чак помало и на-туцао, мешавином трију језика, тако да су се којекако споразумевали. Старатајка га је цело време непоштедно грдила, и ма да се он без престанка „простирао ничице под ножице панске“, ипак „шта је он према вама, Алексије Ивановичу“, причао је

Потапич. „Према вама се понашала баш као да сте господин, а онај — гледао сам својим очима, нека ме Бог на месту убије, дизао испред носа, са стола. Сама га је она једно два пута ухватила на столу, па га је воштила, господине мој драги, свакојаким га је речима воштила, једном га је чак и за косицу добро чупнула, цела истина, не лажем, тако да су се сви унаоколо почели смејати. Све је прокоцкала, драги господине; све колико је било, све што сте јој разменили. Довезли смо је ми, мајчицу нашу, овамо, — колико што је затражила мало водице да се напије, а онда се прекрстила па у креветац. Намучила се, шта ли, одмах је заспала. Нека би јој Бог послао сневе анђеоске! Уух, доведе ми дошло ово иностранство! — завршио је Потапич, говорећи да није на добро. И да је да што пре одемо у нашу Москву! И чега све нема код нас у кући, у Москви! Врт, цвеће, каквога овде и нема, мирише, јабуке бризгају, ширина, — али не: хоће силом у иностранство! О-јој — јој!...

XIII

Ево већ готово читав месец дана откако нисам ни дирнуо ове моје белешке, започете под утисцима, премда ружним али снажним, свакако. Катастрофа, чије сам приближавање, тада предосећао, заиста је и дошла, али сто пута окрутнија и изненаднија него сам и сам мислио. Све ово било је нешто чудновато, ружно па чак и трагично, бар према мени. Збили су се са мном извесни догађаји — поготово чудесни; тако бар и до сада гледам ја на њих, — ма да, с друге стране гледишта а нарочито судећи по вртлогу у коме сам се ја онда окретао, они једва да су били не баш сасвим обични. Али је за мене највеће чудо то, какав сам став сам ја узео према свим тим догађајима. Ни сад још ја себе не могу да разумем. И све то пролетело је као сан, — чак и страст моја, а она је бар била јака и истинита, али... куд се она сада динула? Богами: мало-мало, па ми пролети кроз главу: „Да ја онда нисам био сишао с ума и да све оно време нисам седео негде у лудој кући, па, може бити, седим још и сада, тако да ми се све оно само причинило, па ми се и сад још само причињава...

Прикупио сам и прочитао своје листове. (Ко зна, можда зато да се уверим, да ли их нисам писао у лудој кући?) Сада сам сам самцит. Наилази јесен, жути лишће. Седим у овом градињу

пуном чаме (о како су пуне чаме немачке варошице) и, место тога да добро размислим о предстојећем кораку, ја живим под утицајем тек минулих осећаја, под утицајем свежих успомена, под утицајем свег оног скорошњег вихра, који ме је онда дочепао у свој вртлог, да ме опет некуда из њега избаци. Час-по па ми се учини, да се ја све још окрећем у томе вихру, и да ће свакога часа да пролети она бура и захвати ме, успут, својим крилом, и ја ћу опет да искочим из регуле и осећања мере, и почећу да се окрећем, окрећем, окрећем...

Уосталом, можда ћу се ја некако и зауставити и престаћу да се окрећем, ако себи будем дао, по могућности, тачан рачун о свему што се догодило за овај месец дана. Опет ме привлачи перо, а понекад и немам никаква посла вечером. Чудновата ствар, да бих имао бар неко занимање, узимам из овдашње никакве библиотеке на прочитање романе Пол-де-Кока (у немачком преводу!), које ја поготову и не трпим, али их читам и — чудим се себи: баш као да се бојим да бих, озбиљном књигом или каквим озбиљним занимањем, могао разрушити чар малочас минуле прошлости. Као да су ми толико драги тај наказни сан и сви од њега преостали утисци, да ме је страх чак и коснути га се чиме год било новим, да се не би развејао у дим? Зар ми је све то толико драго, шта ли? Па да, разуме се, драго; можда ћу се сећати и кроз четрдесет година...

Дакле, лаћам се пера. Уосталом, све ово може се сада испричати делимично и краће: утисци нису више они исти...

Пре свега, да свршим са старемајком. Сутрадан, прокоцкала је све до последње паре, коначно. Тако је и морало да се деси: ко се, од таква света,

једном нађе на томе путу, тај се, као на санкама са снежнога брега, котрља низбрдо све брже и брже. Она је играла цео дан до осам часова увече; ја њеној игри нисам био присутан, и знам само по причању.

Потапич је продежурао поред ње, на станици, цео дан. Она пољска жгадија, која је старемајку упућивала, смењивала се тога дана неколико пута. Почела је тиме што је јучерашње оно Пољаче отерала, оног којег је чупала за косу, и узела је другог, али се тај показао поготову још и гори. Отеравши овога и узевши поново првога, који се за све то време изгнанства није ни одмицао него се гурао иза њене наслоњаче да, час-по, до ње истегне шију, — она је, најзад, коначно пала у очајање. Отерано друго Пољаче, такође, није хтело да оданде оде; један јој се наместио с десне стране, други с леве. Они су се цело време међу собом препирали и грдили због улога и потеза, називали један другог „лајдацима“ и другим пољским љубазностима, да се опет измире, бацали су новац без свакога реда, располагали њеним новцем без сваког разбора. Кад су се посвађали, сваки је стављао улоге на својој страни, један, на пример, на црвено, други одмах ту, на црно поље. Свршило се тиме, да су они старемајци потпуно забунили главу и сасвим је сплели, тако да се најзад, мало те не са сузама у очима, обратила чичици крудијеу молбом да је узме у заштиту и ону двојицу отера. Њих су заиста истога часа отерали, без обзира на њихову вику и протесте; викали су обојица у исти мах и доказивали, да је старемајка њима дужна, да их је у нечем преварила, поступила с њима непоштено, подло. Кукавни Потапич причао ми је све то са сузама у очима, исте оне вечери, после губитка, и тужио се како су набијали џепове новцем, да је он сам видео како су бестидно крали и свакога часа трпали себи у џепове. Искамчи, на пример,

од старамажке пет Фридрихсдорова за свој труд и почне их, ту одмах, стављати на рулет, упоредо са старамажкиним улозима. Добије старамажка, а он виче да је то добио његов улог, и да је старамажка изгубила. Кад су их истеривали, Потапич стаде и каза, да су им џепови пуни злата. Старамажка је одмах замолила крупијеа да изда сходне налоге и, ма колико да су оба она Пољачета викала (као два петла ухваћена у руке), ипак се појавила полиција и њихови џепови сместа били испражњени у корист старамажке. Старамажка, док још није све прокоцкала, уживала је целога тога дана код крупијеа и код целог персонала станице видљиви ауторитет. Мало по мало глас о њој распростро се по целој граду. Сви бањски гости, свих нација, и обични и они најважнији, слегали су се да виде „une vieille comtesse russe, tombée en enfance,“¹⁾ која је већ прокоцкала „неколико милиона.“

Али је старамажка веома, веома мало добила тиме што су је ослободили она два Пољачета. Место њих, одмах се створио на услузи трећи Пољак, који је руски говорио савршено чисто, био одевен као џентлмен, ма да је ипак потсећао на лакеја, с огромним брковима и страшним честољубљем. И тај је љубио „стопе панске“ и „простирао се под стопе панске“, али се у односу на околостојеће понашао дрско и надувено, наређивао је деспотски — једном речи, одмах је себе поставио не као слуга, већ као газда старамажке. Сваки час, код сваког потеза, обраћао се он њој и заклинао се најстрашнијим заклетвама, да је он „пан гонорови“,²⁾ и да не би од старамажкинога новца узео ни једне једине копејке. Он је тако често понављао оне заклетве, да је ова најзад постала сасвим малодушна.

1) Une vieille . — Стара једна руска грофица, подетињчла...

2) Пан гонорови — Господин поштен, од части.

Али будући је тај пан, у истину, у почетку као мало поправио њену игру и почео добијати, старатајка га се већ ни сама није могла да ослободи. После једнога сата, оба пређашња Пољака, што су били изведени из станице, појаве се поново иза старатајчине наслоњаче, опет нудећи услуге, макар у својству потркуша. Поттапич се клео у Бога, да се „гонорови пан“ с њима подмигивао, па им је чак и нешто додавао. Пошто старатајка није ручала и готово није ни напуштала фотељу, један од оне пољске жгадије заиста је био и затребао: отрчао је ту одмах, у железничку ресторацију, и донео јој шољу буљона, а за тим и чаја. Уосталом, трчали су обојица. Али поткрај дана, кад је већ свима било јасно да она губи и последњу новчаницу, иза њене столице начетило се већ целих шест Пољачића, који се дотле ни чули ни видели нису. Међутим, кад је старатајка губила баш онај последњи новац, сви они не само да је више нису слушали, већ је нису ни запажали, привлачили се право преко ње столу, сами узимали новац, сами наређивали и стављали, препирали се и викали, споразумевајући се с паном гоноровим сасвим присно као да су заједно козе пасли, а гонорови пан је већ поготову био и заборавио за постојање старатајке. Чак и онда, кад се старатајка, прокоцкавши све до последње паре, враћала у осам сати увече у хотел, ни ту се још нека три или четири Пољачета није могло да одлучи и остави је, већ су трчкали око оне фотеље, с обеју страна, дерући се из петиних жила и уверавајући, брзо-брзо, како их је старатајка у нечем преварила и мора нешто да им врати. Тако су дошли до самога хотела, одакле су их, најзад, просто најурили буботцима.

По рачуну Поттапича, старатајка је тога дана прокоцкала у свему до деведесет хиљада рубаља, осим новца који је прокоцкала јуче. Све своје обвезнице петопроцентних унутарњих зајмова, све

акције које је понела собом, разменила је једну за другом и уновчила. Ја сам некако изразио чуђење, како је то издржала свих оних седам или осам часова седећи у наслоњачи и готово се не мичући од стола, али Потапич исприча да је једно три пута, заиста, почела много да добија; а, понова повучена надом, није више била у стању да се одмакне. Уосталом, играчи знају како човек може, на једноме месту, преседети за картама и цео дан и ноћ, не скидајући погледа ни с десног ни с левог партнера.

Међутим, целога онога дана, код нас у хотелу збивале су се, такође, веома значајне ствари. Још ујутро, пре једанаест часова, кад је старемајка још била код куће, наши то јест генерал и Де-Грије, одлуче се на последњи корак. Сазнавши да старемајка и не мисли путовати већ се, напротив, опет спрема на станицу, они у целој конклави (осим Полине) дођу к њој, да се с њоме коначно поразговоре, па чак и отворено. Генерал, који је трептао па чак и премирао у души, с обзиром на за по њега ужасне последице, чак је и претерао: после молби и преклињања који су трајали читаво пола часа, и пошто је чак и отворено признао све, то јест све своје дугове па и саму страст своју за *m-elle Blanche* (потпуно је био изгубио главу), генерал узме одједном суров тон па почне чак и викати и ногама лупати на старемајку; викао је, како она срамоти породицу, како је постала скандалом целога града, и, најзад... најзад: „Ви, госпођо, срамотите руско име!“ — викао је генерал, — и „да за то има и полиције!“ Старемајка га је, напослетку, истерала напоље штапом — (правим правцатим штапом). Генерал и Де-Грије саветовали су се тога јутра још један или два пута, и нарочито их је занимало: да ли би се, доиста, на неки начин, могла употребити полиција? Рекло би се, наиме, да је кукаква али уважена старица већ поде-

тињила, растура на коцки последњи новац, и т. д. Једном речи, да ли се, зар, не би могао испословати неки надзор или забрана?... Али је Де-Грије само слегао раменима и у брк се смејао генералу, који већ сасвим није знао шта трабуња и који је журио горе и доле по кабинету. Најзад Де-Грије одмахне руком и изгуби се некуда. Увече се чуло да је сасвим напустио хотел, пошто се претходно врло одлучно и тајанствено поразговорио с *m-elle Blanche*. Што се пак *m-elle Blanche* тиче, она је још од самога јутра почела предузимати коначне мере: сасвим је отурила генерала и није га пуштала чак ни на очи. Кад је генерал потрчао за њом на станицу и сусрео је испод руке с оним малецним кнезом, онда га ни она ни *m-me veuve Cominges* нису ни познале. Није му се јавио чак ни мали кнез. Целога тога дана *m-elle Blanche* је кушала и обрађивала кнеза да се, најзад, коначно и пресудно изјасни. Али авај! Она се страховито преварила у својим рачунима односно кнеза! Та мала катастрофа десила се тек увече; одједном се показало да је кнез го као пушка, па је на њу чак и рачунао, да му она да новаца на меницу, да би се мало поиграо на рулету. *Blanche* га најури с негодовањем и закључа се у својој соби.

Тога дана пре подне отишао сам до мистера Астлеја, или тачније, цело јутро сам провео тражећи мистера Астлеја, али га никако нисам могао да пронађем. Ни код куће, ни у станици ни у парку није га било. Овога пута није чак ни ручао у своме хотелу. Око пет сати га одједном опазим кад је ишао од главног излаза станице у хотел *D'Angleterre*. Журио је и био веома забринут, ма да је тешка ствар на његовоме лицу разликовати бригу или какву му драго другу забуну. Он ми радо пружи руку, уз свој уобичајени узвик: „А!“ али није застао, него је прилично журним кораком продужио пут. Ја сам се онда за њега прилепио;

али је он умео да ми тако одговара, да ја нисам ни стигао да га ма о чему било питам. Поред тога, било ми је однекуд страшно незгодно да заповедам говор о Полини; а он о њој није сам запитао ни једне једине речи. Испричао сам му за старатајку; он саслуша с пажњом и с озбиљношћу и слеже раменима.

— Прокоцкаће све, — приметих ја.

— О јест, — одговори он, — па она је пошла да игра још онда кад сам ја полазио на пут, те сам зато и знао насигурно, да ће прокоцкати све. Ако ми остане времена, заћи ћу на станицу да видим, јер је то занимљива ствар.

— Куд сте путовали? — узвикнух ја, зачудивши се што како то да га досад не запитам.

— Био сам у Франкфурту.

— Послом?

— Јест, послом.

Е, па шта бих да испитујем даље? Уосталом, ја сам још корачао упоредо с њим, али он окрене у хотел *Des quatre saisons*, који је био на путу, климне ми главом и нестане га. Враћајући се кући, мало по мало сам се досетио да, кад бих с њим био разговарао и два пуна сата, ипак не бих дознао баш ништа, зато што... нисам имао шта да га питам! Јест, разуме се да је тако! Ја сада не бих био у стању да ни на који начин формулишем своје питање.

Целога тога дана Полина је час била у шетњи с децом и с дадиљом у парку, час седела код куће. Генерала је већ одавно избегавала и с њим није готово ни разговарала, бар ни о чему озбиљном. Ја сам то одавно приметио. Али знајући у каквом је положају генерал данас, помислих да му је било немогуће избећи је, то јест међу њима није могло да не буде никаквих важних породичних објашњења. Међутим, када сам се, враћајући се у хотел после разговора с мистером Астлејом, срео с Полином и

децом, на њеном лицу се огледала најнепомућенија мирноћа, као да су све породичне буре мимоишле саму њу једину. На мој поздрав климнула ми је главом. Вратио сам се кући сасвим љут.

Наравно, избегавао сам сваки разговор с њоме нити сам се с њом састајао после оног догађаја с Вурмерхелмовима. При том сам се делом правио важан и позирао; али, у колико је више времена протичало, у толико се код мене скупљало све веће негодовање. Чак и да ме ни мало не воли, ипак, чини ми се, не би смела да толико гази моје осећаје и да с толиким ниподаштавањем прима моје изјаве. Та зна она, да је ја у истину волим; та сама је она пуштала, дозвољавала ми да тако с њоме разговарам! Душе ваља, то је код нас почело некако чудновато. Неко време, поодавно већ, има једно два месеца дана, почео сам запажати, да она хоће да ме начини својим пријатељем, повереником, па то донекле и покушава. Али та ствар онда, на неки начин, између нас није кренула напред; ето, у замену за то, остали су данашњи чудни односи; зато сам и почео тако да с њоме разговарам. Али ако је њој моја љубав одвратна, зашто ми просто не забрани да с њоме разговарам?

Не забрањује ми се; чак би ме понекад и сама она позвала на разговор и... разуме се, чинила то смеха ради. Знам поуздано, чврсто сам запазио, — било јој је пријатно, саслушавши ме и наљутивши ме до бола, да ме одједном полије каквим испадом највећег презрења и непажње. А зна добро, да мени без ње живота нема. Ево, прошло је три дана после оног чуда с бароном, а ја већ нисам у стању да поднесем наш растајак. Кад сам је мало пре сусрео код станице, срце ми је толико залупало, да сам пребледео. Али не може ни она да живи без мене! Ја сам јој потребан и — зар је могућно, зар, једино као дворска луда Балакирејев!¹⁾

1) Дворска будала Петра В.ликог.

Има она неку тајну, — то је јасно! Њен разговор са старатајком дубоко ме је ујео за срце. Та хиљаду пута сам је позивао да са мном буде искрена, и зна она добро да сам ја заиста спреман да за њу дадем главу. Али се она вазда извлачила мал-те-не презрењем или би, место жртвовања живота, које сам јој нудио, — од мене захтевала испаде као што је онај с бароном! Зар то није одвратно? Зар је заиста цео свет за њу у томе Французу? А мистер Астлеј? Него ту ствар постаје већ потпуно неразумљива, докле ја, — Боже мој, колике ја муке трпим!

Дошавши кући, у налету гњеза дочепам перо и сročим следеће:

„Полино Александровна, видим јасно да је дошао расплет, који ће, разуме се, да се косне и вас. Понављам последњи пут, је ли вам или вам није потребна моја глава? Ако будем потребан ма за шта било, — расположите, а ја за сада седим у својој соби, бар највећим делом, и никуд не намеравам путовати. Затреба ли, — напишите, или позовите“.

Запечатих и отпратих цедуљицу по слози од ходника, с наређењем да преда у руке. Одговору се нисам надао, али се слуга врати после три минута с извештајем да су „наредили да испоручим поздрав“.

Око седам часова позову ме генералу.

Био је у кабинету, одевен као да се некуд спрема. Шешир и штап лежали су на дивану. Учинило ми се, при уласку, да он стоји на средини собе, размакнутих ногу, оборене главе, и да на глас нешто сам са собом говори. Али, чим ме је погледао, — устремио се на мене готово с узвиком тако да сам и нехотице устукнуо и хтео да утекнем; међутим, он ме ухвати за обе руке и повуче дивану; сам је сео на диван а мене метнуо право спроћу себе у наслоњачу па, не пуштајући ми руке.

уздрхталих усана, са сузама које му одједном заблесташе на трепавицама, поче гласом пуним преклињања:

— Алексије Ивановичу, спасите, спасите, поштедите!

Дуго нисам могао ништа схватити; он је само говорио, говорио, говорио, и све понављао: „Поштедите, поштедите!“ Најзад сам се досетио да он од мене очекује као неки савет; или, боље, напуштен од свих, у тузи и немиру, сетио се мене и позвао ме, да би само говорио, говорио, говорио.

Он је полудео или, бар, у крајњем степену се изгубио. Он је прекрштао руке и био спреман да се преда ме баци на колена, да бих ја — (шта мислите?) — сместа отишао до *m-elle Blanche* и измолно од ње, вратио је савести и наговорио је да се врати њему и уда се за њега.

— Слушајте, генерале, — повичем ја, — па та *m-elle Blanche* мене, по свој прилици, до сада није ни опазила? Шта бих ја могао да учиним?

Али било је узалудно противити се; он није схватао шта му се говори. Починио би говорити и о старамаци, али без сваке везе; још једнако носио се мишљу да позове полицију.

— Код нас, код нас, — поче он, ускипевши одједном негодовањем, — једном речи, код нас, у лепо уређеној држави, где има власти, такве старице одмах се стављају под туторство! Него како, господине мој, јакако, — настави он, падајући одједном у изобличитељски тон, скочивши с места и ходајући по соби; — зар вама то још није познато, господине мој, — обрати се он некаквом мнимоме господину-свом у углу, — онда да знате... него, господине мој... код нас таквим бабама набијају рогу на главу, рогу, рогу, јакако господине мој... Ух, дођавола!

И опет се баци на диван, да ми кроз један минут, готово грцајући, сав задихан, окупи брзо

причати, — како m-elle Blanche за њега неће да пође зато што је место депеше дошла старемајка и да је сад већ јасна ствар, да он неће добити наследство. Њему се чинило, да ја све то још не знам. Почех некако о Де-Грије-у; он одмахне руком:

— Отпутовао! Код њега је у залози све што ја имам; ја сам го као пушка! Онај новац што сте ви донели с пута... онај новац, — не знам колико, чини ми се да је остало још неких седам стотина франака, и доста, господине мој, то је све, а после — не знам, не знам, господине мој!...

— Па како ћете измирити хотел? — узвикнем ја престрављен, — а тек... онда шта?

Он погледа замишљено али, чини ми се, није схватио и није ме, може бити, чак добро ни чуо.

Покушао сам да окренем разговор на Полину Александровну, на децу; он је одговарао ужурбано: да! да! али би истога часа почињао говорити о кнезу, о томе да ће Blanche сада с њиме да отпутује и тада... а тада... — „шта онда да радим ја, Алексије Ивановичу? — обрати се он одједном мени, — Богом Вам се кунем! Шта да чиним ја, — реците, зар то није незахвалност! Па то је незахвалност!

Најзад, почео је плакати као киша.

Шта бисте с таквим човеком; оставити га сама, такође је било опасно; ко зна, могло би што да му се деси. Уосталом, ја сам га се већ некако ослободио, али сам поручио дадиљи да навири што чешће, а осим тога сам се поразговорио и са лакејем од ходника, неким веома паметним дечком; тај ми је, исто тако, обећао да ће такође да мотри.

Тек што сам оставио генерала, кад ето Потанича с позивом старемајци. Било је осам сати, и она се управо вратила са железничке станице после коначног губитка. Отидох до ње; старица је седела у наслоњачи, сасвим измучена и, очевидно, болесна. Марфа јој је давала чашу чаја, коју је

пготову натераше да испије. И глас и тон старамјке силно су се променили.

— Здраво да сте, драги Алексије Ивановичу, — рече она лагано и значајно наклони главу, — извините што вас опет узнемиравам, опростите старој жени. Ја сам, пријатељу мој, онде оставила све, готово сто хиљада рубаља. Био си у праву, што јуче не пође са мном. Сад сам без новаца, немам ни кршене паре. Да се задржавам нећу ни часка, путујем у пола десет. Послала сам до оног твог Енглеза, Астлеја, шта ли, и хоћу да га замолим за три хиљаде франака на недељу дана. Убеди га, молим те, да случајно не помисли којешта, па да одбије. Ја сам ти, брате драги, још доста богата. Имам три села и две куће. А наћи ће се још и која пара, нисам баш све понела. Говорим све ово зато, да човек не би што посумњао... Него, ето и њега! Види се, неки добар човек!

Мистер Астлеј је похитао на први позив старамјке. Не предомишљајући се ни мало и не говорећи много, сместа јој је одбројао три хиљаде франака на меницу, коју је старамјка одмах потписала. Свршивши ствар, поклонио се и журно изашао.

— А сад, хајде и ти, Алексије Ивановичу. Остало ми је нешто мало више од једнога сата времена, — па бих да прилегнем, кости ме боле. Не љути се на мене, на матору будалу. Сад ми више неће пасти на ум да младе окривљујем за лакомисленост, па и оног бедника, оног вашег генерала, и њега је мени грешно сада да окривљујем. Новаца му ипак дати нећу, како би он хтео, зато што је — по моме мишљењу већ сасвим глупав, само ни ја, матора лудача, нисам ништа паметнија од њега. Јест, Бог и у старости долази по своје и кажњава охолост. Па збогом. Марфушице, хајде да ме дигнеш!

Али сам ја желео да старамјку, на сваки начин, испратим. Осим тога, налазио сам се у некаквоме

ишкекивању, све сам чекао да се свакога часа нешто деси. Никако ми се није седело у соби. Излазио сам у ходник, па сам чак сишао и до алеје, да мало пролутам. Моје писмо њој било је јасно и одлучно, а садашња је катастрофа, разуме се, коначна. У хотелу сам чуо за одлазак Де-Грије-а. Најзад, ако ме одбаци као пријатеља, — може бити ме, као слугу, неће да одбаци. Та потребан сам ја њој, затребаћу макар као потркуша, како би друкчије!

Кад је дошло време за воз, отрчах на перон и сместих старемајку у вагон. — „Хвала ти, пријатељу, на твом некористољубивом учешћу, — опрости се она са мном, — а Прасковији да поручиш оно што сам јој јуче говорила, — ја ћу да је чекам.“

Пошао сам кући. Пролазећи поред генералових одаја, сретнем се са дадиљом и распитам о генералу. — Ништа, драги, — одговори она сетно. Ипак сам зашао, али пред вратима кабинета застадох у највећем запрепашћењу. *M-elle Blanche* и генерал кикотали су се на сва уста. *Veuve Cominges* седела је ту, на дивану. Генерал је, очевидно, био просто луд од радости, тепао је свакојаке лудорије и савијао се у нервозноме дугоме смеху, који му је цело његово лице мрешкао у безбројно много ситних борица а очи негде ишчезавале. После сам чуо од исте те Бланше да је она, најуривши кнеза и дознавши за плач генерала, одједном пожелела да га теши, па је наишла за часак. Али кукавни генерал није знао, да му је у томе тренутку била решена судбина и да је Бланш већ почела да се пакује, да већ колико сутра, првим јутарњим возом, одлети у Париз.

Постојах мало на прагу генералова кабинета, али се предомислим и изађем неопажен. Испевши се у своју собу и отворивши врата, у полумраку сам одједном опазио некакву прилику, која је седела на столици, у углу, код прозора. Није се дигла кад сам ја наишао. Приђем брзо, погледам и — стане ми дах: била је то Полина!

XIV

Оте ми се крик.

— Шта је? Па шта је? — запита она некако чудновато. Била је бледа и намргођена.

— Како шта је? Ви? Овде, код мене?

— Кад ја дођем, онда долазим сва. Тако сам навикла. Сад ћете видети; упалите свећу.

Запалих свећу. Она се диже, приђе столу и стави преда ме једно отворено писмо.

— Прочитајте га, — заповедила је она.

— Ово, — ово је рука Де-Грије а! — повичем ја, дограбивши писмо. Руке су ми се тресле и редови играли пред очима. Заборавио сам како је писмо гласило дословце, али ево га, — иако не реч по реч, а оно бар мисао у мисао.

„*Mademoiselle*, — писао је Де-Грије, — неповољне неке околности нагоне ме да нагло отпутујем. Биће, разуме се, да сте и сами приметили, да сам ја нарочито избегавао коначно објашњење с вама све дотле док се не изведу на чисто све околности. Долазак старе (*de la vieille femme*¹⁾) ваше рођаке и њен ружни поступак свршили су потпуно с недоумицом у којој сам се налазио. Будући је моје властито стање пољуљано, ускраћује ми се коначно, да даље гајим слатке наде, којима сам дозволио

¹⁾ De la vieille.. — Старе жене.

себи да се предајем извесно неко време. Веома жалим за прошлошћу, али се надам да у моме понашању нећете наћи ничега што би било недостојно племића и човека од части (*gentilhomme et honnête homme*). Изгубивши готово сав свој новац на дуговима вашем очуху, нашао сам се у крајњој нужди да се користим оним што ми остаје: већ сам обавестио у Петрограду пријатеље, да одмах обаве продају мени заложенога имања; али, знајући да је ваш лакомислени очух проћердао ваш властити новац, одлучио сам да му опростим педесет хиљада франака, па му на тај износ враћам део задљаница на његову имаовину, тако да сте сада стављени у могућност да повратите све што сте изгубили, захтевајући од њега имање судским путем. Надам се, *mademoiselle*, да ће код садашњег стања ствари мој поступак бити за вас од велике користи. Надам се, исто тако, да тим поступком потпуно испуњавам дужност поштена и благородна човека. Будите уверени, да је успомена на вас запечаћена заувек у моме срцу.“

— Па шта, све је ово јасно, — рекох ја, обраћајући се Полини, — зар сте и могли очекивати нешто друго? — додадох ја с негодовањем.

— Ништа ја нисам очекивала, — одговори она очевидно спокојно, али нешто као да јој је подрхтавало у гласу; — одавно сам ја већ све одлучила; читала сам му мисли и сазнала шта он мисли. Он је мислио, да ја захтевам... да ћу наваљивати.... (застала је и, не довршив, угризла се за усну и ућутала.) Намерно сам била удвоstrучила своје презрење према њему, — поче она опет, — чекал сам шта ће да уради? Да је стигао телеграм о наследству, — бацила бих му под ноге дуг оног идиота (очуха) и отерала га! Он ми је већ давно, давно мрзак. О, био је то пре сасвим други човек, хиљаду пута друкчији, а сад, а сад!... О, с коликом бих му срећом бацила сада у подло његово лице

тих педесет хиљада и пљунула бих... и растрљала ногом пљувачку!

— А исправа, — та заложница на педесет хиљада, коју он враћа, па она је код генерала? Узмите је и дајте је Де-Гријеу.

— О, није то! Није то оно!...

— Јест истина, није то! Него на шта би генерал сада био способан? А старемајка? — кликнух одједном ја.

Полина ме погледа некако расејано и нестрпељиво.

— Зашто старемајка? — рече Полина зловољно, — не могу ја у њену кућу... Уосталом, нећу ја никог да молим за опроштај, — додаде она срдито.

— Шта да се ради! — повиках ја — и како сте ви то, реците, како сте могли волети Де-Гријеа! О, подлац, да би подлац! Хоћете ли, да га убијем у двобоју! Где је он сада?

— Он је у Франкфурту, и бавиће се три дана.

— Једна ваша реч и ја ћу отпутовати, још сутра, првим возом! — рекох ја у некаквом глупом усхићењу.

Она прште у смех.

— Па шта, може се још десити да каже: прво да вратите педесет хиљада франака. Него, а зашто би се и тукао?... Какве су то лудорије?

— Та где, где човек да узме тих педесет хиљада франака, — понових ја, шкргућући зубима, — као да их је човек могао да подигне, тек онако, с пода.

— Слушајте: мистер Астлеј? — запитао сам, обраћајући јој се почетком некакве чудновате мисли. Њене очи севнуше.

— Па лепо, зар ти сам хоћеш, да од тебе одем ономе Енглезу! — рече она, гледајући ме у лице продорним погледом и осмехујући се горко. Први пут у животу рекла ми је ти.

Чини ми се да јој се, у томе тренутку, од узбу-

ђења завртела глава, па је одједном села на диван, као у изнемоглости.

Мене као да је ошинула муња; стојао сам и нисам веровао очима, нисам веровао ушима! Па то значи да она мене воли. Она је дошла мени а не мистеру Астлеју! Она, сама, девојка, дошла мени у собу, у хотел, — то ће рећи, компромитовала се јавно пред свима, — а ја, ја стојим пред њом и још не разумем!

Луда једна мисао сенула ми је у глави.

— Полина! Дај ми само један сат! Причекај овде само један сат и... ја ћу се вратити! То... то је неопходно потребно! Видећеш! Буди овде, буди овде!

И ја истрчах из собе, не одговоривши на њен зачуђени упитни поглед; она ми довикне нешто, али се ја нисам вратио.

Јест, буде тако понекад, да се и најлуђа мисао, на изглед најнемогућнија мисао, таквом силином учврсти у глави, да је човек, напослетку, прима као нешто посве остварљиво... И не само то: ако се та идеја здружи са снажном, страсном жељом, може се још догодити да је човек, најзад, и прихвати, као нешто фатално, нужно, предодређено, као ствар која не може да не буде и која не може да се не деси! Можда ту има још што друго, некаква комбинација предосећања, некакав необичан напор воље, самотровање властитом уобразиљом или још нешто, — не знам; али се мени оне вечери (које никада у животу заборавити нећу) десио један чудесан догађај. Ма да се он рачуницом потпуно оправдава, ипак је он за мене још и дан дањи чудесан. И зашто, зашто је та убеђеност тада тако дубоко и тако чврсто засела у мени, и то од када још? Биће да сам ја о томе свакако мислио, — понављам вам, — не као о случају који се може да догоди у броју осталих случајева (па, према томе, може и да се не деси), него као о не-

чем што већ никако не може да се не деси!

Било је десет сати и четврт; ушао сам у станицу с тако чврстом надом и, у исти мах, у толикоме узбуђењу, какво никада дотле осећао нисам. У дворанама с коцком било је још прилично света, иако мање него пре подне.

Пред једанаест часова за коцкарским столовима остају прави, очајни коцкари, за које у целој купалишту постоји једино рулет, који су и допутовали само њега ради, који једва да опажају шта се око њих догађа и ништа их не занима за време целе сезоне, него се само коцкају од јутра до мрака и били би, готово, спремни да се коцкају и целу ноћ до зоре, само да је однекуд могућно. И увек се разилазе мрзовољни, кад се у поноћ затвара рулет. И кад старији крупје, пред затварање рулета, око дванаест сати, најави: „*Les trois derniers coups, Messieurs!*“¹⁾ онда су они у стању да на ова три последња потеза метну на карту све што имају у џепу, — и заиста, ту се највише и губи на коцки. Отишао сам за онај исти сто, где је до малопре седела старемајка. Није било велике тиске, тако да сам врло брзо заузео место стојећи код стола.

Право преда мном, на зеленој чоји, била је нацртана реч: „*Passe*“.²⁾

„*Passe*“ — то је низ бројева од деветнаест до тридесетшест закључно. Први низ пак, од један до осамнаест закључно, зове се „*Manque*“;³⁾ него шта се све то мене тиче? Ја нисам рачунао, ја чак нисам ни чуо, на који је број последњи пут пала лопта, нити сам се о томе обавестио започињући игру, — како би поступио сваки играч који бар нешто мало рачунао. Извадио сам свих својих два-

¹⁾ *Les trois...* — Три последња потеза господо!

²⁾ *Passe* — Добија.

³⁾ *Manque* — Губи.

десет фридрихсдорова и бацио их на „passe“ пред собом.

— *Vingt deux!*¹⁾ — повиче крупије.

Добио сам и поново ставио све; и оно од малочас и добитак.

— *Trente et un,*²⁾ — продера се крупије. Опет добитак. Имам дакле већ осамдесет фридрихсдорова! Гурнем свих осамдесет на дванаест средњих бројева (трострука добит, али две шансе против) — точак се стане окретати и испадне двадесет и четири. Пред мене изнесу три фишека са по педесет фридрихсдорова и још десет златника; са оним старим, обрело се код мене двеста фридрихсдорова.

Био сам као у врућици и гурнуо сву ту гомилу новаца на црвено поље, — да одједном дођем к себи! И само једанпут целе те вечери, за време целе игре, прострујала је кроз мене ледена јеца страха и огласила се дрхтавицом у рукама и ногама. Ја сам у ужасу осетио и у магновењу постао свестан, шта сада за мене значи изгубити! На коцки ми је стајао цео мој живот!

— *Rouge,* — викне крупије, — и ја одахнух; врела јеца разли ми се по целој телу. Исплаћено ми је у новчаницама; у свему четири хиљаде форинти и осамдесет фридрихсдорова! (Тада сам још био у стању пратити рачун.)

Онда сам, сећам се некако, ставио две хиљаде форинти опет на дванаест средњих бројева, и изгубио; ставио сам злато које сам имао и осамдесет фридрихсдорова, и прокоцкао. Опхрва ме махнитост: дочепам последње две хиљаде форинти што ми преосташе и ставим их на дванаест првих бројева, — тек онако, улудо, на празно, без сваког рачуна! Уосталом, био је један тренутак ишче-

¹⁾ *Vingt deux* — 22.

²⁾ *Trente et un* — 31.

кивања, који можда утиском својим личи на утисак m-me Blachard, кад је она, у Паризу, из балона летела на земљу.

— Quatre¹⁾! — викне крупје. У свему, са прошлим потезом, обрело се код мене шест хиљада форинти. Већ сам гледао као победник, сад се ничега више нисам плашио и бацим четири хиљаде форинти на црно. Њих десетак, за мном, устреме се такође на црно. Крупјеи су се згледали и споразумевали. Унаоколо говор и ишчекивање.

Искочи црно. Не сећам се више ни како ми је исплаћено, нити се сећам реда како сам покривао. Сећам се, као у сну да сам већ био добио, чини ми се, некаквих шеснаест хиљада форинти; одједном, у три несрећна потеза, од њих спљискам дванаест; онда гурнем последње четири хиљаде на „passe“ (али при томе већ нисам осећао готово ништа; само сам чекао, некако механички, не мислећи ништа) — и опет добијем; после тога добих још четири пута узастопце. Сећам се само, да сам новац згртао хиљадама; памтим такође, да је најчешће искакало дванаест средњих, за које се везах. Појављивали су се ти бројеви некако редовно, — неизоставно по три, по четири пута узастопце, да ишчезну за једно два пута па да се, после тога, опет врате три четири пута једно за другим. Ту чудновату правилност сретћете понекад у читавим појасима, — и управо то и доводи у забуну оне праве ак-коцкаре и архикоцкаре, који рачунају с писаљком у руци. И каквих страшних ругања судбине буде овде понекад!

Мислим да од мојега доласка није било прошло више од пола часа. Одједном ме крупје извести да сам добио тридесет хиљада форинти а, будући да банка не јамчи за више од сваког појединог пута, рулет ће се затворити до сутра ујутро. До-

¹⁾ Quatre — Четири.

чепях све своје злато, сручих у џепове, узех новчанице и пређох одмах за други сто, у другој дворани, где је био други рулет; за мнош се сјури сва она гомила, тамо ми одмах ослободе место и ја станем покривати, опет насумце и без сваког рачуна. Просто не разумем, шта ме је спасло!

Уосталом, час-по синуо би ми кроз главу мој рачун. Везивао сам се ја и за друге бројеве и шансове, али сам их брзо напуштао и опет покривао, готово без свести. Мора бити, да сам био веома расејан; сећам се да су ми крупније неколико пута поправљали игру. Правио сам грубе грешке. Слепе очи биле су ми мокре од зноја а руке дрхтале. Прискакала ми је у помоћ и она пољска жгадија са својим услугама, али ја нисам слушао никога. Срећа никако да престане! Одједном се диже унаоколо гласан говор и смех. „Браво, браво!“ викали су сви, а неки су чак и у дланове запљескали. И ту сам однео тридесет хиљада форината, и банку су опет затворили до сутра.

— Одлазите, идите! — шапутао ми је нечији глас с десне стране. Био је то неки франкфуртски Јеврејин; он је цело време стојао поред мене и, чини ми се, с времена на време помагао ми у игри.

— Тако вам Бога, одлазите, — прошапта други глас над мојим левим ухом. Дигнем поглед летице. Била је то нека веома скромно и пристојно одевена дама од својих тридесетак година, с некаквим болешљиво-бледим, уморним лицем, али које је још потсећало на њену некадашњу дивну лепоту. У томе тренутку набијао сам џепове новчаницама, које сам просто гужвао у грумење, и скупљао сам злато које је још било остало на столу. Дохвативши последњи фишек од педесет фридрихсдорова, успео сам да га, сасвим неприметно, тутнем у руку бледој дами; пожелео сам силно тада да то учиним, и танки, мршави њени прстићи, сећам се, чврсто су стиснули моју руку, у знак најживље захвалности. Све се то десило у магновењу ока.

Скупивши све, брзо пређем на *trente et quarante*

Код *trente et quarante* седи једна аристократска публика. То није рулет, то су карте. Овде банка одговара за сто хиљада талира одједном. Највећи улог је, такође, четири хиљаде форинти. Ја апсолутно нисам познавао ту игру нити сам јој знао готово ни једног јединог потеза, осим црвено и црно, којих је било и ту. За њих се и вежем. Сва станица згрнула се око мене. Не сећам се, да ли сам тада макар један једини пут помислио на Полину. Ја сам тада осећао некакво неодређено уживање да узимам и да згрћем новчанице, које су преда мном израстале хрпама.

И заиста, баш као да ме је сама судбина гурала напред. Овога пута, као навалице, збила се једна околност, која се, уосталом, прилично често појављује у коцки. Прилепи се срећа, рецимо, за црвено, и не напушта га бар десетак па и свих петнаест пута узастопце; на рулету се то чак није ни памтило, па се причало с највећим чуђењем. Разуме се, сви одмах напуштају црвено а већ, после десетак пута на пример, готово се нико и не усуђује да њега покрива. Али ни на црно, противност црвеном, неће ставити тада ниједан од искусних играча. Искусан играч зна шта значи „ћудљивост случаја“. На пример, чинило би се да, после шеснаестог пута црвеног, седамнаести потез већ мора да падне на црно. На то се новајлије устремљују гомилама, удвајајући и утростручавајући улоге, и страховито губе.

Али ја, по некаквој настраној својој ћуди, приметивши да је црвено искочило седам пута узастопце, намерно се вежем за њега. Убеђен сам, да је ту у половину играло улогу честољубље; било ми се прохтело да зачудим гледаоце безумљем ризика, и — о, да чудна осећања — јасно и разговетно памтим, да је мене намах, заиста без сваког за-

XV.

Сећам се, она ме је необично пажљиво гледала у лице али, не мичући се с места, не мењајући чак ни својега дотадашњега става.

— Добио сам на коцки двеста хиљада франака, — повичем ја, избацујући последњи фишек. Огромна хрпа новчаница и фишека злата запремила је цео сто; нисам био у стању од ње очију одвојити; читаве минуте бих потпуно заборављао на Полину. Час бих почео сређивати све оне хрпе новчаница, слагати их једну на другу, час бих злато издвајао у засебну гомилу; час би остављао све и почео брзим корацима ходати по соби, замишљен, да опет одједном приђем столу и поново почнем пребрајати новац. Изненадно, као да сам тек тад дошао к себи, полетех вратима да их брже боље закључам, два пута окренувши кључ у брави. А онда, дубоко у мислима, застанем пред малим мојим куфером.

— Или зар да све то до сутра метнем у куфер? — запитао сам, окренувши се одједном Полини, и ту сам се намах сетио ње. А она је све време само седела, не мичући се, све на истоме месту, али је пажљиво пратила сваки мој покрет. Некако чудан био је израз њенога лица; није ми се нимало свидео тај израз лица! Нећу се преварити кад кажем, да је у њему била мржња.

Брзо сам пришао њој.

— Полина, ево двадесетпет хиљада форинти.
— то је педесет хиљада франака, па чак и више.
Узмите, баците му их сутра у лице.

Она ми не одговори.

— Ако хоћете, донећу сам, рано ујутро. Је ли тако?

Она одједном прсне у смех. Смејала се дуго.

У чуду и с осећајем туге посматрао сам ја њу. Тај смех много је личио на онај скорашњи, особени, подругљиви њен смех нада мном, који је вазда долазио за време најстраснијих мојих изјава. Најзад је престала и намргодила се; строго ме је посматрала испод очију.

— Нећу да узмем ваш новац, — рече она с презрењем.

— Како? Шта то значи? — повичем ја. — Полина, зашто?

— Ја не узимам новац тек онако, за ништа.

— Нудим вам као најбољи пријатељ; стављам вам на расположење живот.

Она ме погледа дугим, испитивачким погледом, као да ме је тиме хтела да прожме скроз.

— Нудите много, — рече она, смешкајући се;
— љубазница једног Де-Грије-а не вреди педесет хиљада франака.

— Полина, како можете на такав начин са мном да говорите! — повичем ја прекорно, — зар сам ја Де-Грије?

— Ја вас мрзим! Јест... јест!... Не волим вас ништа више него Де-Грије-а, — викнула је она, одједном сенувши очима.

Ту је намах покрила лице рукама и добила хистеричан напад. Полетех к њој.

Појмио сам да јој се, у моме одсуству, морало нешто да деси. Она је била потпуно као ван себе.

— Купи ме! Хоћеш ли? Хоћеш? За педесет хиљада франака, као Де-Грије? — бацала је она у

грчевитоме ридању. Ја је обухватих око струка, љубљах јој руке, ноге, падох пред њом на колена.

Хистеричан напад је пролазио. Она ми стави обе своје руке на рамена и посматраше ме продорним погледом; изгледало је, као да би да нешто прочита на моме лицу. Слушала ме је, али очигледно није чула оно што сам јој ја говорио. Некаква забринутост и замишљеност појавише се на њеноме лицу. Почео сам за њу да страхујем; чинило ми се на сваки начин, да јој се разум мути. Час би ме одједном почела привлачити себи; осмех пун поверења већ би јој затитрао на лицу; и, намах, она би ме одгурнула, да ме поново почне разгледати натмуреним погледом.

Одједном ме окупи грлити.

— Па ти ме волиш, је ли да ме волиш? — говорила је она, — па ти, зар ти... па ти си се због мене хтео да на двобоју тучеш с бароном! — И ту одједном прсне у смех, — као да јој је нешто врло смешно и врло драго прошло кроз памет. Она је и плакала, и смејала се, у исти мах. Кажите, шта сам ја могао да радим? И сам сам био као у грозници. Сећам се; почела ми је нешто говорити, — али ја скоро ништа нисам могао да разумем.

Било је то некако бунцање, некакво тепање, — као да ми је хтела нешто час-пре да исприча, — бунцање, с времена на време прекидано највеселијим смехом, који ме поче плашити. — Не, не, ти мили, ти драги! — понављала је она. — Ти си ми веран! — И опет би ми ставила руке на рамена, опет се у мене упила погледом и наставила понављати: — Ти ме волиш... волиш... и волећеш ме? — Ја с ње нисам скидао очију; никад је још нисам видео у тим наступима нежности и љубави; истина, то је, наравно, било бунцање, али... приметивши мој страсни поглед, намах се стаде подмукло осмехивати; без икаква повода почне одједном о мистеру Астлеју.

Уосталом, о мистеру Астлеју започињала је сваки час (нарочито, кад се оно малочас упињала да ми нешто исприча), али шта управо нисам могао да ухватим потпуно; чини ми се, да му се чак — ругала; понављала је непрекидно да он чека, и знам ли ја да он сада свакако стоји испод прозора? „Јест, јест, испод прозора, — дела отвори, види, ту је он, ту!“ Гурала ме је прозору, али чим бих ја учинио покрет да пођем, окупила би се смејати, и ја бих остао крај ње, а она ме стала грлити.

— Отпутоваћемо, је ли? Још сутра да отпуто-
јемо? — падало би јој одједном, брижно, на памет,
— па... (ту се замислила) — па ћемо... а шта ти
мислиш, хоћемо ли стићи старатајку? Мислим, стићи
ћемо је у Берлину. Шта мислиш, шта ће она рећи
кад је стигнемо, и она нас буде видеела? А мистер
Астлеј?... Е, тај већ неће скочити, с Шлангенберга,
шта мислиш? (Ту се закикотала). Чуј: знаш ли, куд
ће он идућега лета? Хоће да путује на северни пол
научних истраживања ради, па је звао и мене, да
ме поведе, ха-ха-ха! Он каже да ми Руси, без Ев-
ропљана, ништа не знамо и да ни за шта нисмо
способни... Али, и он је добар!! Знам, он генерала
извињава; он вели да *Blanche*... да је страст..., —
не знам, де; не знам, — понови она одједном, као
забунивши се и помевши се у говору. — Јадници,
колико их жалим, и старатајку... Него слушај,
де, куд ћеш ти да убијеш Де-Гријеа? И зар ти,
зар си ти заиста мислио, да ћеш га убити? О,
глупаче један! Зар си могао и помислити, да бих
ти ја дозволила да се тучеш с Де-Гријеом? Та ти
чак ни барона не би био у стању да убијеш, —
додаде она, прснувши одједном у смех. — О, како
си онда био смешан с тим бароном; посматрала
сам вас обојицу с клупе; и како ти се није ишло,
кад сам те ја слала. Колико сам се ја онда смејала,
како сам се смејала, — додаде она кикоћући се.

И опет ме, одједном, окупи љубити и грлити,

страсно и нежно пуиљубљујући своје лице уз моје. Ја већ ништа више нисам мислио нити сам што чуо. Све ми се окретало у глави...

Мислим да је било око седам сати ујутро, кад сам дошао к себи; сунце се пробијало у собу. Полина је седела поред мене и некако чудновато се освртала на све стране, као да излази из неке тмине и прикупља успомене. Она се такође тек малочас пробудила и пажљиво посматрала сто и новац. Мени је глава била тешка и болела ме. Обузе ме жеља да Полину узмем за руку; она ме одједном одгурне и скочи с дивана. Дан који је почињао био је мутан, пред зору је падала киша. Она приђе прозору, отвори га, провуче напоље главу и груди и, подупревши се рукама, а лактове спутивши на банак, проведе тако једно три минута, не осврћући се на мене и не слушајући оно што јој ја говорим. Са страхом долазило ми је у главу: шта ће бити сад, и чиме ће се ово свршити? Одједном се она диже с прозора, приђе столу и, посматрајући ме с изразом бескрајне мржње, рече ми а, усне су јој дрхтале од пакости:

— А сад да ми даш мојих педесет хиљада франака?

— Полина, зар опет, опет? — почео сам ја.

— Или си се можда предомислио? Ха-ха-ха! Да ти их почем није жао?

Двадесет и пет хиљада форинти, одбројаних још јуче, лежало је на столу; узео сам их и пружио њој.

— И сад је тај новац мој? Је ли? Јел'? — питала ме је она злобно, држећи новац у рукама.

— Па он је увек био твој, — рекох ја.

— Е, па онда ево ти твојих педесет хиљада франака! — Она измакне и баци их на мене. Свежањ ме сурово удари по лицу и новчанице се разлете по поду. Учинивши ово, Полина истрчи из собе.

Знам, она, наравно, у томе тренутку није била

при себи, ма да никако не могу да разумем ту тренутну поремећеност. Душе ваља, она је још и дандањи болесна, после читавих месец дана. Али шта је могло бити узроком тога стања и, главна ствар, тога испада? Да ли увређени понос? Или очајање због тога што се одлучила да дође чак и до мене? Да ли јој нисам показао, да сам се понео својом срећом па се стварно, у длаку као и Де-Грије, хоћу да је се отарасим, поклонивши јој педесет хиљада франака? Међутим, тога није било, и то ми каже моја савест. Мислим да ту донекле носи кривицу и њена сујета; сујета јој је дошанула да ми не поверује и да ме увреди, можда јој се све то, и самој, учинило нејасно. У томе случају сам ја, наравно, испаштао за Де-Грије-а и скривио, можда, и без своје велике кривице. Истина, све је то било само једно бунцање; истина је и то, да сам ја знао да је она у бунилу па... нисам обратио пажњу на ту околност. Можда ми она сада тога не може да опрости? Јест, али то је сада; него онда, онда? Та нису толико јаки били њено бунцање и њена болест, да би она могла потпуно да заборави шта чини, идући к мени с Де-Грије-овим писмом? То значи: знала је шта чини.

Ја сам на неки начин, набрзо, гурнуо све моје хартије и целу гомилу мојега злата у постељу, застро је и изишао, једно десетак минута после Полине. Био сам убеђен да је отрчала кући и хтео сам полагаано да се дошуњам до њих, и да у претсобљу запитам дадиљу како је здравље госпођице. Како сам се тек зачудио, кад сам од дадиље, с којом сам се срео на степеницама, дознао да се Полина још није вратила кући и да је дадиља пошла к мени, по њу.

— Малочас, — рекао сам јој ја, — малопре је она отишла од мене, нема ни десет минута, куд ли је то могла да се дене?

Дадиља ме погледа прекорно.

Међутим, створила се читава афера, која је већ оптицала по хотелу. Код вратара и код обер-келнера већ се шапутало, да је фрајлајн ујутро, у шест сати, истрчала из хотела, на кишу, и потрчала у правцу према Hotel d'Angleterre. Из њихових речи и наговештаја приметио сам, да они већ знају да је она целу ноћ провела у мојој соби. Уосталом, већ се причало о целој генераловој породици: прочуло се да је генерал јуче био изгубио памет и да је плакао да се хотел орио. При томе су причали како је старатајка, која је долазила, у ствари његова мати, а зато је и потегла чак из далеке Русије, да сину забрани брак са m-elle de Cominges и да ће га, ако не послуша, лишити наследства, те будући он заиста није послушао, грофица је, на његове очи, намерно прокоцкала сав свој новац на рулету, да он баш ништа не би могао добити. „Diese Russen¹⁾!“ понављао је обер келнер с негодовањем, вртећи главом. Други су се смејали. Обер-келнер је спремао рачун. За мој добитак већ се дознало; Карл, мој ходнички слуга, први ми је честитао. Него није мени било до њих. Појурио сам у хотел d'Angleterre.

Још је било рано; мистер Астлеј није примао никога; дознавши да сам то ја, изађе у ходник и стане преда ме, управивши на мене, ћутећи, оловни свој поглед у очекивању шта ћу да кажем? Запитах за Полину.

— Она је болесна, — одговори мистер Астлеј, гледајући ме и даље чврсто у очи и не скидајући с мене погледа.

— Дакле, она је заиста код вас?

— О, јест; код мене.

— Па, како ви то... ви намеравате да је држите код себе?

— О јест, намеравам.

¹⁾ Diese Russen — О, ти Руси!

— Мистер Астлеју, па то ће изазвати скандал; то не може. Поред тога, она је сасвим болесна; ви то, може бити, нисте опазили?

— О јест, опазео сам и већ сам вам казао да је болесна. Да није болесна, она код вас не би провела ноћ.

— Ви, дакле, и то знате?

— Знам и то. Она је јуче пошла овамо, и ја бих је одвео својој рођаци, али пошто је била болесна, погрешила је и дошла к вама.

— Видите, молим вас! Па честитам, мистере Астлеју! Уосталом, дајете ми једну мисао: да нисте случајно целу ноћ престојали испод прозора? Мис Полина ме је целу ноћ терала да отварам прозор и да видим, — да ли однекуд не стојите под прозором, и страшно се смејала.

— Је л' те? Не, нисам стојао под прозором; али чекао сам у ходнику и лутао унаоколо.

— Па њу треба лечити, мистере Астлеју.

— О јест, већ сам позвао лекара, а ако она умре положићете ми рачуна због њене смрти.

Ја сам се изненадио. „Слушајте, мистере Астлеју шта ви то хоћете?“

— А је ли истина, да сте јуче добили на коцки двеста хиљада талира?

— У свему само сто хиљада форинти.

— Ето, видите! Онда путујте још овога јутра у Париз.

— Зашто то?

— Сви Руси, кад имају паре, путују у Париз, — објаснио је мистер Астлеј гласом и тоном као да чита из књиге.

— Шта ћу сад, у лето, у Паризу? Ја њу волим, мистере Астлеју! Знате и сами.

— Је л' те? Ја сам убеђен да не. При том, ако останете овде, извесно ћете прокоцкати све и нећете имати су чим да путујете у Париз. Дакле збогом, ја сам потпуно убеђен, да ћете ви данас отпутовати у Париз.

— Лепо, збогом, само што ја у Париз нећу. Размислите мало, мистере Астлеју, шта ће све сада да буде код нас! Једном речи, генерал... па сад ово с мис Полином, — па то ће одјекнути у целоме граду.

— Јест, по целоме граду; али генерал, чини ми се, о томе и не мисли, и није му до тога. Уз то, мис Полина има потпуно право да живи онде где она хоће. Што се пак саме те породице тиче, сасвим се оправдано може рећи, да та породица више и не постоји.

Отишао сам, смешкајући се чудној убеђености тога Енглеза да ћу ја у Париз. „Међутим, тај намерава да ме убије из пиштоља у двобоју, — мислио сам ја, — ако m-elle Полина буде умрла, — дакле, још и то!“ Кунем се, било ми је жао Полине, али чудновата ствар, — од онога тренутка када сам се јуче дотакао коцкарскога стола и почео згртати хрпе новаца, моја љубав као да је стукнула у позадину. Ово ја говорим сада; али тада ја све то нисам запажао јасно. Па зар сам ја заиста коцкар, зар сам ја заиста... тако настрано волео Полину? Не, ја је још и дандањи волим, види Бог. А онда, кад сам изишао од мистера Астлеја и пошао кући, ја сам искрено патио и кривио себе. Него... него ту се са мном десила једна крајње чудновата и глупа ствар.

Хитао сам генералу, када се одједном, у близини њиховога стана, отворе врата и неко ме позове. Била је то m-me veuve Cominges; а позвала ме је по наређењу m-elle Blanche. Ушао сам у стан m-elle Blanche.

Држале су мали стан, само две собе. Чуо се смех и вика m-elle Blanche из спаваће собе. Дизала се из постеље.

— Е, c'est lui!! Viens donc, bêta!¹⁾ Је ли истина,

¹⁾ C'est lui .. -- Он!! Та ходи лудо.

que tu as gagné une montagne d'or et d'argent? J'aimerais mieux l'or.¹⁾

— Добио сам, — одговорих ја, смејући се.

— Колико?

— Сто хиљада форинти.

— Bibi, comme tu es bête.²⁾ Та, улази овамо, не чујем ништа. Nous ferons bombance, n'est-ce pas?³⁾

Уђем к њој. Она се ваљушкала под јорганом од ружичастог атласа, испод кога су вирила црн-пураста, здрава, дивна рамена, — рамена, која човек ако види једино кад сања, — којекако прикривена батистаном кошуљом оперваженом јединствено белим чипкама, — што је изванредно пристајало њеној црнпурастој кожи.

— Mon fils, ast-tu du coer?⁴⁾ — повиче она, видевши ме, и удари у кикот. Она се одувек смејала врло весело, па понекад чак и искрено.

— Tout autre⁵⁾... — отпочнем ја, парафразирајући Корнеја.

— Ето видиш, vois-tu⁶⁾, — удари она одједном торокати, — пре свега, да ми пронађеш чарапе, да ми помогнеш да се обујем, — и друго, si tu n'es pas trop bête, je te prends à Paris⁷⁾. Знаш, путујем овога часа.

— Овога часа?

— Кроз пола сата?

И заиста, све је већ било спаковано. Сви куфери и све ствари чекали су спремни. Кафа је већ давно била донесена.

1) .. quietu as... -- ...да си добио читаво брдо злата и сребра. Ја волијем злато.

2) Bibi... -- Е, јеси глуп, Биби!

3) Nous ferons... Ала ћемо да се проведемо, је л' да?

4) Mon fils... -- Имаш ли срца, сине?

5) Tout autre... -- Други би сваки...

6) Vois-tu... -- Видиш, видиш?

7) ... si tu n'es pas... -- ако не будеш одвише глуп, повешћу те у Париз.

— Eh bien, je l' хоћеш, tu verras Paris. Dis donc, qu'est-ce que c'est qu' un outchitel? Tu étais bien bête, quand tu étais outchitel¹⁾. Па где су ми чарапе? Та хоћеш ли ме већ једном почети да обуваш?

Она пружи заиста чаробну ножицу, црнпурасту, мајушну, неунакажену, као готово све оне ножице што изгледају тако малецне у ципелама. Ја се почнем смејати и станем на њу навлачити свилену чарапицу. M-elle Blanche је, међутим, седела на кревету и цвркулала.

— Eh bien, que feras-tu, si je te prends avec²⁾? Друго, je veux cinquante mille francs³⁾. Даћеш ми их у Франкфурту. Nous allons à Paris⁴⁾; тамо ћемо живети заједно et je te ferai voir des étoiles en plein jour⁵⁾. Видећеш жене, какве још никад у животу ниси видео. Чујеш...

— Стани, па кад теби дам педесет хиљада франака, шта ће мени да остане?

— Et cent cinquante mille francs⁶⁾, то си заборадио, и поврх тога, пристајем да живим у твоје стану месец-два дана, que sais-je⁷⁾! Ми ћемо, наравно, за та два месеца да списамо оних сто педесет хиљада франака. Видиш, je suis bonne enfant⁸⁾ и кажем ти унапред, mais tu verras des étoiles⁹⁾.

— Како, све за два месеца!

¹⁾ Eh bien.. — Па, је л' хоћеш, да видиш Париз. Је ли, молим те, шта је то учитељ. Био си страшно глуп, кад си био учитељ.

²⁾ Eh bien.. — Је ли, шта ћеш радити, ако те поведем.

³⁾ ... je veux — ... тражим педесет хиљада франака.

⁴⁾ Nous allons... — Идемо за Париз.

⁵⁾ et je te ferai... — и учинићу да гледаш звезде усред бела дана.

⁶⁾ Et cent... — А сто педесет хиљада франака...

⁷⁾ ... que sais-je — ... шта знам ја.

⁸⁾ ... je suis bonne — ... добра сам ја мала...

⁹⁾ mais tu.. — али ћеш видети све звезде.

— Како! И то тебе ужасава! Ah, vil esclave¹⁾! Па знаш ли ти, да један месец таквога живота више вреди од целога твога живота. Један месец дана — *et apres le deluge!* Mais tu ne peux comprendre, va²⁾! Иди, одлази, ниси ти тога вредан! Јаој, que fais-tu³⁾)?

У томе тренутку обувао сам другу ножицу, али не отрпех него је пољубим. Она је истргне и почне ме лупкати вршком ноге по лицу. Напослетку ме је сасвим отерала. „Eh bien, mon outchitel, je t'attends, si tu veux⁴⁾); кроз четврт сата полазим!“ — викнула је она за мнош.

Вративши се кући. био сам већ — као омађијан. Шта ћу, нисам ја крив, што ми је *m-elle* Полина цео свежањ треснула у лице и колико јуче мени претпоставила мистера Астлеја. Некоје од развејаних новчаница још су се ваљале на поду; њих сам покупио. У томе тренутку отворе се врата и укаже се сам обер-келнер главом (који ме пре није хтео ни да види) с позивом: можда ћу изволети да се преселим доле, у одличан апартман, у коме је све до сада становао гроф В.

Постојох мало, размислих:

— Рачун! — повичем ја, — путујем одмах, за десет минута. — „Кад је у Париз, нека буде у Париз! — помислих за свој рачун, — биће да ми је тако суђено!“

Кроз четврт часа смо, заиста, седели у троје, у општем породичном вагону: ја, *m-elle Blanche et m-me veuve Cominges* *M-elle Blanche*, посматрајући ме, кикотала се до хистеричног наступа. *Veuve Cominges* јој је секундирала; не бих могао рећи, да сам се осећао весео. Живот ми се ломио, али сам

³⁾ Ah, vil... -- О робе ниски!

¹⁾ ... et apres... -- ... а после нека дође и потоп! Него ниси ти у стању да разумеш, марш!

²⁾ ... que fais-tu... -- ... шта то радиш?

³⁾ Eh bien, mon outchitel... -- Па, учитељу мој чекају те ако хоћеш...

од јучерашњег дана већ навикао да све стављам на последњу карту. Можда је доиста истина, да нисам био у стању поднети новац, и да ми је ударио у главу. *Peut-être, je ne demandais pas mieux*¹⁾. Мени се чинило, да се за неко време, — али само привремено, мењају декорације. — „Али ћу кроз месец дана бити овде, и онда, а онда ћемо нас двојица још да повучемо клипка, мистере Астлеју!“ Не, како се сада присећам, ја сам се и онда осећао страшно тужан, премда сам се као бесомучан кикотао са оном лудицом *Blanche*.

— Та шта је теби! Баш си глуп! О, како си глуп! — узвикивала је *Blanche* прекидајући смех и почињући да ме озбиљно грди. — Па да, па да, јесте, проћердаћемо твојих двеста хиљада франака, али зато, *mais tu seras heureux, comme un petit roi*²⁾; сама ћу ти везивати машну и упознаћу те с *Hortense*³⁾. А кад будемо утуцали сав наш новац, доћи ћеш овамо и опет ћеш срушити банку. Шта су ти казали Јевреји? Главна је ствар смелост, а ти је имаш, и нећеш ми још само једанпут доносити паре у Париз. *Quant a moi je veux cinquante mille francs de rente et alors*⁴⁾...

— А генерал? — Запитао сам ја њу.

— А генерал, свакога дана, у ово време, иде да ми набави букет. За овај пут сам намерно наредила, да ми се пронађе најређе цвеће. И вратиће се кукавац, кад тамо — птичица одлетела. Долећеће за нама, видећеш. Ха ха-ха! Биће ми особито мило. У Паризу ћу га већ моћи да употребим; овде ће за њега да плати мистер Астлеј...

И ето, на такав сам начин ја онда отпутовао у Париз.

¹⁾ *Peut-être*... Ко зна, можда нисам ни тражио ништа друго.

²⁾ ... *mais tu*... -- ... али ћеш зато бити срећан, као мали цар.

³⁾ *Hortense*... -- Хортензија [женско име исте такве демимонткине].

⁴⁾ *Quant a* ... А што се мене лично тиче, не тражим више од 50.000 франака ренте, и према томе...

XVI.

Шта да вам кажем о Паризу? Све је то било наравно, као у бунилу, и једна лудорија. Провео сам у Паризу свега нешто преко три недеље, и у томе року су били потпуно утуцани мојих сто хиљада франака. Говорим само за сто хиљада; осталих сто хиљада дао сам *m-elle Blanche* у готову новцу, педесет хиљада у Франкфурту и после три дана, у Паризу, дао сам јој још педесет хиљада франака у меници, за коју ми је, уосталом, кроз недељу дана узела и новац, „*et les cent mille francs qui nous restent, tu les mangeras avec moi, mon outchitel*“.¹⁾ Она ме је стално називала учитељем. Тешко је замислити на овоме свету веће рачундије, тврдице и прљавце од ове багре створова, подобних *m-elle Blanche*. Али то односно њихових властитих новаца. Што се пак тиче мојих хиљада франака, она ми је касније просто изјавила да су јој оне биле потребне за прво њено уређење у Паризу, „тако да ја сада већ стојим на пристојној ноzi, једанпут за свагда, и сад ме већ нико више неће стровалити, бар сам тако удесила“, додала је она. Уосталом, ја готово и не видех оних сто хиљада; новац је цело време држала она, а у моме

¹⁾ „*et les cent* .. -- а оних сто хиљада франака што сам још остају, њих ћеш појести са мном, учитељу мој.

сновчанику, у који је она посведневно турала нос, никад се не би накупило више од сто франака, и готсво увек било је мање.

— Де кажи, шта ће теби новац? — казала би она тако понекад с најпростијим изразом лица, и ја се с њом нисам препирао. Зато је она опет лепо, баш лепо за тај новац уредила свој стан и, када ме је касније одвела на насеље, рекла ми је, показујући собе: „Ето шта се с рачуном и са укусом може да учини и с најмизернијим средствима.“ Та мизерија стала је, ипак, ни мање ни више него педесет хиљада франака. С осталих педесет хиљада добавила је фијакер, коње, осим тога приредили смо два бала, то јест два посела, на којима су биле и Hortense, и Lisette, и Cléopâtre, — жене изванредне у многим и у многоме погледу, па чак и далеко не ружне. На овим двома вечеринкама био сам принуђен да играм страховито глупу улогу домаћина куће, да дочекујем и недавно обогаћене и ужасно тупе трговчиће, немогуће по незнању и бестидности, разне војне поручнике и бедне ауторчиће, и новинарске бубице, који су сви дошли у помодним фраковима, с бледо жутим гласе-рукавицама и с честољубљем и надувеношћу у толиким размерама, колике се чак ни код нас у Петрограду не могу замислити, — а то је већ много да се каже. Њима је чак пало на памет и да ми се ругају, али сам се ја надерао шампањца и нестао у задњој соби. Све је то за мене било огавно у највишем степену. „C'est un outchitel, — говорила је о мени Бланша, — il a gagné deux cent mille francs,¹⁾ и који без мене не би знао, како да их потроши. А после ће опет у учитеље; — можда ће који од вас знати неко празно место? Треба за њега да се нешто учини“. По шампањац

¹⁾ C'est un outchitel... -- Он је учитељ... добио је на коцки двеста хиљада франака...

сам трчкарао врло често, јер сам се непрестано осећао врло сетан и било ми је до крајности досадно. Живео сам у најбуржоаскијој, у најмеркантилнијој средини, где се рачуна и мери на теразијама сваки маријаш. Прве две недеље дана *Blanche* ме много није волела, ја сам то био опазио; душеваља, обукла ме је кицошки и сама ми је свакога дана везивала машну, али ме је у души искрено презирала. Ја на то нисам обраћао ни најмању пажњу. Пун досаде и сетан, почео сам одлазити обично у *Château des Fleurs*, где сам се, редовно, сваке вечери опијао и учио канкан (који се тамо игра одвратно), па сам у томе, временом, у неку руку постао чак и нека знаменитост. Најзад је *Blanche* нањушила какав сам: она је унапред, на неки начин, створила себи представу, да ћу ја, за цело време нашег заједничког живљења, ићи за њом сустопице с писаљком и парченцетом хартије у руци, па ћу само да срачунавам, потрошила толико и толико, украла толико, толико и толико ће још да потроши, и толико да украде? И, већ се само по себи разуме, била је убеђена, да ће због сваких десет франака долазити до праве правцате баталије. За сваки мој напад, који је она ишчекивала као у воску, она би благовремено спремила своје приговоре; али, не дочекавши од мене никаквих напада, у почетку се сама упуштала у приговарања. Понекад окупи тако, све прашти, али видећи да ја ћутим, — најчешће ваљајући се на софи и нетремице бленући у таваницу, — чак би се, на крају крајева, и зачудила. Прво је она мислила, да сам ја просто глуп., „*un ouchtitel*“, па је на пречац прекидала објашњавање, вероватно с мишљу: „па глуп је; нема смисла отворати му очи, кад сам не разуме“. Оде тако, али се кроз неких десетак минута опет врати (то се дешавало за време њених најбешњих трошкова, који савршено нису одговарали нашим средствима; на пример, променила је коње и купила нови пар за шеснаест хиљада франака).

— Па ти се, bibi, баш не љутиш? — прилазила би она мени.

— Н-н-не! Доја-а-дила си ми! — говорио сам ја, отурајући је руком, али је то за њу било тако занимљива ствар, да је одмах села поред мене.

— Видиш, то што сам се решила да платим толико, било је само зато што су се продавали сасвим случајно. Могу се увек препродити за двадесет хиљада франака.

— Верујем, верујем; коњи су дивни и ти имаш сада сјајне кочије; могу затребати; и доста.

— Дакле, ти се не љутиш?

— Ама зашто? Радиш врло паметно што се снабдеваш некојим стварима, које су ти неопходно потребне. Све ти то после може добро доћи. Видим да је за тебе веома потребна ствар, да себе ставиш на такву ногу; како би друкчије скуцала милион? Овде је наших сто хиљада франака само почетак, једна кап у мору.

Blanche, која се понајмање надала од мене таквим судовима (место вике, и пребацивања, замислите!), као да је пала с неба.

— Па ти... такав си ти дакле! *Mais tu as l'esprit pour comprendre. Sais-tu, mon garçon¹⁾*, ти макар да си учитељ, — али требало је да си се родио као принц! Ти, дакле, не жалиш, што нам новац тако брзо измиче?

— Нека га, само да је што пре!

— *Mais... sais-tu... mais dis donc²⁾*, је си ли ти богат? *Mais sais-tu³⁾*, па ти већ и сувише презиреш новац. *Qu'est ce que tu feras après, dis donc⁴⁾*?

— *Après⁵⁾*, поћи ћу у Хомбург и поново до-

¹⁾ *Mais tu as...* -- Па ти имаш духа, да разумеш. Е знаш, мали мој...

²⁾ *Mais... sais-tu... mais dis donc* -- Него... знаш шта... слушај, молим те...

³⁾ *Mais sais-tu* -- Е, чујеш...

⁴⁾ *Qu'est ce que...* -- Шта ћеш радити после је ли?

⁵⁾ *Après* -- После.

бити на коцки сто хиљада франака.

— Oui, oui, c'est ça, c'est magnifique¹⁾! И ја знам да неизоставно мораш добити и да ћеш га донети овамо. Dis donc²⁾, па ти ћеш још учинити да те ја изистински заволим. Eh bien³⁾, зато што си такав, ја ћу те све ово време волети и нећу те ни један једини пут да изневерим. Видиш, ма да те ја све ово време нисам волела, parce que je croyais, que tu n'es qu'un outchitel (quelque chose comme un laquais, n'est ce pas?⁴⁾), ја сам ти ипак била верна, parce que je suis bonne fille⁵⁾.

— Де, не лажи! А шта је било с оним Албером, та с оним гаравим официрчићем, мислиш нисам видео прошли пут!

— Oh, oh, mais tu es...⁶⁾

— Хајде, не лажи; а ти мислила да се ја љутим? Пљујем ја на то; il faut que jeunesse se passe⁷⁾. Нећеш га ваљда терати, ако је био пре мене а волиш га. Само му недај новаца, јеси ли чула?

— Па ти се ни за то не љутиш? Mais tu es un vrai philosophe, sais-tu? Un vrai philosophe!⁸⁾ по-вече она у усхићењу, — Eh bien, je t'aimerai, je t'aimerai — tu verras, tu seras content!⁹⁾

И доиста, од тога доба она се за мене чак као и везала, па чак и у пријатељству, и тако је истекло наших последњих десет дана. Обећаних

¹⁾ Oui, oui... -- Да, да, па да, сјајно!

²⁾ Dis donc -- Слушај...

³⁾ Eh bien -- Е лепо...

⁴⁾ ...parce que je... -- зато што сам мислила да си само један обичан учитељ (нешто као лакеј, је л' да?).

⁵⁾ ...parce que je suis bonne fille -- ...зато што сам добра девојка.

⁶⁾ Oh, oh... -- О, о, па ти си...

⁷⁾ ...il faut que... -- ...мора младост да протера своје.

⁸⁾ Mais tu es un vrai... -- Па ти си прави филозоф, знаш ли ти то! Прави правцати филозоф.

⁹⁾ Eh bien... -- Знаш ја ћу те волети, волећу те -- видећеш већ, бићеш задовољан,

„звезда“ видео нисам; али је у понеком погледу заиста одржала реч. Поврх тога, упознала ме је с Hortense, која је била чак и претерано изванредна жена у својој врсти и у нашем малом кругу била називана Therese philosophe¹⁾...

Уосталом, нема потребе о томе говорити на дугачко и на широко; све ово могло би пружити материјала за засебну једну причу особена колорита, коју ја нећу да утискујем у ову приповест. Ствар је у томе, да сам ја свима силама желео, да се све ово сврши што пре. Али је наших сто хиљада франака досегнуло, како оно рекох, готово за цео месец дана, — чему сам се ја искрено чудно: у најмању руку за осамдесет хиљада од тога новца Бланш је себи накуповала разних ствари, и ми смо појели не више од двадесет хиљада франака, па је — ипак достало. Бланш, која је поткрај према мени била готово сасвим искрена (бар ме у некојим стварима није варала), признала је да на мене бар неће пасти дугови, које је била принуђена учинити — „Нисам ти давала да потписујеш рачуне и менице, — говорила је она мени, — зато што ме те је било жао; друга нека би то учинила неизоставно и отерала би те у апсу. Видиш, видиш, колико сам те ја волела, и како сам ја добра! Шта ће ме само стати та ђаволска свадба“!

Заиста, имали смо свадбу. Била је она већ о сајмоме свршетку нашега месеца, и морам претпоставити да је на њу отишао и онај баш последњи талог од мојих сто хиљада франака; тиме се ствар и свршила, то јест тиме је завршен наш месец, и ја сам после тога формално отишао у оставку.

А десило се овако: недељу дана после нашег свечаног настанења у Паризу, допутовао је генерал. Допутовао је право Бланши, и после прве посете код нас тако рећи и остао. Неки мали стан, душе

¹⁾ Therese... -- Тереза филозоф.

ваља, имао је негде. Бланша га дочека с радошћу, уз врисак и кикот, па га чак окупи и да грли; ствар је испала тако, да га сама она није више пуштала од себе, и он је морао да за њом иде свуда: и на булевар, и на јахање, и у позориште, и познаницима. За ту употребу генерал је још ваљао; био је довољно велможан и пристојан, — готово висока раста, бојених бакенбарди и с огромним брчинама (пре је служио код кирасира), личан, иако мало отомбољена лика. Манире је имао ванредне, фрак је носио врло вешто. У Паризу је почео носити своје ордење. С таковим прошетати булеваром не само да је било могућно него, ако је могуће тако се изразити, чак и препоручљиво. Доброме и глупавомере генералу било је све то страшно мило; он је рачунао на сасвим нешто друго, кад је дошао до нас по своје доласку у Париз. Дошао је онда мал'те не дрхтећи од страха; мислио је да ће се *Blanche* развикати и наредити да га истерају; и зато, кад се тако окренула ствар, он је просто пао у усхићење и цео тај месец дана провео у некаквом блесаво-усхићеноме стању; а таквога сам га и оставио. Тек овде дознао сам све појединости, како је, после тадашњег нашег изненаднога одласка из Рулетенбурга, он тога јутра имао као неки наступ. Пао је у несвест, а после тога је, готово читаву недељу дана, био као суманут и трабуњао је којешта. Лечили су га, али је он одједном све напустио, сео на воз и докотурао се у Париз. Разуме се да је Бланшин дочек за њега био најбољи лек; али су знаци болести остали још дуго и дуго, без обзира на његово радосно и усхићено стање. Да разлаже или макар да води и најмање озбиљан разговор, он већ никако није био у стању; у таквим случајевима он је свакој речи додавао „хм“ и климао главом, — тиме се и извлачио. Често се смејао, али некаквим нервозним, болесним смехом, као да прескамуче; у другим приликама седео би по чи-

таве сате мрк, као ноћ, намргодивши густе своје веће. Много којечега се чак није више ни сећао; до немогућности је постао расејан и добио навику да сам са собом разговара. Једина *Blanche* могла је да у њега удуне живота; па и ти наступи мргодног, туробног стања, кад би се завлачио у кут, значили су само то да одавно већ није видео Бланшу, или да се Бланш некуда одвезла а није га повела собом, или га при поласку није помазила. При томе он сам не би рекао шта му је жеља, нити је био свестан тога да је сетан и туробан. Кад проседи тако сат или два (приметио сам то једно два пута, кад је Бланш одлазила на цео дан, вероватно Алберу), одједном би се почео освртати на све стране, устумарао би се, окретао тамо и амо, присећао и све би као да нешто каже; али, не видећи никога и, тако, не сетив се шта је то хтео запитати, опет би западао у заборавност све дотле док не наиђе Бланш, весела, жива, раскошно одевена, са оним својим звучним кикотањем; притрчала би му, почела га дрмусати па би га чак и љубила, — чиме би га, уосталом, ретко чествовала. Једном јој се генерал у толикој мери обрадовао, да се чак и заплакао — нисам се мало зачудио.

Бланш, од првога часа када се он код нас јавио, почела је одмах за њега код мене да адвокатише. Пуштала се чак и у речитост; потсећала ме, да је генерала изневерила мене ради, да му је била поготову вереница, дала му реч? да је он због ње напустио породицу и да сам ја, најзад, био код њега у служби па би требало да то осећам, и да — како ме само није стид... Ја сам све ћутао, а она страшно торокала. Напоследку сам ја прснуо у смех, па се на томе и свршило, то јест она је прво помислила да сам ја нека будала, да се, најзад, заустави на мисли, да сам ја један веома добар и помирљив човек. Једном речи, имао сам срећу да поткрај потпуно заслужим пуну благонаклоност

ове одличне девојке. (Уосталом, Бланш је била једна до крајности добра девојка, — али у својој врсти, наравно; у почетку је нисам умео да оценим.) — „Ти си паметан и добар човек, — говорила би ми она, тако, пред крај, — и... и... жалост убога, што си толика будала! Ти никад ништа нећеш имати!“

*Un vrai russe, un calmouk*¹)!“ — неколико пута ме је слала да по улицама шетам генерала, у длаку као кученце с лакејем. Уосталом, водио сам га и у позориште, и у *Val-Mabile*, и по ресторанима. За ово је Бланш и новац давала, премда је генерал имао својих пара и много волео да пред светом вади портфељ. Једном сам морао чак и силу да употребим, да му не дозволим да купи брош од седам стотина франака, који га је саблазнио у Палероајалу и који је он, по сваку цену, хтео да поклони Бланши. Та шта је за њу брош од седам стотина франака! А генерал у свему није имао ни хиљаду франака. Никад нисам могао дознати одакле те паре њему? Претпостављам да су од мистера Астлеја, у толико пре што је он платио њихов хотелски рачун. Што се пак тиче тога како је генерал све ово време на мене гледао, мени се све чини, да се он чак није ни досећао какви су моји односи са Бланшом. Иако му је некако нејасно дошло до ушију, да сам ја на коцки добио читав капитал, ипак је држао као сигурно, да сам ја, у неку руку, Бланшин домаћи секретар или чак, може бити, и слуга. Бар разговарао је са мном с висине, као и пре, у тону старешине, па чак би се понекад упустио и да ме резили. Једном нас је, код куће, страшно насмејао, и мене и Бланшу, ујутру, при кафи. Он није био неки особито увредљив човек; кад тамо, нашао се на мене увређен, а зашто — не разумем ни дандањи. Али, наравно, није разумео

¹ *Un vrai...* -- Пјави Рус, Калмик.

ни он сам. Једном речи, заподенуо је говор без конца и краја, а *batons-rompus*¹⁾, викао да сам ја дериште, да ће он већ научити памети... показаће... и тако даље. Али од свега тога нико није разумео баш ништа. *Blanche* се превијала-кикотала се; најзад смо га на неки начин умирили и одвели у шетњу. Уосталом, много пута сам приметио, да га почиње мучити сета, да га је некога и нечега жао, да му неко недостаје, чак и без обзира на Бланшино присуство. У тим тренуцима се он сам два пута са мном упуштао у разговор, али никад није могао људски да се објасни, помињао је службу, покојну жену, газдинство, имање. Ухвати тако неку реч — и обрадује јој се, и понавља је по сто пута на дан, иако она ни у колико не изражава ни његове осећаје нити мисли његове. Покушавао сам да с њиме поведем разговор о деци; али се он извлачио брзим-брзим тртљањем и хитро прелазео на други предмет: „Јест-јест! деца-деца, у праву сте, деца!“ Само се једном бучно разнежио, — ишли смо у позориште: „То су несрећна деца! — поче он одједном, — јест, господине мој, јест, несрећна деца!“ И после је, неколико пута те вечери, понављао речи: „Несрећна деца!“ Кад сам једанпут повео реч о Полини, пао је чак и у јарост: „Незахвална жена, — узвикнуо је он, — злоћа и незахвалница! Она је осрамотила целу породицу! Да овде има закона, ја бих је стерао у козји рог! Да, господине мој; јест, молићу лепо!“ Што се пак Де-Грије-а тиче, није му могао чути чак ни имена: „Тај ме је упропастио, — говораше он, — покрао ме је, заклао! Он је био мора, која ме је давила пуне две године дана! Сањао сам га по читаве месеце уза-стопце! Он је — он, то је... О, да ми никад више нисте споменули њега!“

Видео сам да се код њих нешто спрема, али

¹ ...a batons... -- као преко бундева...

сам по обичају ћутао. Прва ми је казала *Blanche*: равно недељу дана пре него ћемо се растати: — „*Il a du change*¹⁾), — торокала је она мени: — *babouchka*²⁾) је сада заиста болесна и умреће неизоставно. Послао мистер Астлеј депешу; признаћеш да јој је он ипак наследник. А и да није, никоме неће бити на терету. На првоме месту, он има своју пензију, и друго, живеће у бочној соби, са стране, и биће савршено срећан. Ја ћу бити „*madame la générale*³⁾). Ући ћу у добре кругове (*Blanche* је о томе увек сањала), доцније ћу бити руска поседница, *j' aurai un chateau, des moujiks, et puis j'aurai toujours mon million*⁴⁾).

— Е, а ако почне да бива љубоморан, ако стане захтевати... Бог ће га знати шта, — разумеш већ?

— О не, *non, non, non*⁵⁾)! Како сме! Предузела сам ја мере, ни бриге те. Већ сам га натерала да испише неколико меница на Албертово име. Чим писне — истога часа биће кажњен; али не сме тај!

— Лепо молим те, онда се удаји!

Свадбу су приредили без неке нарочите свечаности, породично и тихо. Били су позвани Албер и још којеко од најближих. *Hortense, Cleopatre* и остале биле су потпуно одстрањене. Младожењу је особито занимао његов положај. *Blanche* му је својом руком везала машну, сама га намазала помадом, а у фраку и белом прснику изгледао је *tres comme il faut*⁶⁾).

— *Il est pourtant tres comme il faut*⁷⁾), — рекла

1) *Il a...* -- Има тај ситнице...

2) *Baboucka* [бабушка] -- ставајка.

3) *Madame* .. -- госпођа генералица.

4) *... j'aurai un chateau...* -- ..., имаћу замак, мужике, и, после, увек ћу имати свој милион.

5) *... non, non, non!* -- .. не! не! не!

6) *... tres comme ...* -- ... сасвим, сасвим пристојно.

7) *Il est...* -- Ипак је он сасвим пристоја.

ми је *Blanche* главом, излазећи из генералове собе, као да је идеја о томе да је генерал *tres comme il faut*, чак и њу запрепастила. Ја сам тако мало улазио у појединости, учествујући у свему томе у улози толико лењог посматрача, да сам много што шта и заборавио, како је било. Сећам се само толико, да је испало да *Blanche* није никако *de Cominges*, као што јој ни мати ни у ком случају није била *veuve Cominges* — него *du Placet*. Зашто су обе све до сада биле *de Cominges* — не знам. Али је генерал и тиме био веома задовољан, па му се *du Placet* чак и више свиђало него *de Cominges*. Свадбенога јутра он је, већ сасвим обучен, све ходао горе и доле по дворани и само понављао, за свој рачун, с необично озбиљним и важним изразом на лицу: „*M-elle Blanche du Placet! Blanche du Placet, du Placet!* Девница Бланка Ђу-Пласет¹⁾!...“ а извесно задовољство самим собом блистало му је на лицу. У цркви, у општини и код куће, за време закуске, био је не само радостан и задовољан, него чак и горд. Њима обојима морало се нешто десити. *Blanche* је такође почела гледати некако нарочито достојанствено.

— Сад ћу морати сасвим друкчије да се понашам, — рекла ми је она крајње озбиљно; — *mais, vois-tu*²⁾, нисам ни помишљала на једну страховито гадну ствар: замисли, још никако да набубам моје садашње презиме: Загорјанскиј, Загозјанскиј, *m-me la générale de Sago* — *Sago, ces diables des noms russes, enfin madame la générale à quatorze consonnes! Comme c'est agreable, n'est-ce pas*³⁾?

Најзад смо се растали, па се *Blanche*, та глупа *Blanche*, чак с сузом оросила, опраштајући се са

¹⁾ Девница Бланка... -- Руски начин изговарања.

²⁾ ... *mais* ... — него видиш ... —

³⁾ *m-me la generale*... -- Госпођа генералица Саго-Саго, та ђаволска руска имена, шта ту ваздан: госпођа генералица са четрнаест сугласника! Баш пријатна ствар, је л' да?

мног. — Tu etais, bon enfant¹⁾) — говорила је она кмечећи. — Je te croyais bête et tu en avais l' air²⁾, али ти то лепо пристаје.“ И, стиснувши ми већ коначно руку, узвикнула је одједном: „Attends“³⁾, полетела у свој будоар и кроз тренутак изнела ми две хиљадарке. То ја никада не бих веровао! „Затребаће, можда си ти неки страшно учен outhitel, али си до-зла-бога глуп човек. Више од две хиљаде ти ни у ком случају нећу дати, јер ћеш — свакако прокоцкати. Сад збогом! Nous serons toujours bons amis⁴⁾, а ако опет добијеш, свакако дођи до мене, et tu seras heureux⁵⁾!“

Мени је, осим тога, остало још неких пет стотина франака; поред тога, имам диван сат од хиљаду франака, брилијантска дугмета и остало, тако да могу да издржим још прилично дуго, не бринући ни за шта. Намерно сам зачамео у овој паланци, да се спреим а, што је главно, чекам мистера Астлеја. Дознао сам насигурно да ће проћи овуда и задржати се ноћ и дан, послом. Дознаћу све... а онда — онда ћу право за Хомбург. У Рултенбург нећу; можда тек до године. Заиста, кажу да је рђав знак пробати срећу двапут узастопце за истим столом, и после, у Хомбургу је тек она права коцка.

1) Tu etais... — Био си сладак дечко.

2) Je te croyais... — Мислила сам да си глуп, и чинио си се така?...

3) Attends — Чекај мало!

4) Nous serons... -- Остаћемо за увек добри пријатељи...

5) „et tu seras .. -- ... и бићеш срећан!

XVII

Ево већ године и осам месеци откако нисам завирио у ове белешке, и тек сада, од туге и жалости, пада ми на памет да себе разонодим, па сам их случајно и прочитао. Тако сам их онда и прекинуо на томе, да ћу у Хомбург. Боже! Како сам онда, говорећи у сразмери, лака срца написао те последње ретке! То јест, не баш да је било лака срца, — него с толико вере у себе, с коликим непоколебљивим надама! Да ли сам бар колико-толико сумњао у себе? И ето, прошло је већ више од годину и по дана, а ја сам, мислим, много горе него просјак! Та шта је то просјак! Пљујем ја на сиромаштво! Ја сам просто себе упропастио! Уосталом, не би човек имао ни с чиме би да упореди, а заиста нема никакве потребе читати себи наравоученија.

Не може бити ништа ружније од наравоученија у такво једно време! О ви људи задовољни собом; с каквим су поносним уживањем ти брбљивци готови да прочитавају своје сопствене сентенције! Да нешто знају, у коликој мери сам ја схватам сву огавност садашњег мојега стања, њима се, разуме се, не би покренуо језик да мене уче. Па шта, шта би они могли мени рећи ново, што ја већ не бих знао? И зар је у томе ствар? Овде

је ствар у томе, да — један окрет точка и све се мења, и исти ће ти моралисти доћи први (у то чврсто верујем) да ми честитају, с пријатељским шалама. И неће ми сви тако окретати леђа, као сад! Него пљујем ја на све њих, колико год да их је! Шта сам ја сада? Zéro. Шта могу бити сутра? Ја могу сутра да васкрснем из мртвих и да изнова започнем живот! Могу у себи да нађем човека, док га још није нетрагом нестало.

Онда сам доиста отпутовао у Хомбург, али... сам био после и опет у Рулетенбургу, био сам и у Спа, па сам био чак и у Бадену, куд сам путовао у својству камердинера саветника Хинце, вуцибатине и бившег мог овдашњег господара. Јест, био сам и лакеј, читавих пет месеци! Било је то одмах после апсе. (Јер седео сам и у апсу, у Рулетенбургу, за један овдашњи дуг. Искупио ме неки незнани човек, — који ли је? Мистер Астлеј? Полина? Не знам, али дуг је био исплаћен, у свему двеста талира, и ја сам изишао на слободу.) Куд сам могао да се девам? Тада сам и ступио код тога Хинцеа. То је човек млад и ветрогоња, воли да дембелише, а ја говорим и пишем на трима језицима. Прво сам ступио код њега у неку руку као секретар, за тридесет форинти месечно; али сам код њега свршио као прави правцати лакеј: да држи секретара нису му више дозвољавала средства, и он ми смањи плату; ја, опет, нисам имао куда, те останем — и тако се сам од себе претворим у лакеја. Нисам био ни сит ни пијан код њега у служби, али сам зато за пет месеци нацицварио седамдесет форинти. Једне вечери, у Бадену, изјавио сам му, да желим од њега да одем; још исте те вечери отишао сам на рулет. О, како ми је лупало срце! Не, није мени новац био драг! Тада сам силно желео само толико, — да сутрадан сви ти Хинце, сви ти обер-келнери, све оне сјајне баденске даме, — да сви они говоре о мени, при-

чају моју историју, да ми се чуде, да ме хвале и приклањају се пред новим мојим добитком. Све су то детињска маштања и бриге, али... ко зна: можда би се срео и с Полином, испричао јој, и она би видела да сам ја изнад свих тих ружних зврчака судбине... О, није мени новац драг! Убеђен сам да бих га опет страђио на неку *Blanche* и поново се возао по Паризу три недеље дана на пару властитих коња од шеснаест хиљада франака. Јер ја насигурно знам да нисам тврдица; мислим чак да сам расипник, — па ипак, с таквим трепетом, с толиким премирањем у срцу слушам вику *крупјеа: trente et un, rouge, impaire et passe, или: quatre, noir, pair et manque.*¹⁾ С каквом грамзивошћу посматрам ја коцкарски сто, по коме су растурени лујдори, фридрихсдори и талири, гледам мале стубове злата, када се под лопатицом крупјеа расипају у гомиле, што пламте попут жераве, или по цео аршин дугачке стубове сребра што су полегли око точка. Још док прилазим коцкарској дворани, две одаје пре ње, чим ми допре до уха звецкање новца што се расипа, — мене чисто почињу спападати грчеви.

О, оно вече кад сам понео својих седамдесет форинти на коцкарски сто, било је, такође дивно. Почео сам с десет форинти и опет с *passé*. За *passé* имам неку предрасуду. Изгубих. Остало ми је шездесет форинти у сребрној монети; замислих се малчице — и претпоставих *zéro*. Почео сам да на *zéro* стављам од једном по пет форинти; код трећег улога намах испада *zéro*; мало је требало да свиснем од радости, кад сам примио седамдесет пет форинти; онда кад сам добио на коцки сто хиљада форинти нисам се толико радовао. Истога часа ставим сто форинти на *rouge*, — погодак;

¹⁾ *Trente et un...* -- Тридесет и један, црвено, лијо и пролази, или: четири, црно, тако и губи.

свих двеста на rouge — погодак; свих четири стотине на noir — погодак; свих осам стотина на manque — погодак; рачунајући с оним ранијим, било је хиљаду и седам стотина форинти, и то — за мање него за пет минута! Јест, у таквим тренуцима заборавља човек и све пређашње неуспехе! Та истерао сам то више него ризикујући животом, усудио сам се да ризикнем и, — ето, опет се убрајам у људе!

Узео сам собу, закључао се и готово до три сата седео и бројао новце. Ујутро сам се пробудио не више као лакеј. Доконам да још истога дана отпутујем за Хомбург: тамо нисам служио као лакеј нити сам седео апсу. На пола часа пред полазак воза одох да само двапут пробам срећу, не више, и прокоцкам хиљаду и по форинти. Али сам ипак прешао у Хомбург, и ево већ месец дана откако сам овде...

Живим, наравно, у постојаној узнемирености, играм најситнију игру и све нешто чекам, срачунавам, стојим по васцеле дане код коцкарскога стола и посматрам игру, чак ми се и у сну привиђа игра, — али ми се при свем том чини, да сам се као некако скочањо, да сам се као заглибио у некакав муљ. Ово закључујем по утиску при сусрету са мистером Астлејем. Нисмо се никако виђали још од онога доба а срели смо се случајно; ево, како је било. Ишао сам по парку и рачунао, да сам сада скоро без новаца, али имам педесет форинти, — сем тога у хотелу, где имам собицу, ономадне сам сасвим измирио рачун. Према томе, остаје ми могућност да још само једанпут одем на рулет, — ако добијем макар шта, моћи ћу да наставим игру; ако изгубим, — опет ћу морати у лакеје, за случај да одмах не нађем Русе, којима би затребао учитељ. Опхрван том мишљу, пођем, у својој свакодневној шетњи, кроз парк и кроз шуму у суседну кнежевину. Понекад би се, тако, нахо-

дао и по четири часа и враћао се у Хомбург, уморан и гладан. Тек што сам изашао из баште у парк, кад одједном видим на клупи мистера Астлеја. Он је мене опазио први и позвао ме. Седнем поред њега. Приметивши пак код њега неку извесну достојанственост, одмах сам умерио радост; јер много сам му се био обрадовао.

— Дакле, ту сте! Тако сам и мислио, да ћу се с вама срести, — рече ми он. — Немојте се трудити око причања: знам, све знам; цео ваш живот за ову годину и осам месеци мени су познати.

— Ба! Видите вас, како ви водите рачуна о старим пријатељима! — одговорих ја. — Служи вам на част што не заборављате... Али, чекајте мало, пружате ми једну мисао: да ме нисте то ви искупили из апсе у Рулетенбургу, коју сам седео за дуг од двеста форинти? Искупио ме неки незнани човек.

— Не, о не; ја вас нисам искупљивао из рулетенбуршког затвора, где сте седели због дуга од двеста форинти, али сам знао да седите апсу за дуг од две стотине форинти.

— Значи да ипак знате, ко ме је извадио?

— О не, не могу рећи да знам, ко вас је извадио.

— Чудновато; од наших Руса нико мене не зна, а Руси, овде, поготову не би ни искупили; то тамо код нас, у Русији, православни искупљују православне. Тако сам и мислио, да ће то бити неки особењак Енглеz, из настраности своје.

Мистер Астлеј ме је слушао с извесним чуђењем. Он је, чини ми се, мислио да ће ме затећи туробна и убивена.

— Али ми је ипак веома мило што видим, да сте потпуно очували сву независност вашег духа, па чак и веселост, — изговорио је он с прилично непријатним изразом на лицу.

— То јест, унутра, у души, све у вама шкрипи од злобе, што нисам потиштен и понижен, рекох ја кроза смех.

Он није одмах схватио, али се, схвативши, осмехнуо.

— Свиђају ми се ваше примедбе. У тим речима упознајем свог некадашњег, паметног старог одушевљеног и, у исти мах, циничнога приснога пријатеља; једино Руси су у стању да собом обухвате, истовремено, толико противуречности. Заиста, човек воли да види свог доброг пријатеља понижена; на понижености се пријатељство највећим делом и заснива; и то је једна стара истина, позната свима паметним људима. Али, у овоме случају, уверавам вас, искрено се радујем што нисте клонули. Реците, молим вас, — зар баш не намеравате да се оканете коцке?

— О, нека је носи ђаво! Оставићу је онога истога часа, чим будем...

— Чим будете повратили изгубљено? Знао сам; не говорите до краја — знам — казали сте случајно, следствено — рекли сте истину. Је л'те, а осим игре, не радите ништа друго?

— Не, ништа...

Ту ме узе на испит. Нисам знао ништа, у новине готово ни завиривао нисам и, стварно, за све ово време не расклопих ни једне једине књиге.

— Ви сте се скочањили, — примети он, — не само да сте се одрекли живота, интереса својих и друштвених, дужности човека и грађанина, пријатеља својих (а такве сте ипак имали), — ви не само да сте се одрекли сваке друге мете осим добитка на коцки, — ви сте се одрекли чак и успомена својих. Ја вас се сећам у једном врелом и снажном тренутку вашег живота; али, убеђен сам, заборавили сте све тадашње најбоље успомене ваше; ваше чежње, садашње, најсуштаственије жеље не простиру се даље од *pair* и *impair*, *rouge*, *poire*.

дванаест средњих и тако даље, и тако даље, убеђен сам!

— Доста, мистере Астлеју, молим вас, ја вас молим, немојте напомињати, — повиках ја зловољно, мал'те не са злбом, — знајте да ја ништа нисам заборавио; али сам привремено истерао све то из главе, па чак и успомене, — дотле док радикално не поправам своје прилике: онда... онда ћете већ видети, како ћу да васкрснем из мртвих!

— Бићете ви овде још и кроз десет година, — рече он. — Нудим вам опкладу, да ћу вам то споменути, ако доживим, ево на овој клупи овде.

— А сад доста, — прекидох с нестрпљењем, — а да вам докажем да баш тако лако не забрављам прошлост, дозволите да вас запитам, где је сада мис Полина? Ако ме ви нисте искупили, онда је већ свакако она. Још од онога времена, ја о њој нисам имао никаквих вести.

— Не, о не! Не мислим да би вас она искупила! Она је сад у Швајцарској, а ви ћете ми учинити велико задовољство, ако ме престанете питати за мис Полину, — рече он одлучно, па чак и срдито.

— То би значило, да је већ и вас стигла дубоко да рани! — насмејох се ја и нехотице.

— Мис Полина је најбоље створење између свих створова који највише заслужују поштовање, али понављам, учинићете ми велико задовољство, ако престанете питати за мис Полину. Ви њу никада нисте познавали, и њено име у вашим устима сматрам као вређање мог наравственог чувства.

— Ене-де! Уосталом, нисте у праву; па о чему другом бих с вама и могао говорити, ако не о томе, судите сами? У томе се и састоје све наше успомене. Уосталом, не брините нимало, нису мени потребне никакве ваше унутарње, тајне ствари... Мене занима, тако рећи, само спољње стање мис

Полине, једино садашње њено спољашње устројство. То се може саопштити у две-три речи.

— Изволите, с тим да овим двома-трима речима све буде свршено. Мис Полина била је дуго болесна; и сад је још болесна; неко време живела је код моје матере и сестре, у северној Енглеској. Пре пола године, њена баба, — она иста суманута жена, умре и остави, лично њој, седам хиљада фунти имовине. Сада мис Полина путује у друштву с породицом моје сестре, која се удала. Мали њен брат и сестра такође су обезбеђени завештањем старатајке и уче у Лондону. Генерал, њен очух, умро је, пре месец дана, у Паризу, од капље. *M-elle Blanche* понашала се према њему лепо, али све што је добио од старатајке стигла је да пренесе на себе... То је, чини ми се, све.

— А Де-Грије? Да и тај не путује по Швајцарској?

— Не, Де-Грије не путује по Швајцарској, и ја не знам где је Де-Грије; осим тога, једанпут за свагда, опомињем вас да избегавате сличне наговештаје и неблагородна довођења у везу, јер ћете неизоставно имати посла са мнош.

— Како! Без обзира на некадашње наше пријатељске односе?

— Јест, без обзира на некадашње наше пријатељске односе.

— Хиљаду пута вас молим за извињење, мистере Астлеју. Али дозволите, ипак; нема у томе никакве увреде нити неблагородства; та ја ни за шта не кривим мис Полину. Осим тога — Француз и руска госпођица, говорећи уопште — то је такав однос, мистере Астлеју, који ни ви ни ја нити ћемо решити нити разумети коначно.

— Ако не будете помињали имена Де-Гријевљевог заједно с оним другим именом, онда бих вас замолио да ми растумачите, шта ви подразумевате под изразом: „Француз и руска госпођица?“ Какав

је тај „однос“? Зашто ту управо Француз и управо руска госпођица?

— Видите, ипак сте се заинтересовали. Него, дуга је то материја, мистере Астлеју. Ваља ту знати много претходних ствари. Уосталом, то је једно врло важно питање, — ма како се све ово чинило смешно на први поглед. Француз, мистере Астлеју, то је — завршена, лепа форма. Ви, као британец, можете се с тим и не слагати; ја, као Рус, такође не пристајем, па, ако хоћете, макар и из зависти; али наше госпођице могу имати и друкчије мишљење. Слободно вам је Расина¹⁾ сматрати замлатом, наказацом и да је скроз напарфимисан, па га, зацело, чак нећете ни читати. И ја држим да је замлата, наказаца и да је скроз напарфимисан, са извесне тачке гледишта чак да је и смешан; али, он је чаробан, мистере Астлеју, и, главна ствар, — он је огромно велики песник, па хтели ми или не хтели, ја и ви. Национална форма код Француза, то јест парижанина, почела се таложити у отмену форму, када смо ми још медведи били. Револуција је примила наслеђе племства. Сада и онај најпразноглавији француски гадић може да има манире, начине, изразе па чак и мисли савршено лепе и отмене форме, не суделујући у тој форми ни својом иницијативом, ни душом, ни срцем; све то он је наследио. Сами по себи, могу они да буду празнији од најштуријег и подлији од најподлијег. А сада ћу вам, мистере Астлеју, молим ја вас лепо, да саопштим, да на целој свету нема лаковернијега и искренијега створења, од паметне и не претерано цифрасте руске госпођице. Де-Грије, појавивши се у некој улози, појавивши се под маском, — може једном необичном лакоћом да освоји њено срце; он има фину форму, мистере Астлеју, и госпођица

¹⁾ Жан Расин -- велики француски песник, писац трагедија из XVII века.

прима ту форму као његову властиту душу, држећи је природном формом његове душе и срца, а не као хаљину коју је добио наслеђем. На највећу вашу непријатност морам вам казати своје мишљење, да су Енглези, већим делом, угласти и нису фини, а Руси умеју прилично да осете и да разликују лепоту и веома су на њу похлепни. Али, да би се могла разликовати лепота душе и оригиналност личности, за то је потребно несравњено више самосталности и слободе него је има код наших жена, у толико мање код госпођица, — и, већ у свакоме случају, више искуства. Мис Полина пак, — опростите, не може се вратити оно што се једном каже, — мора дуго, врло дуго да се решава, да претпостави вас ниткову Де-Грије-у. Она ће вас чак и потпуно да оцени, постаће вам присан пријатељ, откриће вам своје срце; али ће у томе срцу ипак царовати мрски нитков, огавни и ситничарски интервју Де-Грије. Тако ће чак и да остане, тако рећи једино из упорности и честољубља, зато што јој је тај исти Де-Грије некада дошао у ореолу финога маркиза, разочараног либерала и упропашћеног (тобоже?) помажући њену породицу и лакостисленог генерала. Сви ти начини открили су се доцније. Али ништа то, што су се открили: дајте ви њој сада ипак пређашњег Де-Грије-а, — ето, шта њој треба! И у колико више она мрзи данашњег Де-Гријеа, у толико више тугује за некадашњим, премда је тај некадашњи постојао само у њеној уобразиљи. Ви сте фабрикант шећера, мистере Астлеју?

— Учествујем у компанији познате шећерне фабрике Ловел и Комп.

— Е, видите, мистере Астлеју? С једне стране фабрикант шећера, а с друге — Аполон Белведерски; то се некако не слаже. А ја нисам чак ни фабрикант шећера, ја сам вам просто ситан један коцкар на рулету, па сам чак био и лакеј, што је

већ свакако познато мис Полини, пошто она, чини ми се, има добру полицију.

— Ви сте озлојеђени, па зато и говорите све те којештарије, — хладнокрвно и после кратког размишљања рече мистер Астлеј. Осим тога, у вашим речима нема оригиналности.

— Слажем се! Али у томе и лежи цео ужас, племенити пријатељу, што све ове моје оптужбе, ма колико застареле, ма како биле празне, ма колико да су водвиљ, — ипак су истините! Ипак нас двојица ништа постигли нисмо!

— То су одвратна наклапања... зато што... зато што... онда знајте! — изговори мистер Астлеј уздрхталим гласом и севајући очима, — онда знајте, незахвални и недостојни, ситни и несрећни човече, да сам ја дошао у Хомбург на очито, по њеноме налогу, зато да видим вас, да с вама разговарам дуго и срдачно и да јој испоручим све, — ваше осећаје, мисли, наде и... успомене!

— Зар? Зар! — повичем ја а сузе потекоше као киша из мојих очију. Нисам их могао задржати, и ово је, чини ми се, било први пут у моме животу.

— Јест, несрећни човече, она вас је волела, и ја могу да вам откријем, јер сте ви један — пропао човек! Па не само то, него ако вам кажем чак и то, да вас она још и сад воли, — па ви ћете ипак овде остати! Јест, ви сте себе упропастили. Ви сте имали извесних способности, живу нарав и нисте били рђав човек; могли сте чак да будете на корист својој отаџбини, која трпи толику оскудицу у људима, али — ви ћете остати овде, и ваш живот је завршен. Не кривим ја вас. Моје је мишљење, да су сви Руси такви или су склони да буду такви. Ако није рулет, онда нешто друго, њему слично. Изузеци су одвише ретки. Нисте ви први који не разумете шта је то рад (не говорим ја о вашем народу). Рулет — то је игра поглавито руска. До сада сте били поштени и пре сте отишли у

лакеје него у крађу... Али страх ме је и помислити, шта може бити у будућности. Доста је било, збогом! Вама је наравно потребан новац? Ево вам од моје стране десет лујдора, више не дам, јер ћете их, и овако и онако, да прокоцкате. Узмите, и збогом! Та узимајте!

— Не мистере Астлеју, после свега што је сад речено...

— Уз-ми-те! — дрекне он. — Убеђен сам да у вама још има благородности, и дајем вам како може дати пријатељ правоме пријатељу. Кад бих могао стећи уверење, да ћете овога часа напустити коцку, Хомбург и да ћете отићи у отаџбину, — био бих спреман да вам одмах дам хиљаду фунти за отпочињање нове каријере. Али ја управо зато и не дајем хиљаду фунти а дајем само десет лујдора, што хиљада фунти, или десет лујдора, — у садашње време за вас је потпуно иста ствар; и овако и онако — имате да прокоцкате. Узмите, и остајте ми збогом!

— Узећу, ако дозволите да вас на растанку загрлим.

— О, то са задовољством!

Загрлили смо се искрено, и мистер Астлеј оде.

Не, није он у праву! Ако сам ја био оштар и глуп на рачун Полине и Де-Грије-а, он је оштар и брз на рачун Руса. За себе не велим ништа. Уосталом... уосталом, све ово за сада није то: све су ово речи, речи и речи, а хоће се дела! Ту је сад главно Швајцарска! Још сутра, — о, кад бих могао још сутра да кренем! Поново да се родим, да васкрснем. Треба њима доказати... Нека зна Полина, да ја још могу да будем човек. Требало би само... Сада је већ, уосталом, касно, — али сутра!... О, имам предосећање, и то не може бити друкчије! Имам ја сада петнаест лујдора, а започињао сам са петнаест форинти! Ако се почне обазриво... — и зар, зар сам ја заиста толико дете! Зар ја заиста

не разумем, да сам пропао човек! Али — зашто ја не бих могао васкрснути. Јест! Треба само макар један једини пут у животу бити рачунџија и стрпљив и — ту је све. Треба макар једанпут само издурати до краја, и ја за један сат могу да изменим целу судбину! Главно је — издурати. Сетити се само, шта је било са мном у овоме смислу пре седам месеци у Рулетенбургу, пред оним мојим коначним губитком на коцки. О био је то диван случај решености: онда сам био прокоцкао све, све, све... Излазим из станице, гледам и у џепу од прслука мрда ми још једна форинта: „Е, па има дакле су чим да се руча!“ Помислио сам ја, али прошавши стотина корачаји, предомислим се и вратим. Метнуо сам ту форинту на *тапче* (тога пута било је на *тапче*) и, заиста, има нешто особено у осећању кад човек, сам самцит, у туђини, далеко од завичаја, од пријатеља и не знајући шта ће данас јести, ставља и последњу форинту, баш ону последњу! Добио сам и кроз двадесет минута изишао из станице, имајући сто седамдесет форинти у џепу. То је факт, молим лепо. Ето шта у прилици може да значи последња форинта! А шта би било, да сам ја онда био клонуо, да се нисам усудио на одлуку?...
Сутра, сутра ће се све свршити!

